

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

**XXXV.
KOLOKVÍUM**

**ČESKÝCH,
MORAVSKÝCH
A
SLOVENSKÝCH
BIBLIOGRAFŮ**

Sestavila Zdeňka Mikulecká

**XXV. KOLOKVIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH
BIBLIOGRAFŮ**

15. – 17. 10. 2023

Vědecká knihovna v Olomouci

Sdružení knihoven ČR – Sekce SDRUK ČR pro bibliografii

Slovenská asociácia knižníc

e-kniha • Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové • 2024

Sestavila Mgr. Zdeňka Mikulecká

§

Texty přednášek publikováné Studijní a vědeckou knihovnou v Hradci Králové jsou vázány autorskými právy a jejich využití je definováno zákonem č. 121/2000 Sb., autorský zákon.

Vydání (obálka, upoutávka a grafická úprava), jehož autorem je Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, podléhá licenci Creative Commons.

V SVK HK 1. vydání
Verze 1. z 2024-11-18
ISBN 978-80-7052-165-6 (pdf)

Obsah

Ohľadnutí.....	5
Mgr. Eva Svobodová	

I. tematický blok: Regionální průmyslové a technické památky

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti.....	7
Mgr. Elena Matisková	

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zdroe prvej ČSR v roku 1918	15
Ing. Ivana Poláková, PhD.	

Gočárovy automatické mlýny – významná technická památka Pardubic.....	27
Martina Zlatohlávková	

Národní kulturní památka Dolní oblast Vítkovice	31
PhDr. Věra Svozilová	

II. tematický blok: Regionální folklór – proměny místní zvykové kultury

Jánošíkovská tradícia a obec Terchová ako rodisko Juraja Jánošíka	38
Nataša Lajdová, Ivana Uríková	

III. tematický blok: Věda v regionu

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové.....	45
Mgr. Dagmar Petišková, Ph.D.	

VUNAR, a.s. Nové Zámky zachováva strojársku tradíciu regiónu Nové Zámky	57
Mária Feldinszká	

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej 64
PaedDr. Ivan Očenáš, PhD.

Český geológ, pedagóg a vedec J. N. Woldřich a Šariš 79
Mgr. Gabriela Olšavská

Věda ve Zlíně 86
Mgr. Eva Filípková

Živá paleobiológia 97
Mgr. Zuzana Švecová

IV. tematický blok: Zajímavá regionální periodika, zajímavosti v regionálních periodikách

Florinove bibliofílie 108
Mgr. Katarína Kožáková, PhD.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách 116
Mgr. Andrea Smolková

OHLÉDNUTÍ

Dvacet pět pracovních setkání bibliografií je úctyhodné číslo. Bibliografie, jako úzce speciální knihovnická činnost, je náročná na přesnost a dodržování pravidel zpracování. Odborná diskuse je nutná, ale že by vydala na 25 dvoudenních setkání? Ovšem bibliografie také vyžaduje široký společenský, kulturní a historických rozhled. Spolu se sdílením zkušeností bylo právě rozvíjení těchto znalostí stěžejním úkolem minulých ročníků bibliografických kolokvií. Probírala se problematika literárněvědná, historická, kulturní i ryze regionální. A ještě jedna zvláštnost stojí za připomenutí. Někteří účastníci (někdy i většina) byli zároveň lektory i posluchači. Jak mají vypadat příspěvky a jejich prezentace se bibliografové učili od sebe navzájem a vedli si dobře.

Myšlenka pravidelných setkávání českých, moravských a slovenských bibliografií se zrodila na jednání v Diviakách u Trenčianských Teplic 9. – 10. září 1997. Za českou bibliografickou obec přijali pozvání M. Kovačky čtyři zástupci vědeckých knihoven, z Brna, Kladna, Ostravy a Olomouce. Označení „kolokvium“ se poprvé objevilo o dva roky později na pozvánce do Verejnej knižnice Jána Bocacia v Košicích ve dnech 7. – 8. září 1999. Každý další rok odborní pořadatelé vypisovali nová zajímavá téma. Přednášky a prezentace byly přetaveny v články nebo studie a uveřejňovány nejdříve v ročence Sdružení knihoven České republiky posléze v elektronickém sborníku, který vydává Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové – letos naposledy.

Přelomové XXV. kolokvium se neplánovaně uskutečnilo v citlivě rekonstruovaném Červeném kostele, kulturně-vzdělávacím centru Vědecké knihovny v Olomouci. Neplánovaně proto, že v roce 2023 byli na řadě slovenští bibliografové, aby kolokvium upořádali. Nakonec podala pomocnou ruku ředitelka Vědecké knihovny v Olomouci a kolokvium se realizovalo v tomto historickém městě. Po té, co slovenská knihovnická obec ztratila na konci roku 2022 vynikající bibliografku a ředitelku Štátnej vedeckej knižnice v Banské Bystrici, a my všichni milou kolegyni Blanku Snopkovou, objevilo se na slovenské straně v bibliografickém světě prázdro, které nechtěl (neodvažoval se) nikdo zaplnit. Navíc odchod z postu předsedkyně sekce SDRUK ČR pro bibliografii a garantky českých kolokvií ohlásila i Eva Svobodová. Červený kostel byl tak svědkem konce éry bibliografických kolokvií, jak je definovali zakladatelé a významní bibliografové Jiřina Kádnerová, Miloslav Kovačka, Jaromír Kubíček a Marie Nádvorníková. Zároveň zde zazněly pozitivní názory, že je třeba znova ukotvit bibliografická setkávání v současném velmi turbulentním

knihovnickém světě i mimo něj, že takováto setkání jsou pro bibliografy velice potřebná, profesně i lidsky důležitá a že v nich v česko-slovenském rozměru chtějí dál pokračovat.

Dočkají se bibliografická kolokvia dalších dvaceti pěti ročníků?

Věřím, že ano.

Eva Svobodová

I. TEMATICKÝ BLOK

REGIONÁLNÍ PRŮMYSLOVÉ A TECHNICKÉ PAMÁTKY

PANCIEROVÉ VLAKY – NEMÍ SVEDKOVIA MINULOSTI

Mgr. Elena Matisková

Krajská knižnica Ľubovít Štúra Zvolen

Príspevok je venovaný pancierovým vlakom, ktoré zohrali významnú bojovú úlohu v období Slovenského národného povstania. V železničných dielňach vo Zvolene boli v rekordne krátkom čase postavené tri pancierové vlaky a nasadené boli do najťažších bojov na strednom Slovensku. Pri 30. výročí Slovenského národného povstania bola zhodená maketa pancierového vlaku pre film s povstaleckou tematikou *Deň, ktorý neumrie*. Vlak je pamätníkom povstania vo Zvolene. V roku 2009 bol zrekonštruovaný, spojazdnený a verejnosti predstavený pancierový vlak Štefánik. Svoje putovanie zavŕšil na medzinárodnej výstave Vlaky vo vojne v holandskom meste Utrecht. V súčasnosti sa vlak nachádza v Múzeu SNP v Banskej Bystrici.

This article is dedicated to the role of armoured trains which played an important part during the Slovak National Uprising that took place at the end of World War II. These military trains played a significant role in the military operations. Three armoured trains were manufactured in the repair locomotive workshops in Zvolen within a very short period of time. These trains were immediately used in heavy fighting in the region of Central Slovakia. On the 30th anniversary of the Slovak National Uprising, a 1:1 scale model of the original train was created for the war movie titled *Day Does Not Die*. It is used as the uprising memorial in Zvolen. In 2009, this fully functional train model was refurbished and presented to the public under the name of Štefánik. It ended its journey at the exhibition Trains in War in Utrecht, Netherlands. Today, the train can be found in the Museum of the Slovak National Uprising in Banská Bystrica.

Mesto Zvolen ležiace v srdci Slovenska je dôležitým železničným uzlom, z ktorého vychádzajú železničné trate na všetky smery, do Prahy, Bratislavky, Košíc, na juh i na sever Slovenska. Modrá armáda mala i má v našom meste silné zastúpenie. Nezmazateľnú stopu zanechali zvolenskí železničiari stavbou pancierových vlakov počas Slovenského národného povstania. Svedčí o tom pamätník týchto udalostí – pancierový vlak, umiestnený pod

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti

Zvolenským zámkom, blízko železničnej stanice. Symbolizuje odvahu, um a zručnosť železničiarov, ktorí sa tak právom zapísali do dejín techniky na Slovensku.

História pancierových vlakov siaha do druhej polovici 19. storočia. Prvé vlaky boli postavené počas americkej občianskej vojny v rokoch 1861–1865.

V armádach európskych štátov sa jednoduché obrnené vlaky objavili na začiatku 20. storočia. Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa začali stavať v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, Rusku, Francúzsku a Taliansku. Najintenzívnejšie využitie vlakov bolo v časoch občianskej vojny v Rusku.

So stavbou a nasadením pancierových vlakov do bojov mali skúsenosti aj slovenskí vojaci. Po vzniku Československa v roku 1918 boli na západnom a južnom Slovensku nasadené viaceré obrnené súpravy v boji proti maďarským vojskám. Väčšinou boli ukoristené po rakúsko-uhorskej armáde, alebo urýchlene postavené v Brne a v Plzni.

Vo Zvolene bol prvý pancierový vlak postavený vo vtedajších železničných dielňach počas mobilizácie v roku 1938. Niesol čestný názov Bernolák. Počas konfliktu s Maďarskom v marci 1939 podnikol dve prieskumné jazdy k slovensko-maďarským hraniciam, ale do bojov nezasiahol. Veličom vlaku bol dobrovoľník českej národnosti Jan Klír.

Pancierový vlak postavili slovenskí vojaci aj na okupovanom území Sovietskeho zväzu na jar roku 1942, pričom použili vyradené tanky. Kompletný tank bol využitý ako bojový vozeň. Vlak dostal meno Orol a vojaci ho používali viac ako rok.

Osobitný príbeh do našej histórie vpísali tri improvizované pancierové vlaky, ktoré boli postavené v železničných dielňach vo Zvolene a zohrali významnú úlohu v povstaleckých bojoch.

Od začiatku Slovenského národného povstania mala povstalecká armáda nedostatok obrnenej techniky. Najviac chýbali tanky, ktoré boli poškodené v predchádzajúcich bojoch a nepojazdné. Improvizované pancierové vlaky sa javili ako ideálne bojové prostriedky pre územie stredného Slovenska. Krajina tu bola popretkávaná hustou sieťou železničných

Obr. č. 1: Pancierový vlak pod Zvolenským zámkom

Obr. č. 2: Improvizovaný pancierový vlak Štefánik

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti

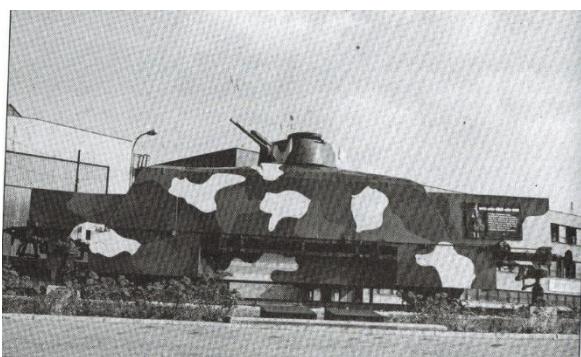
tratí a hornatý terén poskytoval vlakom množstvo vhodných úkrytov v podobe tunelov, či zárezov v úbočiach.

Krátko po vyhlásení Slovenského národného povstania, už 4. septembra 1944, bol vydaný vojenský rozkaz na stavbu prvého pancierového vlaku. Výstavbou vlakov bol poverený skúsený tankista, plukovník Štefan Čáni. Technickým vedúcim sa stal inžinier Hugo Velan.

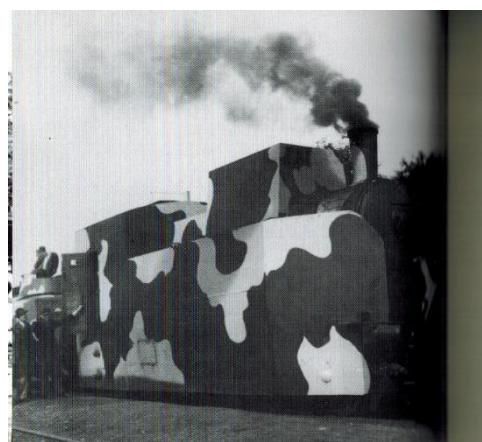
Pri stavbe pancierových vlakov v železničných dielňach sa využívali všetky dostupné materiály. Guľometný a delový vozeň vznikli z dvojosových vozňov na prepravu uhlia. Do nákladných vozňov postavili vnútornú drevenú skriňu a medzeru medzi stenami vyplnili štrkcom. Štrková výplň tvorila dôležitú ochranu posádky. Vozne zvonku pokryli kotlovým plechom, pretože iný v tom čase nemali k dispozícii. Mal trikrát nižšiu pevnosť ako pancierový plech.

Bojová vlaková súprava mala presne stanovené poradie vagónov. Prvý bol tzv. tykadlový vozeň. Bol to obyčajný plošinový vagón naložený kolajnicami a materiálom na opravy trate. Jeho úlohou bolo priviesť k výbuchu prípadné nastražené míny tak, aby neboli poškodené bojové vagóny. Za ním nasledovali bojové vozne. Delový vozeň niesol kanón v čelnej stene a dva ľažké guľomety v bočných stenách. Tento vagón zároveň slúžil ako veliteľský. Podobnú konštrukciu, ako delový, mal aj guľometný vozeň, ktorý bol na konci vlaku. Mal päť ľažkých guľometov – po dva v bočných stenách a jeden v zadnej stene. Rušeň, ako najzraniteľnejšia časť vlaku, bol umiestnený uprostred.

Do vlakovej súpravy boli prvýkrát zaradené tankové vozne. Vznikli umiestnením nepojazdných tankov na plošinové vagóny. Okolo nich potom vytvorili plechovú karosériu tak, že celý trup tanku bol krytý. V súprave boli zaradené dva tankové vozne a medzi nimi lokomotíva tiež pokrytá ochrannými plechmi.

Obr. č. 3: Tankový vozeň pancierového vlaku
Obr. č. 4: Lokomotíva pancierového vlaku

Každý pancierový vlak sa skladal z dvoch súprav. Okrem bojovej to bola ubytovacia súprava. Tvorili ju neopancierovaný rušeň, ubytovacie vozne, kuchyňa, sanitný a muničný vozeň. Táto súprava zostávala pri bojovej akcii v najbližšej železničnej stanici.

Robotníci v železničných dielňach pracovali s obrovským nasadením prakticky bez prestávky. Z dielní neodchádzali ani pri vyhlásení leteckého poplachu, mnohí na pracovisku aj spali. Prvý vlak bol hotový za dva týždne. Bol označený ako Improvizovaný pancierový vlak I. a dostal čestný názov Štefánik. Cvičné streľby absolvoval 20. septembra 1944 a potom ho prevzala povstalecká armáda. V dielňach sa ihneď začalo pracovať na druhom vlaku, ktorý bol označený ako Improvizovaný pancierový vlak II. s čestným názvom Hurban. Ten bol hotový za 11 dní a za ďalších 10 dní bol dokončený aj posledný vlak s čestným názvom Masaryk. Postaviť tri pancierové vlaky za päť týždňov bol obdivuhodný výkon v podmienkach, keď sa prakticky všetky práce robili ručne.

Vlaky sa v dielňach po poškodeniach v bojoch aj opravovali a priebežne modernizovali na základe skúseností z výroby i z frontu. Tretí improvizovaný pancierový vlak Masaryk tak postavili nielen najrýchlejšie, ale bol technicky najdokonalejší. Lokomotíva bola už kompletne opancierovaná a najhrubší pancier mal dvierka rušňovodiča. Kým predchádzajúce súpravy chránil len kotlový plech. Na posledný vlak dodali železiarne v Podbrezovej pancierové plechy, ktoré nastrihali na potrebný tvar a rozmer. Rástla aj palebná sila – prvý Štefánik mal dva tankové vagóny, Hurban tri a Masaryk štyri. Každý vlak mal nielen vojakov, ale aj civilných železničiarov, ktorí obsluhovali lokomotív.

Improvizovaný pancierový vlak (IPV) Štefánik zasiahol prvýkrát do bojov 5. októbra 1944 pri Starej Kremničke v okrese Žiar nad Hronom. Útočil na nemeckú pechotu guľometmi aj kanónmi. Pre Nemcov bolo nasadenie pancierového vlaku veľkým prekvapením. Keď sa však spomäiali, začali na vlak zameriavať svoje delostrelectvo. Ten sa ukryl v blízkom tuneli.

Pancierový vlak bol vlastne pohyblivou pevnosťou, ktorá bola palbou pechoty bez použitia protitankových zbraní takmer nezraniteľná. Vlak sa mohol odvážiť do najväčšej blízkosti nepriateľskej pechoty. Najzraniteľnejší bol zo vzduchu, nemal dostatočnú protileteckú ochranu. Musel tiež predvídať dbať na to, aby nepriateľ prerusením železničnej trate neznemožnil ústup vlaku k vlastným jednotkám.

V ďalších bojoch čelil Štefánik viacerým útokom nemeckých lietadiel. Keďže bol natretý zelenou, hnedou a okrovou farbou, bol zo vzduchu dobre viditeľný. Vlak pretreli tmavo zelenou farbou a husto pokryli čečinou.

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti

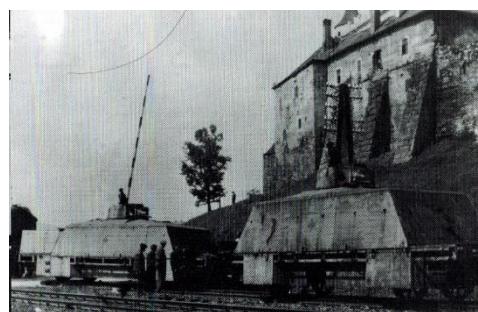
V rovnakom čase, keď IPV Štefánik bojoval v údolí Hrona na prístupoch ku Zvolenu, nasadili aj vlak Hurban, a to do priestoru Čremošné – Dolná Štubňa, kde sa Nemci snažili preraziť z Turca na Banskú Bystricu. Protiútok IPV Hurban mal podobný účinok ako prvé nasadenie Štefánika. Nemeckí vojaci boli prekvapení a streľba z vlaku rozprášila celé skupiny pechoty. Kanóny zas zapálili hájovňu, v ktorej sídlilo nemecké veliteľstvo. Nemecké vojská tak boli zatlačené na ústup. IPV Hurban bol po viacnásobných bojoch vážne poškodený.

Pancierový vlak Štefánik neskôr bojoval južne od Zvolena v okolí Dobrej Nivy. IPV Masaryk bol nasadený do tăžkých bojov na Horehroní. Prvý boj podnikol 21. októbra 1944 pri Červenej Skale, kde sa mu podarilo zničiť nepriateľské guľometné hniezdo. A aj neskôr úspešne odrážal útoky nepriateľa. Osudným sa mu stal boj v priestore Heľpa – Nová Maša. Nemecké delostrelectvo ho zasiahlo do rušňa. Vriaca voda a para unikajúca z kotla obarila všetkých troch členov posádky. Zranili ich aj črepiny. Rušňovodič Ján Garaj si uvedomil, že stojaci vlak bude vydaný nepriateľovi napospas a napriek ostrej bolesti uviedol rušeň obarenými rukami do spätného pohybu. V rozpálenej kabíne rušňa sa však nedalo vydržať a tak Ján Garaj spustil von svojich zranených druhov a potom z pomaly cúvajúceho vlaku vyskočil aj on. Keď sa trochu spamätal, išiel pomôcť kamarátom. Kurič Juraj Krkoška a vlakvedúci Ján Pavlík zraneniam podľahli.

27. októbra 1944 nemecké vojská obklúčili Banskú Bystricu a tento deň sa považuje za posledný deň Slovenského národného povstania.

Po porázke povstania všetky tri vlaky ustúpili smerom na Harmanec. Tam z nich vymontovali zbrane a posádky prešli na partizánsky spôsob boja. Nemci súpravy ukoristili a po oprave zasadili do výzbroje. Ich využitie Nemcami však nie je presne známe. Niektoré vozne slúžili na českom území na výcvik, dve lokomotívy sa po vojne našli na území Rakúska a Juhoslávie. Vozne opäť používala československá armáda, čoskoro ich však vyradila.

Dva tankové vozne boli v 50. rokoch vystavené pod Zvolenským zámkom. Jeden z nich sa zachoval dodnes. Podarilo sa nájsť a zrekonštruovať aj jeden guľometný vozeň. Obidva originálne vozne sú dnes vystavené v areáli Múzea SNP v Banskej Bystrici.

Obr. č. 5: Tankové vozne pod Zvolenským zámkom

Obr. č. 6: Replika pancierového vlaku

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti

Už spomínaný pancierový vlak v parku nedaleko Zvolenského zámku je replikou, ktorú zvolenskí železničari postavili v rokoch 1973–1974 pre nakrúcanie filmu režiséra Martina Čapáka *Deň, ktorý neumrie*. Film bol venovaný 30. výročiu Slovenského národného povstania. Pancierový vlak mal byť plne funkčný, taký, aké bojovali v SNP. Na konci filmu mal byť zničený. Pre Železničné opravovne a strojárne to bola pomerne náročná úloha, pretože od povstania uplynulo tridsať rokov. Neboli už k dispozícii dvojnápravové vozne, ktoré jazdili na tratiach v 40-tych rokoch, ani parné lokomotívy.

Do stavby pancierového vlaku sa zapojili viaceré železničné prevádzky vo Zvolene. Opancierovanie rušňa zabezpečilo Rušňové depo, tykadlový vozeň dodalo Vozňové depo, guľometný a delový vozeň Železničné opravovne a strojárne (ŽOS). Dodanie vojenského výstroja a výzbroje pre vlak sa muselo prediskutovať s kompetentnými vojenskými zložkami. Tankové vozne sa vyrábali v Turčianskych strojárňach v Martine. Jednotlivé časti vlaku boli skompletizované v ŽOS Zvolen. Prebehla skúšobná jazda a vlak si prebrali filmári, ale zostal v priestoroch podniku, odkiaľ chodil na filmovanie. Filmári scenár filmu upravili a vlak neboli zničený. Ponúkli ho ŽOS Zvolen. Problémom pre umiestnenie vlaku v podniku bola jeho dĺžka. Vedenie ŽOS sa dohodlo s mestom Zvolen na výmene celého pancierového vlaku za originálny tankový vozeň, ktorý mesto vlastnilo. Tankový vozeň bol umiestnený vo vstupnom priestore podniku a bol identifikovaný ako bojový vozeň z IPV Štefánik.

Mesto Zvolen dalo vypracovať architektonický návrh umiestnenia celého vlaku do Parku Štefana Višňovského, kde stojí dodnes ako Pamätník SNP.

Pancierový vlak Štefánik má svoj pokračujúci príbeh. Nadšenci z Klubu historickej techniky pri Rušňovom depe vo Zvolene s pracovníkmi Múzea SNP v Banskej Bystrici pri prípravách plánov na oslavu 65. výročia SNP prišli s myšlienkou zrekonštruovať a spojazdniť pancierový vlak. Vlak zostavili z originálov i replík. Jednoznačne bol identifikovaný len tankový vozeň z IPV Štefánik. Do jeho podoby autori projektu upravili celú súpravu. Vlak mal tykadlový, guľometný, tankový a delový vozeň a v strede lokomotívnu. K vlaku boli pripojené tri vozne, ktoré dokumentovali SNP vo všetkých jeho podobách. Vlak bol verejnosti predstavený koncom augusta 2009 a symbolicky zavŕšil oslavu SNP. Putoval po celom Slovensku. V jednotlivých mestách prebiehali aj bojové ukážky.

O vlak bol veľký záujem. Počas šiestich rokov ho videlo približne 280 000 návštěvníkov. Celkovo prešiel 2000 km po koľajniciach Slovenskej republiky a viac ako 3 000 km po cestách a diaľniciach na plošinových kamiónoch. Na cestách ho sprevádzalo 120 vyškolených lektorov z radov študentov. Cieľom projektu bolo priblížiť Slovenské

Pancierové vlaky – nemí svedkova minulosti

národné povstanie širokej verejnosti, ale predovšetkým žiakom základných a stredných škôl. Najzaujímavejšie pre deti boli rekonštrukcie bojov.

Zrekonštruovaný pancierový vlak Štefánik zaujal aj vo svete. Od 30. marca do 30. septembra 2013 reprezentoval Slovensko na výstave Vlaky vo vojne v holandskom meste Utrecht. Výstavu zorganizovalo tamojšie železničné múzeum pri príležitosti 300. výročia podpisania utrechtských mierových zmlúv. Išlo o jeden z najväčších výstavnoprezentačných projektov v Európe týkajúcich sa histórie železníc. Jeho súčasťou bola statická prezentácia šestnástich vojenských vlakových súprav z celého sveta. Práve nás IPV Štefánik vzbudil veľký záujem, pri šedých a čiernych vlakoch zaujal svojou stavbou a farebnosťou. Po zložitom návrate z Utrechtu bol na výstave v Múzeu dopravy v Bratislave.

Obr. č. 7: Obnovený IPV Štefánik na cestách

Obr. č. 8: IPV Štefánik v areáli Pamätníka SNP

Po rokoch strávených na koľajniciach, významných prezentáciách a niekoľkých bojových ukážkach sa IPV Štefánik v roku 2014 vrátil naspäť do Banskej Bystrice a natrvalo sa stal súčasťou Skanzenu ľažkej bojovej techniky v areáli Pamätníka SNP.

Jeden zo študentov zvolenského gymnázia, ktorý sprevádzal návštěvníkov výstavy v spojazdnenom vlaku Štefánik povedal: „*Pevne verím, že už nikdy nikto nebude musieť nastúpiť do takýchto vlakov inak, než pri príležitosti spomienky na hrdinstvo a odhadanie našich predkov.*“

Veríme, že sa tieto slová potvrdia a že pancierové vlaky zostanú len technickými pamiatkami ako nemí svedkova minulosti.

Zoznam bibliografických odkazov

KMET, Ladislav, 2009. *Povstalecké pancierové vlaky*. Zvolen: Klub historickej techniky pri RD Zvolen. 158 s.

Pancierové vlaky – nemí svedkovia minulosti

KOCÁK, Ivan, ed., 2010. *Oživili sme pancierový vlak*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania. 119 s.

LESNÍK, Dalibor a UHRIN, Marián, 2013. Pancierový vlak Štefánik v holandskom Utrechte. In: *Vojnová kronika*. Roč. 2, č. 2, s. 54–56.

MILÓ, Peter, ed., 1997. *125 rokov ŽOS Zvolen*. Zvolen: ZICK&3CIS. 145 s.

Pamätník SNP – pancierový vlak, 2013. In: MATISKOVÁ, Elena. *Pamätníky a pamätné tabuľky mesta Zvolen*. Zvolen: Krajská knižnica Ľudovíta Štúra, s. 55–56.

SUJA, Milan, 2013. Zvolenská ŽOS-ka svoj tank nepredala ani za pol milióna eur. In: MY Zvolensko-podpolianske noviny. Roč. 21 (53), č. 6, s. 5.

**ŠTÁTNY ÚSTAV PRE ZVEĽAĎOVANIE ŽIVNOSTÍ V TURČIANSKOM SVÄTOM
MARTINE – SPOLOČNÉ DIELO ČECHOV A SLOVÁKOV PRI ZRODE PRVEJ
ČSR V ROKU 1918**

Ing. Ivana Poláková, PhD.

Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici

Práve v Martine sa rodili a upevňovali vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov v novovzniknutej predvojnovej ČSR. Práve na tieto historické súvislosti chceme upriamiť našu pozornosť pri vzniku, rozvoji, ale žiaľ aj zániku Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine, ktorého významné 100. výročie vzniku a 85. výročie uvedenia do života sme si pripomenuli v tomto roku.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností svojou architektúrou, koncepciou a vybavením patril v tej dobe medzi najmodernejšie v Európe. Ústav mal veľmi moderné vystrojenie – dielne, laboratória a špeciálne učebne. Súčasťou budovy bola knižnica, čítareň, prednáškové sály. Ústav mal svoj vlastný internát, transformačnú stanicu, kotolňu. Ústav disponoval najmodernejšou didaktickou technikou, premietacími a reprografickými zariadeniami. Jeho vybavenie bolo na začiatku 2. sv. vojny také dokonalé a komplexné. Pôsobili tu významné osobnosti. V r. 1939 ústav usporiadal 21 odborných kurzov, v r. 1942 už 67 kurzov. Ústav sa staral o technické a odborné vzdelávanie živnostníkov a podporoval i umelecké snahy.

City of Martin was the place where the mutual relations between Czechs and Slovaks in the newly established pre-war Czechoslovakia were made and strengthened. We would like to draw our attention to these historical contexts focusing on the establishment, development, and unfortunately also the demise of the State Institute for the Improvement of Trades in city of Martin, where we this year commemorate the significant 100th anniversary of its establishment and 85th anniversary of its launching.

The State Institute for the Improvement of Trades was one of the most modern in Europe at the time in terms of its architecture, concept and equipment. The institute had very modern equipment – workshops, laboratories and special classrooms. The building included a library, a reading room and lecture halls. The institute had its own dormitory, transformation station and a boiler room. The Institute had the most modern didactic equipment, projection and reprographic devices. Its equipment was quite complex and comprehensive even at

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918

the beginning of World War II. Eminent personalities have also worked here. In 1939, the institute held 21 professional courses and 67 courses in 1942. The institute has been taking care of the technical training of tradesmen and also supported artistic endeavours.

Hovoríme o dobe po vzniku prvej Československej republiky. Chceme priblížiť ako v Martine vznikol Štátny ústav pre zveľaďovanie živností (ďalej Ústav), ako v ňom istý čas fungovala Slovenská vysoká škola technická po nútenom vystahovaní z Košíc a prestahovaní, najprv do Prešova, odtiaľ do Martina a napokon do Bratislavu. V tej dobe sa tiež uviedla do života v Martine nová budova Slovenského národného múzea a položil sa základný kameň Slovenskej národnej knižnice. Okrem toho si v Martine postavili honosné budovy ďalšie inštitúcie s celonárodnou pôsobnosťou a vznikli nové štvrti obytných domov. Boli to veľké a smelé ciele, ktoré z Martina urobili mesto hodné svojho historického postavenia.

Obr. č. 1: Pohľad na budovu Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živnosti (foto: archív SNM Martin)

V roku 2023 sme si pripomenuli 100 rokov od rozhodnutia postaviť Ústav a 85 rokov od jeho uvedenia do života. Objekt i ľudia v ňom prešli dlhým vývinovým oblúkom. Zakladateľská generácia už dávno vymrela. Ostali po nej len blednúce spomienky. Ale budova ostala. Celý objekt prešiel rozsiahľou obnovou, stavebnou regeneráciou a inováciou.

Ked' sa dnes postavíme pred belobou žiariacu obnovenú fasádu Ústavu, cítime sa ako by sme stáli niekde pred niektorým zámkom vo Francúzsku na brehu pokojnej rieky Loira. Žiaľ, Loira je od Martina ďaleko, tak ako sú ďaleko od nás aj zámky Chenonceau, Amboise, Blois...

Zámok v Blois, rodné mesto kráľa Ľudovíta XII., nám celkom dobre pripomína fasáda nášho Ústavu v Martine. Je pravda, že miesto rieky Loiry máme len náš Turiec a miesto

Štátneho ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918

zámkov na Loire máme v Turci tri hrady a niekoľko chátrajúcich kúrií, ktoré majú d'aleko od dobre udržiavaných zámkov a hradov vo Francúzsku, ale aj tak sa hrdíme dnes zachovalou krásne obnovenou budovou Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine.

Obr. č. 2: Budova bývalého Ústavu víta návštěvníků od r. 2018 dokonalou rekonstrukciou budovy a celého vstupného areálu (foto: Ivana Poláková)

Obr. č. 3: Na priečeli budovy Ústavu je umiestnená tabuľka trvania doby výstavby Ústavu (foto: Ivana Poláková)

Architektonické a stavebné riešenie budovy Ústavu

Ústav bol tak projektovaný, že hlavný trakt bol situovaný kolmo na železničnú trať a priečelím otočený na južnú stranu k mestu. Tu bola umiestnená ústredná administrácia ústavu, kancelárie, veľká prednášková sála, naturálny byt pre riaditeľa, strojníka a domovníka, ale aj internát pre frekventantov kurzov. Byty a internát boli oddelené od ostatných priestorov Ústavu a mali samostatné vchody. Krídelné trakty boli účelne členené tak, aby obsahovali vhodné pracovné dvory pri dielňach. Hlučné dielne sa nachádzali v zadných blokoch Ústavu.

Ústav však hneď na začiatku zápasil s nedostatkom odborných pracovníkov, ktorí by boli jednak vysokokvalifikovaní, ale hlavne museli mať aj potrebnú výrobnú prax. Pravdaže trvalo hodne dlho, kým sa do finálnej podarilo všetko vybudovať, zariadiť a obsadiť špičkovými odborníkmi. Ústav po zriadení fungoval spočiatku v provizóriách, ale okamžite sa začalo s projektovaním Ústavu podľa návrhu popredného českého architekta Františka Krupku (18. august 1885 – 4. Júl 1963). Svojou architektúrou, koncepciou, vybavením a usporiadaním patril Ústav v tej dobe medzi najmodernejšie v Európe.

Architekt František Krupka bol výrazným predstaviteľom architektúry dvadsiateho storočia. Ked' pristúpil k projektovaniu Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine, už mal svoju projektovú kanceláriu. Jeho architektúra sa vyznačuje jasou ideou, vyváženou koncepciou, kompozičnou ucelenosťou a citom pre detaily. Všetky tieto vlastnosti mohol v plnom rozsahu využiť pri projektovaní Ústavu. Architekt F. Krupka venoval pozornosť

Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zdrode prvej ČSR v roku 1918

nielen celkovej architektúre Ústavu, ale s veľkou dôkladnosťou a príznačnou precíznosťou vyprojektoval aj jeho interiéry Ústavu. Vstupný priestor s presklenými oblúkovitými oknami, majestátne schodište s peknými kovanými mosadznými masívnymi mrežami, harmonizujú s veľmi výkusu vyriešenými osvetľovacími telesami. Opakujúce sa architektonické kovové doplnky vítali návštěvníkov už pred vstupom na pozemok.

Pôvodné svietidlá v budove sú z leštenej mosadze, sú osadené brúsenými sklenými výplňami a sú fixované na strope. Pri výmene žiaroviek alebo čistení skiel sa lustre dajú spustiť až ku podlahe dômyselnými navijákmi umiestnenými v podstreší, ktoré je dobre prístupné schodiskom. Udivuje harmónia návrhov, jednotný umelecký štýl a premysленá účelnosť svietidiel. A to je to podstatné, čo ešte dnes po osemdesaťchpiatich rokoch obdivujeme: tieto artefakty nestratili nič na svojej krásse a vnímame ich s rovnakou úctou, ako keď sa po prvýkrát rozsvietili pri otváraní Ústavu. To všetko hovorí o dokonalom majstrovstve architektov, dizajnérov, elektrotechnikov i sklárov tej doby. Ešte dnes sa čudujeme – ako dokázali stavitelia Ústavu v relatívne krátkom čase – keď celou Európu lomcovala hospodárska kríza a ľudia začínali tušiť, že bude vojna – postaviť, zariadiť a uviesť do chodu taký zložitý, ale architektonicky a stavebne výborne zvládnutý objekt, akým bol Ústav.

Dodnes sa budova Ústavu radí medzi najkrajšie dominanty Martina, i keď dnes, žiaľ, jeho priestory už neslúžia pôvodnému účelu a využíva ich celý rad podnikateľských subjektov, organizácií a inštitúcií. Stavba ústavu bola realizovaná v rokoch 1926–1936 a tvorila s novopostavenými rodinnými domami krásnu, architektonicky hodnotnú dominantnú štvrt Martinu.

Ústav bol postavený v štýle tradicionálnej moderny. Tvorí ho viackrídlová budova, ktorá má dvoj a trojtraktové dispozície. Je dvojpodlažná a podpivničená. Predné priečelie budovy je 120 m dlhé, hĺbka zastavanej plochy je 90 metrov. Stavebný náklad bol 20 miliónov korún.

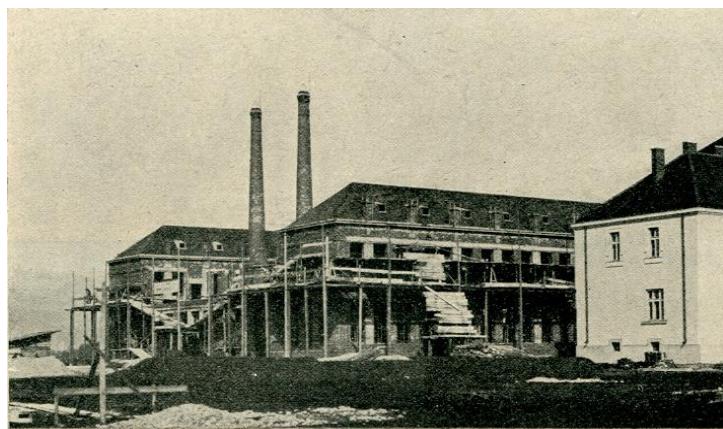

Obr. č. 4: Vstupná časť vchodu na prízemí Ústavu s jednotným dizajnom mosadzných mreží na balkóne (foto: Emil Rišian)

Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zdroe prvej ČSR v roku 1918

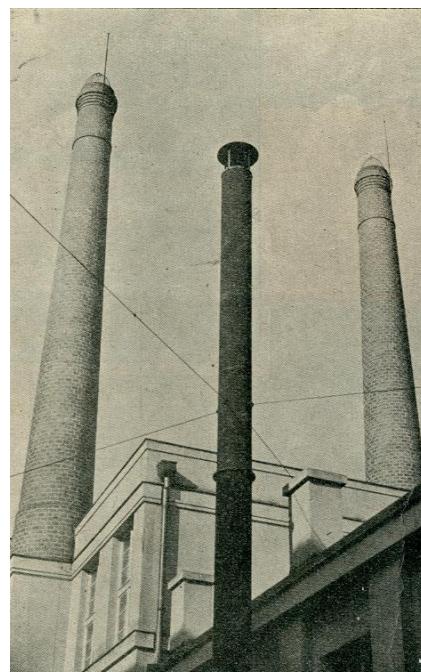
Ústav mal veľmi moderné vystrojenie. Dispozičným riešením je štvorec, v ktorom je situovaná veľká záhrada a priestranné nádvorie. Centrálna budova s niekoľkými krídlami a nádvorím sa podobá rozsiahlemu kaštieľu pripomínajúcemu stredovek obohatený prvkami modernej súčasnej architektúry. Súčasťou budovy bola knižnica, čítáreň, veľké (aj stupňovité) prednáškové sály, kabinety pre učiteľov, prednášateľov, inštruktorov a majstrov odborného výcviku. Ústav mal svoj vlastný internát s dobrým hotelovým zariadením, kuchyňu, jedáleň, vlastnú transformačnú stanicu, kotolňu a studňu. Pod šikmou škridlovou strechou bola umiestnená veľká drevená nádrž s rozvodom úžitkovej vody do jednotlivých miestností. Pred ústavom bol malý, ale dobre využívaný murovaný detský bazén na kúpanie.

Ústav bol naprojektovaný a aj zrealizovaný ako energeticky samostatný objekt. Ako sme už uviedli, mal svoju vysokonapäťovú prípojku a transformačnú stanicu, vlastnú kotolňu typickú dvoma murovanými komínmi z pálených tehál, ktorá zabezpečovala ústredné kúrenie pre celý objekt. I keď bol Ústav napojený na verejnú vodovodnú sieť a na kanalizáciu, mal aj svoj zdroj pitnej a úžitkovej vody, vlastnú práčovňu a plynáreň.

Obr. č. 5: Mechanicko-technologické krídlo Ústavu
(foto: archív SNM Martin)

Obr. č. 6: Komíny v pravom krídle (foto: archív SNM Martin)

V Martine v tej dobe mali väčšie podniky svoju vlastnú elektráreň (celulózka) a vlastné kotolne, preto bol aj Ústav realizovaný ako energeticky sebestačný a nezávislý objekt. To sa hlavne počas druhej svetovej vojny ukázalo ako veľmi prezieravé riešenie projektantov, ktorí objekt takto zabezpečili.

Organizačné, riadiace a výkonné usporiadanie orgánov Ústavu

Ústav riadilo Ministerstvo obchodu, priemyslu a živností. Prvým riaditeľom Ústavu bol hlavný inšpektor ministerstva obchodu Ing. Ludvig Jandera. Po jeho smrti (1922) nakrátko viedol Ústav Ing. František Paur, inšpektor Ministerstva sociálnej starostlivosti, po ňom J. Postl, profesor Štátnej priemyselnej školy v Prahe na Smíchove a od roku 1923 bol riaditeľom menovaný Ing. Albert Urban. Podľa Organizačného poriadku bol Ústav rozdelený na šesť oddelení s nasledovným zameraním:

Prvé – všeobecné národochospodárske oddelenie – sledovalo celkový politicko-hospodársky vývoj a jeho dopady na rozvoj ekonomiky so špeciálnym záujmom o rozvoj remesiel a živnostníctva v Československu.

Druhé – mechanicko-technické oddelenie bolo najrozsiahlejšie a malo na tú dobu už solídne strojové vybavenie. Patrila sem kováčska dielňa s kováčskymi vyhňami, podkováčska a zámočnícka dielňa, kaliareň, kovoobrábacia strojová dielňa a stolárska dielňa (33 x 8 metrov), strojová a ručná tkáčska dielňa, keramická dielňa, krajčírska a obuvnícka dielňa. Súčasťou boli aj ateliéry pre aranžérov i maliarov a natieračov. Viedol ho vrchný komisár Ing. Emil Philadelphia.

Druhé mechanicko-technologické oddelenie spravovalo:

- strojovú zámočnícku dielňu na obrábanie kovov,
- ručnú zámočnícku dielňu a klampiarsku dielňu,
- kováčsku a podkováčsku dielňu vybavenú vyhňami, mechanickým bucharom, frikčným lisom, kaliarňou s kaliacimi pecami a patril sem aj oddelený priestor na prípravu acetylénu na zvarovanie kovov autogénom,
- strojovú dielňu na obrábanie dreva,
- ručnú dielňu na opracovanie dreva (nábytkárstvo, rezbárstvo, čaluvníctvo), pričom súčasťou dielne boli sklady dreva a elektrická sušiareň dreva,
- strojová dielňa pre obuvníkov,
- krajčírska dielňa a kníhtlačiarska dielňa a napokon
- dielne pre všeobecné a montážne práce.

**Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo
Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918**

Do tohto komplexu dielní patrili dve učebne, ďalej skúšobne na skúšanie materiálov a predvádzacia sála na vystavovanie moderných strojov, ktoré boli na trhu.

Tretie – elektrotechnické oddelenie bolo vybavené modernými meracími prístrojmi na meranie elektrických veličín napäcia, prúdov, odporu, výkonu atď. Súčasťou boli aj ciachovne prístrojov a meradiel. Viedol ho vrchný komisár Ing. Jaroslav Šafl. K dispozícii dve laboratóriá a jednu skúšobňu elektrických strojov vrátane navijárne vinutí elektromotorov.

Štvrté – oddelenie chemicko-technologické malo základné vybavenie pre chemické laboratóriá, digestory, destilačné prístroje, ale aj vybavenie typické pre fyzikálne laboratóriá. Súčasťou bol aj dobre vybavený fotografický ateliér s tmavými komorami, zväčšovacími a s fotografickými prístrojmi najmodernejších typov (Leica, Zeiss). Viedol ho vrchný radca Ing. Albert Urban.

Štvrté oddelenie chemicko-technologické malo k dispozícii:

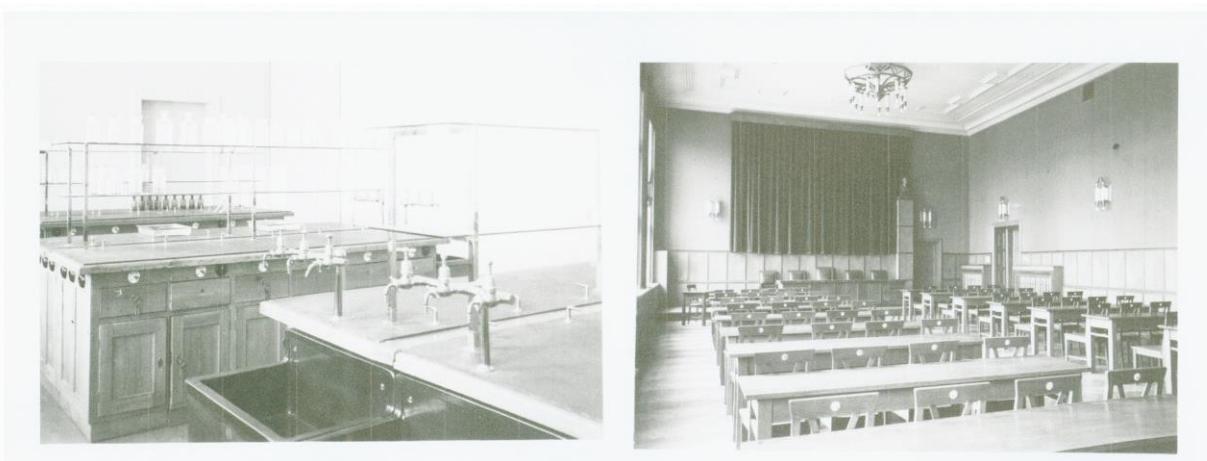
- analytické laboratórium s digestormi,
- fyzikálne laboratórium vybavené modernými váhami a malú tmavú komoru,
- mikroskopické a mykologické laboratórium,
- skúšobňu a dielňu pre galvanotechniku,
- fotoateliér s veľkou tmavou komorou,
- prednáškové miestnosti so zariadením na prezentáciu chemických pokusov.

Piate – oddelenie stavebnej výroby malo k dispozícii dielňu pre nácvik pracovníkov v oblasti zakladania stavieb, betónovania, murovacích postupov, omietania, obkladania, dláždenia atď. Bolo vybavené základnými meradlami (teodolity). Viedol ho komisár Ing. arch. Ján Salák.

Šieste – oddelenie umeleckej výroby malo základné vybavenie na vedenie kurzov v oblasti tkáčstva, umeleckého drevorezbárstva, reštaurátorstva, keramickej umeleckej výroby, maliarskych techník a grafiky. Súčasťou oddelenia bola aj slušne vybavená kresliareň a tlačiareň. Viedol ho v rokoch 1935–1944 Karol Ondrejčka.

K jednotlivým oddeleniam patrili aj nasledovné priestory na výučbu, expertízu, ale aj výskum.

Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zdroe prvej ČSR v roku 1918

Obr. č. 7: Ústav propagoval svoju činnosť aj v periodikách pre remeselníkov a živnostníkov (foto: archív SNM Martin)

Obr. č. 8: Propagačná fotografia Ústavu informuje o poskytovaných ubytovacích, stravovacích a výukových službách pre účastníkov kurzov (foto: archív SNM Martin)

Obr. č. 9: Propagačná fotografia Ústavu informuje o poskytovaných kurzoch (foto: archív SNM Martin)

Obr. č. 10: Chemické laboratórium patriace do štvrtého chemicko-technologického oddelenia Ústavu spolu s veľkou zasadacou miestnosťou na prvom poschodí Ústavu s účelovo vyprojektovanými osvetľovacími telesami v dobovo modernom dizajne (foto: archív SNM Martin)

**Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo
Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918**

Tieto oddelenia viedli *naslovovzatí odborníci*, ktorí už počas výstavby Ústavu priebežne objednávali a obstarávali zariadenia a inventár pre jednotlivé oddelenia. Nebolo vôbec jednoduché v povojskovej dobe nájsť na Slovensku vhodných odborníkov, ktorí by boli schopní, kvalifikovaní a ochotní prísť do Martina a nastúpiť do funkcie vedúcich oddelení, učiteľov, inštruktorov, majstrov a odborných pracovníkov. Prichádzali preto aj odborníci z Čiech i Moravy.

Ked' sa už ako-tak podarilo personálne dobudovať Ústav, s nástupom fašizmu sa začalo meniť usporiadanie Európy. Tieto udalosti poznačili i pracovníkov Ústavu. Na základe vládneho nariadenia r. 1938 bolo zo Slovenska odvolaných 9 000 českých zamestnancov so zreteľom na autonómiu Slovenska. Z Ústavu museli odísť Ing. Albert Urban, Ing. Jaroslav Šefl, Ing. Ján Salák, Albert Veselý, Arnošt Hartman, Peter Neuvirt, a Ján Jedlička.

Poslanie a fungovanie Ústavu

Vďaka prezieravému vedeniu Ústavu sa podarilo do vzdelávacej činnosti živnostníkov zapojiť ešte mnohých ďalších odborníkov a umelcov tohto formátu. Okrem vysokoškolsky vzdelanej inteligencie sa do vzdelávacej činnosti účinne zapájali aj známi martinskí majstri napr. v odbore kníhtlače, kníhviazačstva, umeleckej a portrétnej fotografie, ale aj medovníkári, cukrári, kuchári a predstavitelia ďalších remesiel.

Ústav mal široké poslanie a plnil rad vzdelávacích i hospodárskych úloh. Čažisko činnosti Ústavu bolo v usporadúvaní kurzov, ktoré boli niekoľkodňové, ale aj 3–4 týždňové s celodennou alebo len s večernou výučbou. V roku 1939 usporiadal Ústav 21 odborných kurzov so 485 absolventmi, v roku 1942 už 67 kurzov s 1 792 absolventmi, v roku 1943 to bolo skoro 100 kurzov s vyše 3 000 účastníkmi. Hoci bola vojna, Ústav usporadúval na záver kurzov výstavy záverečných prác, ktoré boli obyvateľstvom hojne navštevované.

Odborné kurzy boli spravidla ukončované skúškou alebo pohovorom a predvedením vlastnej záverečnej práce pred odbornou komisiou. Záverečné práce boli vystavené vo vitrínach umiestnených vo výklenkoch chodieb. Honosnejšie a reprezentatívnejšie záverečné práce a výrobky boli dlhodobo vystavené v celosklenených vitrínach na prvom poschodí Ústavu. Vystavené exponáty plnili aj reklamnú funkciu jednak pre samotného remeselníka, ktorý bol autorom práce, ale boli aj dobrou reklamou pre Ústav, že vedel takýchto remeselníkov a odborníkov inovatívne vzdelávať a vychovávať. Bolo dobrým zvykom na záver najmä strednodobých, ale aj dlhodobých odborných kurzov vyfotografovať účastníkov aj prednášateľov, prípadne inštruktorov kurzu a prezentovať ich vo forme výtvarne

Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918

hodnotného tabla. Chodby Ústavu boli postupne zapĺňované takýmito tablami. Zachovali sa ešte aj po osemdesiatich rokoch niektoré tablá, ale už len v odkladacích priestoroch Ústavu a nie na jeho chodbách.

Za celé medzivojnové obdobie kurzy absolvovalo 13 500 živnostníkov. Prednášali odborníci, prednášky boli spojené s premietaním odborných filmov alebo diapositívov. Niektoré prednášky preberal aj slovenský rozhlas v rámci vzdelávacích relácií pre živnostníkov. Vydávali sa odborné knižné publikácie. Lektori a odborníci ústavu posudzovali mnohé nové a hotové výrobky. Každoročné výstavy výrobkov absolventov kurzov propagovali domáce produkty nielen na Slovensku, ale aj v Čechách. Úspechy zožali mnohé exponáty a výrobky na výstavách v Brne, v Prahe, v Paríži a v Berlíne.

Vývoj Ústavu cez vojnové obdobie a po oslobodení

Činnosť Ústavu pokračovala aj v podmienkach Slovenského štátu po odchode zamestnancov českej národnosti, hlavne spočiatku však narázala na veľké problémy s kvalitným personálnym zabezpečením. Postupne boli prijímaní primerane kvalifikovaní zamestnanci – Slováci, medzi nimi aj niektorí z radov externých inštruktorov Ústavu. Základná myšlienka pôsobnosti ústavu sa rozšírila o pôvodný, no dovtedy nerealizovaný zámer prípravy odborných kádrov pre priemysel. Druhá svetová vojna veľmi poškodila ale aj priemysel Martina. Podnikateľské subjekty museli nútene znižovať výrobu, odbyt výrobkov klesal, veľa odborníkov muselo narukovať a vojnový režim veľmi ovplyvnil vývoj hospodárstva. Počas Slovenského národného povstania veľa pracovníkov odišlo k partizánom. Nemci začali pred frontom demontovať vo fabrikách strojové zariadenia a odvliekli ich do Nemecka. Zostatok zničili.

Po oslobodení na základe dekrétov prezidenta republiky č. 101, 102, 103/1945 sa najprv znárodnili banky a postupne i priemysel. Časť živnostníkov prešla pracovať do národných podnikov, ktoré takto získali kvalifikované pracovné sily, ďalšia časť prešla do výrobných družstiev a do komunálnych služieb. Obchodné činnosti boli zaradené do štátneho a družstevného obchodu.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností postupne zanikol. V roku 1947 sa do výrobných priestorov Ústavu nastáhovaťa textilná firma Trima, účastinná spoločnosť. Rozšírila pôvodnú textilnú a krajčírsku dielňu o stroje a zariadenia získané z konfiškátov z českého pohraničia po odsune Nemcov. Do dielní na jemnú mechaniku sa v roku 1947 nastáhovaťa súkromná firma Ema, ktorá začala vyrábať hodinky. Ústavu ostali k dispozícii len 2 kancelárie pre organizáciu činnosti na vidiek, táto ale bola 31. 12. 1949 tiež zastavená. Veľká väčšina

Štátnej ústav pre zveľaďovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918

zariadenia Ústavu sa rozkradla alebo jemnejšie povedané sa stratila. Zamestnanci Ústavu sa rozptýlili a zamestnali v rôznych podnikoch v Martine a v okolí. O vysokokvalifikovaných pracovníkov bol v tej dobe enormný záujem.

Budova ostala a o jej priestory sa začali usilovať rôzne organizácie a inštitúcie. Začali sa písat' nové dejiny Ústavu. V povedomí Martinčanov sa z neho zachoval a zaužíval už len všeobecne zľudovely názov Zveľaďovák.

Nová etapa vývoja začala v Martine položením základného kameňa 25. mája 1948 kedy vznikol budúci hutnícky a strojársky gigant Kriváň ČKD Martin, neskôr Závody ťažkého strojárstva (ZŤS) v Martine. Do priestoru ústavu sa postupne nastáhovali orgány ZŤS a ústav sa stal sídlom Generálneho riaditeľstva ZŤS. Po jeho zrušení v období tzv. nežnej revolúcie celý objekt Ústavu prešiel do súkromného vlastníctva. Noví majitelia prenajímali budovu súkromným spoločnostiam a menším podnikateľom, prípadne aj niektorým spoločenským inštitúciám. Kvôli úplnosti uvádzame, že v súčasnosti v budove bývalého Ústavu sídli od roku 2013 vývojová a konštrukčná spoločnosť PLH Advanced Engineering, s.r.o. Tieto priestory využila na jeseň v r. 2018 aj Slovenská živnostenská komora, ktorá zorganizovala konferenciu s názvom Inovácia vo vzdelávaní, na ktorej odzneli prednášky týkajúce sa významu vzdelávania živnostníkov v centrach pre prax.

Obr. č. 11: Súčasný pohľad z lietadla na Ústav a členenie jednotlivých krídel budovy zo severnej strany po rekonštrukcii v roku 2018 (CBS Flying team 2018)

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine s proponovanými cieľmi, úlohami a rozvojovými predstavami v podstate zanikol, kým napr. v Rakúsku i v Nemecku takéto inštitúcie v súčasnosti veľmi úspešne prosperujú v každom kraji. Viac ako hocikedy predtým sa od živnostníkov dnes očakáva, že to budú certifikovaní profesionáli s primeraným školským vzdelaním a s doloženou praxou, lebo len takito ľudia môžu byť hybnou silou spoločenského, hospodárskeho i kultúrneho života. Nové technológie, materiály

**Štátnej ústav pre zveľadovanie živností v Turčianskom Svätom Martine – spoločné dielo
Čechov a Slovákov pri zrade prvej ČSR v roku 1918**

a technologické postupy, hlavne zo zahraničia, dnes úžasne rýchlo prenikajú na nás trh a väčšina remeselníkov sa dnes učí remeslu metódou pokus-omyl. Na zvýšenie kvality remeselných prác by práve teraz u nás poslúžil Ústav s obdobným štýlom práce, aký bol v Štátom ústave pre zveľadovanie živností v Martine. Bohužiaľ, to tak nie je.

Zoznam bibliografických odkazov

HLAVAJ, Jozef, 1994. *Martin: stavebný obraz mesta. O výstavbe mesta Martina do roku 1960.* Bratislava: Spolok architektov Slovenska. ISBN 80-900483-9-0.

MLYNARČÍK, J. a kol. 2000. *Martin. Z dejín mesta.* Martin: Neografia. ISBN 80-88892-34-1.

TUMA, Miroslav a Eugen LAZIŠŤAN, 1965. *Turiec, kraj živej tradície a dynamického dneška.* Martin: Obzor.

TUMA, Miroslav, 2004. Vznik a rozvoj priemyslu v Martine. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii.* Sérija: Dejiny vied a techniky, 2. Banská Bystrica: Ústav teórie a dejín vied. Univerzita Mateja Bela, s. 163–194. ISBN 80-8055-792-6.

TUMA, Miroslav a Ivana Poláková, 2018. *Štátnej ústav pre zveľadovanie živností v Martine: 95. výročie vzniku a 80. výročie uvedenia do života.* Martin. ISBN 978-80-570-01904-4.79 s.

VANOVIČ, Július, 1990. *Kniha o starom Martine.* Bratislava: Tatran. ISBN 80-222-0162-6.

GOČÁROVY AUTOMATICKÉ MLÝNY – VÝZNAMNÁ TECHNICKÁ PAMÁTKA

PARDUBIC

Martina Zlatohlávková

Krajská knihovna v Pardubicích

Z historie mlynářství a mlynářské techniky v Pardubicích

Město Pardubice lze bez nadsázky nazvat hlavním městem mlýnů a mlynářské technologie. Jedním z nejstarších mlýnů byl mlýn zvaný Podvalchovní, založený roku 1507 Vilémem z Pernštejna. Mlýn sloužil po staletí až do roku 1911. Zajímavostí je, že roku 1841 se majitelem Podvalchovního mlýna stal Jan Perner, otec stavitele železnic Jana Pernera. Roku 1909 mlýn koupili bratři Winternitzové, o kterých bude řeč později.

Dalším významným mlýnem byl mlýn Císařský na Wernerově nábřeží, který pochází také z počátku šestnáctého století a v provozu byl až do roku 1910, kdy byl zrušen z důvodu regulace řeky Chrudimky. Budova ale stála až do roku 1970, kdy byla z důvodu zchátralosti zbourána, zachoval se pouze kus čelní zdi.

Dalšími významnými mlýny byly např. mlýn Kohoutkovský, mlýn Na Bělidlech nebo mlýn Halda.

Rodina Winternitzová

Winternitzové patřili mezi významné pardubické rody. Jakub Winternitz (1838–1902) vybudoval v Nemošicích u Pardubic velkostatek a baron Richard Drasche z Martinbergu mu pronajímal k obdělávání své pozemky na Pardubicku. Byl vedoucím židovské náboženské obce v Pardubicích. Měl 11 dětí, nás budou zajímat synové Egon (1871–1932) a Karel (1879–1944), kteří v roce 1909 koupili již zmíněný Podvalchovní mlýn. Jako náhradu obdrželi pozemek na pravém břehu řeky Chrudimky, kde nechali postavit moderní mlýny pod názvem „Pardubické válcové mlýny, bratří Winternitzové“. Vnitřní zařízení mlýnů dodala firma Prokop.

Členové rodiny Winternitzovy byli činní i ve veřejném životě. Egon byl předsedou Výstavy tělesné výchovy a sportu v roce 1931. Karel byl dlouholetým předsedou Východočeského jezdeckého klubu. Jeho přičiněním byly postaveny na závodišti první betonové tribuny.

Továrna Josefa Prokopa synové

Josef Prokop založil v roce 1870 v Pardubicích strojírnu, kde zprvu vyráběl menší nástroje a zemědělské stroje. Po jeho smrti se vedení společnosti ujala jeho žena Františka a výroba se začala více orientovat na mlynářskou technologii. V roce 1890 už továrna zaměstnávala několik stovek lidí a byla největší svého druhu v Rakousku-Uhersku. Synové Jaroslav (1872) a Josef ml. nastoupili do podniku v roce 1894. Roku 1905 se Josef mladší stal jediným majitelem továrny. Prokopka v té době vyvážela výrobky do Skandinávie, Francie a Německa.

Prokopova továrna vyrobila i další významný mlýn v Pardubicích. Je jím mlýn ve Střední škole potravinářství a služeb a vznikl těsně po druhé světové válce. Jedná se o tzv. periodický mlýn, studenti při něm vidí nejen výsledný výrobek, ale i meziprodukty. Je v České republice jediný svého druhu a je technickou památkou.

Po druhé světové válce byla Prokopka znárodněna a přejmenována na Továrny mlýnských strojů.

Budova Automatických mlýnů se začala stavět v roce 1909. Winternitzové zakázku nabídli Josefu Gočárovi. Šlo o vůbec první Gočárovo stavbu v Pardubicích a také o první tovární budovu navrženou architektem. Gočár se při návrhu inspiroval anglosaskou architekturou. Stavbu charakterizuje režné zdivo z tmavých a světlých cihel. Po požáru 20. června 1919 byly mlýny podle Gočárova projektu rozšířeny a upravovány v letech 1919, 1922 a 1926. Původní objekt byl nastaven, přibyla vodárenská věž a nové silo, které bylo se starým propojeno prampouchem.

V roce 1937 došlo k modernizaci technologií pražskou akciovou společností Centrofarina.

1951 – zásadní rekonstrukcí prošel turbínový domek.

1957 – dokumenty poprvé dokládají povědomí o výjimečnosti stavby a její ochraně, když je charakterizována jako „*Gočárova stavba, která je chráněná památkovým úřadem*“. Na jednání o nutné opravě fasády byl přizván syn autora návrhu mlýnů Ing. Jiří Gočár.

1960 – zásadní přestavba trafostanice (původního turbínového domku).

Stavební zásahy ve druhé polovině 20. století se omezovaly především na drobnou stavební údržbu, pouze v roce 1966 byl do jižní části schodišťového přístavku vložen osobní výtah a po privatizaci byl rekonstruován trakt čistírny (1991).

Mlýny ukončily svou činnost v roce 2013.

1. 10. 2014 byly budovy mlýnů zapsány do seznamu národních kulturních památek ČR.

Gočárovovy automatické mlýny – významná technická památka Pardubic

V roce 2016 zakoupil mlýny pražský architekt Lukáš Smetana s manželkou Marianou. Společně s pardubickým architektem Zdeňkem Balíkem vypracovali pravidla rekonstrukce. Následně se do obnovy areálu zapojil Pardubický kraj i město Pardubice. Pardubický kraj zakoupil hlavní budovu Automatických mlýnů od Lukáše Smetany v roce 2018. Přestavba této nejcennější budovy na budoucí Gočárovo galerii začala 19. května 2020.

V roce 2019 byla založena nadace Automatické mlýny, která bude zastřešovat veškeré aktivity v areálu, bude provozovat kulturní centrum SILO a starat se o veřejné prostranství.

Hlavním cílem revitalizace Automatických mlýnů je oprava národní kulturní památky a vytvoření nové pulzující městské čtvrti.

V Automatických mlýnech bude mít sídlo pět institucí: kulturní centrum SILO, Gočárova galerie (dříve Východočeská), GAMPA (Galerie města Pardubic), vzdělávací centrum Sféra a také pobočka Turistického a informačního centra Pardubice.

Gočárova galerie (do 31. 12. 2022) se do opravených Automatických mlýnů přestěhovala z pardubického zámku. V rámci výstavy s názvem *Z domácích archivů* představuje historii a původní funkci mlýna. Ve dvou patrech bývalé mlýnice návštěvníci najdou výběr videí nazvaný *Architektura paměti* a v nejvyšším patře je projekt vytvořený speciálně pro toto místo vizuální umělkyní Markétou Magidovou ve spolupráci s hudebníkem MXTXC. Ve zkušebním provozu bylo možné galerii navštívit během letošního léta. Slavnostní otevření Gočárovy galerie i celého objektu pak proběhlo ve dnech 29. září a 1. října 2023.

Galerie města Pardubic GAMPA se do Automatických mlýnů přesune z pardubického Příhrádku. Umístění pro ni vyrostlo na půdorysu skladu balené mouky a autorem je architekt Jan Šépka.

Sféra je nové vzdělávací centrum, které se nachází ve futuristické stavbě v zadní části areálu. Jeho hlavním cílem je nabídnout netradiční formy vzdělání a propojit vědu, moderní technologie a tradici regionálních řemesel. SFÉRA je určena všem generacím. Návštěvníci tady najdou čtyři řemeslné dílny a čtyři učebny, zaměřené na chemii, fyziku, přírodovědu a robotiku.

Sál nazvaný *Svět dětí* bude určen primárně pro předškolní děti a děti mladšího školního věku. Klíčovým prostorem bude univerzální promítací a prezentační sál, ve kterém bude umístěno zařízení *Science on Sphere* neboli *Věda na kouli*. Nabídne regionálně unikátní vybavení – sférický projekční systém vyvinutý americkým Národním úřadem pro oceány a atmosféru. Jedná se o interaktivní model planety Země, na kterém je možné promítat zemský povrch s plnou simulací přírodních jevů.

Gočárovovy automatické mlýny – významná technická památka Pardubic

Sféra poskytne prostředí, ve kterém bude možné strávit celý den, atď už se jedná o vzdělávání ve školách, nebo samostudium ve volném čase.

Historická budova obilného sila je klíčovým prvkem revitalizovaného areálu Automatických mlýnů. Je centrálním bodem nového mlýnského areálu. Kurátorský zastřešuje dění ve veřejném prostoru Automatických mlýnů.

Vnitřek budovy je přestavěn na víceúčelový sál, vhodný pro pořádání různých kulturních a společenských akcí nebo konferencí.

Nejvyšší patro Sila nabízí vyhlídkovou terasu se sezónním barem. Dále je v Sile umístěno dvanáct původních obilných násypek, které budou sloužit jako výstavní a prezentacní prostor.

NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA DOLNÍ OBLAST VÍTKOVICE

PhDr. Věra Svozilová

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě

Dolní Vítkovice jsou unikátní industriální památkou a nezaměnitelným symbolem Ostravy. Zahrnují rozsáhlý průmyslový areál Vítkovických železáren s unikátním souborem industriální architektury. V červnu 2002 byla nařízením vlády Dolní oblast Vítkovic prohlášena národní kulturní památkou. V prosinci 2008 se pak jako jedna ze čtyř českých památek dostala na vznikající seznam evropského kulturního dědictví. V současnosti se industriální komplex proměnil v jedinečné vzdělávací, kulturní a společenské centrum.

Dolní Vítkovice is a unique industrial monument and an unmistakable symbol of Ostrava. It includes a large industrial complex of Vítkovice Ironworks with a unique set of industrial architecture. In June 2002, the Lower Vítkovice area was declared a national cultural monument by government decree. In December 2008, it was one of four Czech monuments to be included in the emerging European Heritage List. Today, the industrial complex has been transformed into a unique educational, cultural and societal centre.

Historie

Vítkovické železáryny, původně pojmenované Rudolfova huť podle svého zakladatele arcibiskupa Rudolfa Habsburského, byly založeny roku 1828. Výhodou byla jejich poloha v bezprostřední blízkosti nalezišť uhlí, vodního zdroje a beskydských zdrojů železné rudy. Vítkovické železáryny měly sloužit industrializaci země, především dodávat železnici materiál pro tehdy projektovanou Severní dráhu císaře Ferdinanda. Jejich historie je pevně spjata s historií uhelného průmyslu na Ostravsku. V roce 1835 se začíná s dobýváním uhlí na dole Anselm na Landeku (dnes Hornické muzeum) a již o 7 let později se přímo v sousedství vysokých pecí začíná s hloubením těžní jámy Hlubina.

V roce 1835 se nájemcem Vítkovických železáren stalo Vítkovické těžířstvo, konsorcium několika vídeňských bankéřů, které kapitálově ovládal rakouský bankář Salomon Mayer Rothschild. Na podzim roku 1836 byla uvedena do provozu první koksová vysoká pec, jejíž projekt byl vypracován již v roce 1831. Jednalo se o vůbec první vysokou pec v habsburské

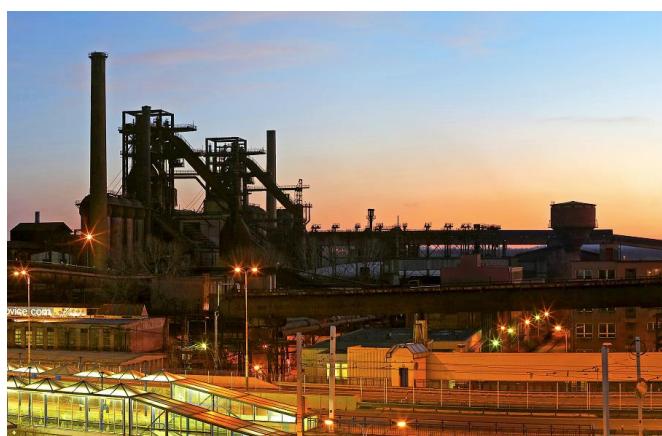
monarchii, která vyráběla železo pomocí koksu. Ve čtyřicátých letech získal silný podnikatel Salomon Mayer Rothschild železárny do výhradního vlastnictví, čímž začala nová etapa jejich rozvoje. Byly hloubeny nové uhelné doly, železnice Severní dráhy císaře Ferdinanda dosáhla do Ostravy, železárny byly připojeny na železniční síť a tím vzrostly jejich odbytové možnosti (Matěj et al., 2019, s. 17).

Pro další rozvoj podniku i města měl význam nástup nového ředitele Paula Kupelwiesera, který začal budovat jeden z nejmodernějších hutních závodů včetně širokého sociálního zázemí pro dělníky (Matěj, 2019, s. 104). Podporoval vybudování moderního průmyslového města. Komplex Nových Vítkovic zahrnoval jesle, mateřské školy, odborná učiliště, školu pro dělnické dívky, pokračovací školu pro mladé mistry, nemocnici a radnici. S pomocí železáren byl vystavěn kostel, který na počest ředitele nese jméno svatého Paula.

V roce 1945 byly Vítkovické železárny znárodněny a v letech 1948–1989 nesly název Vítkovické železárny Klementa Gottwalda. V sedmdesátých letech 20. století dosahovala jejich vysoká pec rekordní výroby surového železa.

Po roce 1989 došlo přechodem na tržní hospodářství k razantnímu omezení hutní výroby a snížení spotřeby oceli, a tedy i odběru tekutého železa, což vedlo k omezování výroby. 90. léta znamenají konec těžby uhlí v ostravské části revíru. Z dolu Hlubina vyjíždí poslední vozík s uhlím v roce 1992, o rok později se nejstarší černouhelný důl Anselm na Landeku mění v muzeum a v dalším roce (1994) s posledním vozíkem uhlí na dole Odra definitivně končí těžba uhlí v Ostravě. V roce 1998 pak posledním odpichem končí také výroba surového železa, která v Dolních Vítkovicích trvala nepřetržitých 162 let.

Ty se pak stávají spícím obrem, bezbranným odumírajícím kolosem v agonii. Jejich neblahý osud se naštěstí nenaplnil a po mnoha peripetiích se této industriální lokalitě nabídla přeměna v unikátní centrum vědy, techniky, vzdělávání, kultury i zábavy (Pavliňák, 2012,

Obr. č. 1: Dolní oblast Vítkovic: svítání. Foto: Boris Renner

s. 26).

Roku 2007 je založeno sdružení Dolní oblast Vítkovice, které má v programu péči o průmyslové památky v areálu, které proměňuje ve vzdělávací a kulturní centrum. Tím začíná novodobá historie Dolních Vítkovic. Rodí se nová podoba vysoké pece č. 1, multifunkční aula Gong a Malý svět techniky. Začíná

stavba Science and Technology Centra. Z prostor Slezskoostravského hradu se do areálu stěhuje multižánrový hudební festival Colours of Ostrava. V roce 2013 technicko-industriální areály v Ostravě vítají miliontého návštěvníka.

V areálu nadále sídlí strojírenský podnik VÍTKOVICE, a. s. (používá také značku Vítkovice Machinery Group). Byly zrušeny provozy hutní průvýroby, samotná společnost Vítkovice zajišťuje především technickoorganizační chod holdingu a poskytuje služby dceřiným a sesterským společnostem.

Zajímavé objekty v areálu Dolní Vítkovice

První vysoká pec

Výstavba vysoké pece byla zahájena r. 1871, poslední odpich proběhl v září 1998. Má dominantní urbanistické postavení a je vstupním monumentem města. Podle projektu architekta Josefa Pleskota byla v letech 2011–2012 provedena rekonstrukce pece, uzpůsobená jako interaktivní naučná a vyhlídková trasa, která objasňuje kompletní proces výroby surového železa, který se zde v minulosti odehrával. Večer je pec zajímavě nasvětlena 107 světlomety. Novým moderním prvkem je skleněná nástavba Bolt Tower, navržená Josefem Pleskotem a postavená v r. 2015. S pecí má výšku 77,7 metru, samotná nástavba pak 25 m. Je nejvyšším geografickým bodem ve městě. Slouží jako rozhledna a kavárna, její prostory jsou multifunkční. Ve výšce 71 metrů se nachází střešní vyhlídková terasa. Bolt Tower dostala název podle svého unikátního šroubovititého tvaru (bolt je anglický název pro šroubovici), zároveň nástavbu pokřtil legendární běžec Usain Bolt, který několikrát závodil na Zlaté tretře. V roce 2015 získala Bolt Tower titul Stavba roku.

Plynobjem – multifunkční hala Gong

Stavba plynobjemu o obsahu 50 000 m³ pro jímání vyčištěného vysokopecního plynu a udržování tlaku v plynové síti byla dokončena v r. 1924. V r. 1969 byla vyzvednuta a zlikvidována bomba, která stavbu zasáhla během 2. světové války. Po 87 letech provozu po unikátní rekonstrukci byl objekt přeměněn na polyfunkční velkoprostorové středisko s konferenčním sálem pro 1 500 osob se salonky, galerií, restaurací, foyerem a šatnami. Projekt J. Pleskota směřoval k maximálnímu zachování původní podoby a navazoval na industriální podstatu stavby. Plynobjem byl poprvé zpřístupněn veřejnosti při dni otevřených dveří 1. května 2012; tehdy si jej prohlédlo více než 40 000 návštěvníků. První koncert se zde konal 8. května, kdy na novém jevišti vystoupil Jarek Nohavica s Janáčkovou

filharmonií, o 11 dní později zde zahájil Symfonický orchestr hlavního města Prahy FOK Mezinárodní hudební festival Janáčkův máj.

Malý svět techniky

Interaktivní muzeum vzniklo v objektu bývalé energetické ústředny. Populárně-naučné centrum přibližuje hravou formou zajímavosti vědy a techniky, odhaluje tajemství technických vynálezů od parního stroje až po současnost. Jednotlivé expozice jsou propojeny postavou spisovatele Julesa Verna a jejich názvy jsou inspirovány jeho knihami.

Velký svět techniky

Populárně-naučné centrum Velký svět techniky, jehož tvůrcem je známý architekt Josef Pleskot, se otevřelo v září 2014. Za charakteristickou nepřehlédnutelnou zrcadlovou fasádou se skrývají čtyři stálé interaktivní expozice: Dětský svět, Svět vědy a objevů, Svět civilizace a Svět přírody. Na 14 000 m² se odkrývají tajemství moderních technologií současnosti. Architektonicky skvostná stavba v sobě ukrývá špičkově vybavené učebny, přednáškové sály, kinosál s kapacitou 200 diváků, moderní technologické a audiovizuální vybavení.

Obr. č. 2: *Velký svět techniky*. Foto: Jiří Zerzoň

Národní zemědělské muzeum

Pobočka Národního zemědělského muzea se nachází ve dvou původních továrních halách z roku 1926. Muzeum v Ostravě je zaměřeno na potraviny a zemědělské stroje.

Nový účel i vzhled halám vdechl projekt architekta Josefa Pleskota a inženýra Milana Šramla, kteří propojili obě haly velkorysou vestavbou a v proluce mezi halami nechali vztyčit třetí halu. Samotná rekonstrukce trvala dva roky a slavnostní otevření proběhlo teprve na podzim roku 2020.

Klub Heligonka sídlí v budově bývalých nových koupelen v areálu dolu Hlubina. Interiér je stejně jako jiné objekty v areálu navržen architektem Josefem Pleskotem. Prostředí navozuje styl tradičních kabaretů, klub je místem určeným pro setkávání lidí při koncertech, tanci, ale i fotbalových přenosech.

Dolní oblast Vítkovic si v Ostravě získala své nezastupitelné místo, je nejen lákadlem pro turisty, ale nedílnou součástí města a života jeho obyvatel.

Seznam bibliografických odkazů

Deset let Dolní oblasti Vítkovice: po velkých proměnách přicházejí nové plány, 2018. *Střechy, fasády, izolace*. Roč. 25, č. 1, s. 44–47. ISSN 1212-0111.

Dolní Vítkovice, [2021]. Ostrava: [nakladatel není známý].

JIRKALOVÁ, Karolína, 2013. Návrat k městu: proměna Dolní oblasti Vítkovic. *Art & antiques*. Roč. 3, č. 3, s. 38–44. ISSN 1213-8398.

MATĚJ, Miloš, 2019. *Průmyslové dědictví města Ostravy*. Ostrava: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-88240-16-7.

MATĚJ, Miloš; KORBELÁŘOVÁ, Irena a TEJZR, Ludvík, 2019. *Kulturní dědictví Vítkovických železáren*. Druhé rozšířené vydání. Ostrava: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-88240-18-1.

MATERNA, Aleš, 2013. Zbrojní a vojenská výroba Vítkovických železáren v meziválečném období (1918–1938). *Hospodářské dějiny*. Roč. 28, č. 2, s. 133–163. ISSN 0231-7540.

PAVLINÁK, Petr, 2012. *Dolní Vítkovice dnes: zpřístupnění a nové využití národní kulturní památky*. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall. ISBN 978-80-86171-42-5.

SEĎA, Radomír, 2020. Významné Vítkovické plynajemy. *Krásná Ostrava*. Roč. 8, č. 2, s. 34–38.

SVOBODA, Zdeněk, 2023. Práce architekta Josefa Pleskota v Gongu. *Střechy, fasády, izolace*. Roč. 30, č. 3, s. 43. ISSN 1212-0111.

ŠKÁPÍKOVÁ, Jitka a ŠORELOVÁ, Magdalena, 2021. *Vítkovické železáry: Hutnická jednička v habsburské monarchii vedená pohádkově bohatým bankérem*. Online. In: ČRo Dvojka. 6. 4. 2021. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/vitkovice--hutnicka-jednicka-v-habsburske-monarchii-vedena-pohadkove-8461782> [cit. 2023-1026]

STARMAN, Ondřej, 2021. Zapomenutý prostor. Území tzv. Nové aglomerace Vítkovických železáren v proměnách času. *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. 35. Ostrava: Tilia, s. 131–177. ISSN 0232-0967. ISBN 978-80-88399-05-6.

Národní kulturní památka Dolní oblast Vítkovice

ŠÚSTKOVÁ, Hana, 2012. Koncept rozvoje Dolní oblasti Vítkovice – projekt Nové Vítkovice. Vize, plány, skutečnost. In: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravská*. 26. Ostrava: Tilia, s. 11–49. ISSN 0232-0967. ISBN 978-80-86904-46-7.

Vítkovické brownfields, 2022. *Konstrukce: odborný časopis pro stavebnictví a strojírenství*. Roč. 22, č. 5, s. 38–39. ISSN 1213-8762.

Vítkovické železárny, 2023. Online. In: Historická Ostrava. 1. 6. 2023. Dostupné z: <https://www.historickaostrava.cz/vitkovicke-zelezarny/> [cit. 2023-1026].

II. TEMATICKÝ BLOK

REGIONÁLNÍ FOLKLOR – PROMĚNY MÍSTNÍ ZVYKOVÉ KULTURY

**JÁNOŠÍKOVSKÁ TRADÍCIA A OBEC TERCHOVÁ AKO RODISKO JURAJA
JÁNOŠÍKA**

Nataša Lajdová, Ivana Uríková

Krajská knižnica v Žiline

Jánošík – fenomén ľudovej kultúry a ľudového umenia. Jeho zbojnicky osud sa stal námetom mnohých povestí a piesní, hudobných, literárnych a výtvarných diel. Po Jánošíkovi sú pomenované aj niektoré prírodné útvary, slávnosti, písomné pramene a legendy. Juraj Jánošík je vnímaný ako symbol boja proti bezpráviu. O zbojníkoch sa rozprávali príbehy, v ktorých reprezentovali hrdinov, čo bili pánov a naprávali krivdy páchané na poddaných. Jánošíkovská legenda o odvážnom zbojníkovi, ktorý bohatým bral a chudobným dával, sa začala šíriť pomerne skoro po jeho smrti. Prostredníctvom zdrojových dokumentov, literárnych, výtvarných, hudobných, filmových a divadelných diel so zameraním na regionálnych autorov sa pokúsime zistíť, prečo to tak vnímame.

Terchová, rodisko Jánošíka, je obec špecifická svojimi ľudovými tradíciami, obklopená výnimočnou krásou prírody Národného parku Malá Fatra. V príspevku sme sa zamerali na kultúrne podujatia, osobnosti a prírodné pamiatky tejto rázovitej obce.

Jánošík – a phenomenon of Slovak folklore, culture, and art. His bandit fate became the subject of many legends and songs, as well as musical, literary, and artistic works. Even some natural formations, festivals, written sources and legends are named after Jánošík. Juraj Jánošík is perceived as a symbol of the fight against injustice. In the stories that were told, bandits represented heroes who beat the lords and righted the wrongs inflicted upon the masters' subjects. Jánošík's legend about the brave bandit who took from the rich and gave to the poor began to spread relatively soon after his death. We try to identify the reasons why we perceive Jánošík like so with the help of source documents, literary, visual, musical, film and theater works with the focus on regional authors.

Terchová, the birthplace of Jánošík, is a village specific for its folk traditions, surrounded by the exceptional natural beauty of the Malá Fatra National Park. In this paper, we focus on cultural events, personalities, and natural monuments of this distinctive village.

Jánošíkovská tradícia a obec Terchová ako rodisko Juraja Jánošíka

Juraj Jánošík – slovenský zbojník, národná legenda, národný hrdina. Ottův slovník naučný z roku 1898 píše: „*Jánošík Juro, zbojník slovenský..., úkolem jeho bylo prý křivdy po světe napravovat, bídnych a nešťastných ochraňovat, proto prý bohatým bral a chudým dával, všecky pověsti kladou důraz na to, že nikdy nikoho nezabil*“ (Ottův slovník naučný, 1898, s. 15). To sú najčastejšie sa vyskytujúce pojmy, ktoré nájdeme buď na webe alebo v písomných dokumentoch. Prečo akurát zbojník dostal takéto prílastky? A nielen to, stal sa aj námetom mnohých povestí, piesní, filmov, hudobných, literárnych a výtvarných diel. Juraj Jánošík sa stal symbolom boja proti bezpráviu. O zbojníkoch sa rozprávali príbehy, v ktorých reprezentovali hrdinov, čo bili pánov a naprávali krivdy páchané na poddaných. Jánošíkovská legenda o odvážnom zbojníkovi, ktorý bohatým bral a chudobným dával, sa začala šíriť pomerne skoro po jeho smrti.

Jánošíkovská tradícia vo výtvarnom umení sa začala uplatňovať od prelomu 18. a 19. storočia v ľudovej tvorbe. Tematiku spodobovali drotári, hrnčiari, keramikári, džbánkari, tvorcovia gobelínov, paličkovanej čipky, výrobcovia rôznych úžitkových a dekoračných predmetov. Od druhej polovice 19. storočia začal inšpirovať Jánošík a Terchová aj profesionálnych výtvarníkov. Medzi nimi bolo veľa českých umelcov. Kraj, kde Jánošík pôsobil, azda najviac vo svojej tvorbe zachytil slovenský výtvarník Martin Benka. Po jeho stopách sa vydali vo svojej tvorbe aj nemenej známi slovenskí maliari a ilustrátori ako napríklad Janko Alexy, Imro Weiner-Král, Miloš Alexander Bazovský, Gejza Szalay, Mikuláš Galanda, Ľudovít Fulla.

Žilinský rodák, výtvarník Stano Lajda, vypracoval v roku 2019 návrh na suvenírovú bankovku pri príležitosti 330. výročia narodenia Jánošíka. Jeho fiktívnu podobu zachytil aj na ďalších portrétoch a námetoch z okolia Terchovej. Ako u mnohých osobností z minulosti, nepoznáme presnú podobu ani v prípade Juraja Jánošíka. Všetky jeho podobizne sú len fiktívne. Ako nám povedal Stanislav Lajda: „*Umelci vychádzajú z mladého veku zbojníka, zrejme bol atletickej alebo štíhlej postavy, ostrých črt, ktoré simulujú ráznu náтуru. Zamračený pohľad pripomína pohľad jastraba či orla. Vlasy má dlhé, spletené do úzkych vrkočov, ktorými sa muži z okolia Terchovej zdobili ešte začiatkom 20. storočia /vid'. foto Plicku/. Okrúhly čierny plstený klobúk, halena, dlhý plášť, krpce, súkenné nohavice, krátka vesta, široký kožený bačovský opasok s niekol'kými kovovými prackami – to sú tiež znaky oblečenia pre terchovský rázovitý kraj. Výšivka je len striedma, ako lem na veste alebo okolo vreciek nohavic. Maliarmi často využívaná hýrivá pestrosť jednotlivých častí odevu je skôr umeleckým výrazom. Ľudový kroj bol skromný, striedmo farebný, čo bolo aj zbojníkovou výhodou pri ukryvaní sa v prírode. Korálkami, ulitami mäkkýšov a stuhami zdobená čiapka,*

ktorú údajne Jánošík nosil, sa zachovala v múzeu v Liptovskom Mikuláši. V Budapešti je uložená zase Jánošíkova valaška, ktorá svojím zdobením a tvarom je skôr dekoratívna, ako určená na praktické využitie. Samozrejme, ku kompletnej výbave zbojníka nesmie chýbať čutora na vodu, kravský roh na pušný prach a dve banbitky na zastrašenie ozbíjaných. Hoci nie je zaznamenané, že by Jánošík niekoho zranil alebo zabil, výstrel do vzduchu bol rozhodne varovaním proti kladeniu odporu. Postoj a gestá ľudového hrdinu sú už potom len čírou fantáziou autorov umeleckých spracovaní Jánošíka“ (Stanislav Lajda, osobná komunikácia).

Maliarov, knižných ilustrátorov, grafikov, sochárov i ľudových umelcov, ktorí sa nechali očaríť „jánošíkovskou“ tematikou je nepreberné množstvo. Jánošík, sa tak stal trvalým zdrojom umeleckej inšpirácie.

Vo filmovom umení sa tvorcovia venovali Jánošíkovskej legende niekoľkokrát. Spomeniem aspoň dva, čo sa týka spracovania, úplne rozdielne filmy. Film *Jánošík* z roku 1921 je prvým slovenským dlhometrážnym hraným filmom. Vznikol zásluhou Slovákov žijúcich v Amerike Jaroslava a Daniela Siakeľovcov, Jána Závodného a ich priateľov. V roku 1974 sa rozhadol slovenský výtvarník, karikaturista, scenárista a filmový režisér Viktor Kubal nakrútiť prvý slovenský celovečerný animovaný film *Zbojník Jurko*. Radošinské naivné divadlo pôsobí na umeleckej scéne už od šesťdesiatych rokov minulého storočia. Hra Járánošííík po 300 rokoch, patrí k vrcholným dielam súboru. S ešte väčším ohlasom sa stretol pôvodne poľský muzikál o Jánošíkovi Na skle maľované z roku 1970. Odkaz Jánošíkovskej tradície v slovenskej próze, poézii a v odbornej literatúre je nesmierne široký. Najvýznamnejšími regionálnymi autormi, ktorí spracovali túto tému, boli Jozef Kočiš, Milan Ferko a Peter Cabadaj. Výpočet diel venovaných Jánošíkovi akoby nebral konca – nájdeme ho napríklad v poézii i próze Jána Botta, Janka Kráľa, Aloisa Jiráska, Jána Poničana, Antona Marca, Mariany Čengel Solčanskej, Igora Váleka, v animovanom TV seriáli pre deti *Zbojník Jurošík*, v komiksoch z rúk majstra kresliara Danglára či Petra Stankoviča, v karikatúrnej tvorbe Fera Mráza a satirických kresbách „Deres“ z rúk Fedora Vica.

Tak by sa dalo ešte dlho pokračovať v neprebernom množstve ďalších autorov a diel, ktoré sa spájajú s téhou terchovského zbojníka. Jánošíkovská legenda už dávno predstihla jeho reálny život a skutky. V srdciach ľudí zostáva nebojácnym hrdinom z ľudu, bojovníkom proti jarmu a útlaku mocných. V tomto zmysle sa stal symbolom, ktorý neprestáva inšpirovať umelcov už celé tri storočia.

Terchová je obec na severe Slovenska v okrese Žilina. Je špecifická svojimi ľudovými tradíciami, folklórom, originálnou muzikou, originálnym spevom a temperamentným tancom, obklopená výnimočnou krásou prírody Národného parku Malá Fatra. Zakladajúca listina obce

Jánošíkovská tradícia a obec Terchová ako rodisko Juraja Jánošíka

pochádza z 22. apríla 1580. Centrom obce preteká rieka Varínka. Okrem toho je Terchová známa veľkým počtom osád.

Už od začiatku 60. rokov nášho storočia organizujú tunajší nadšenci populárne folklórne podujatie, pomenované ako ináč, podľa Juraja Jánošíka, Medzinárodný folklórny festival Jánošíkove dni v Terchovej. Ide o najznámejší a najnavštevovanejší festival, ktorý sa koná každoročne počas letných mesiacov. Ďalším veľkým podujatím sú Cyrilometodské dni v Terchovej. V obci sa nachádza aj najväčší kostol na Slovensku zasvätený solúnskym bratom a spolupatrónom Európy sv. Cyrili a Metodovi. K týmto dvom podujatiám neodlučiteľne patrí spisovateľ a literárny kritik Peter Cabadaj (1966). Dominantou pre obec Terchová je folklór, charakteristický originálnej speváckou a tančoucou zložkou, ako aj tradičná sláčiková muzika. Terchovská muzika bola zapísaná do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva. Ťažko by sa veru hľadalo na svete takéto miesto, kde na takom malom priestore pôsobí toľko muzikantov a hudobných zoskupení. Predkvia Terchovej zanechali bohaté dedičstvo vo forme ženských a mužských krojov, zvykov, terchovskej muziky a tanca. Terchová je bezpochyby jedinou dedinou na svete, kde aktívne pôsobia až tri orchestre: Terchovský symfonický orchester, Obývačkový orchester Ruda Patrnčiaka a Komorný orchester Akadémia muzika z Terchovej.

K atrakciám a najnavštevovanejším miestam obce patrí Socha Juraja Jánošíka. Autorom je akademický sochár Ján Kulich (1930–2015). Socha nadživotnej veľkosti meria 7,5 metra. Pri príležitosti 330. výročia narodenia Juraja Jánošíka bol začiatkom augusta 2018 v jeho rodnej osade u Jánošov slávnostne sprístupnený Symbolický Jánošíkov dom. K ďalším známym miestam patrí Rozhľadňa a náučný chodník, Drevený betlehem, Turistický vláčik, Lanový park, Múzeum Juraja Jánošíka, ktoré spravuje Považské múzeum v Žiline a Kostol sv. Cyrila a Metoda.

Obec Terchová je aj veľmi turisticky vyhľadávanou lokalitou. Je obklopená Národným parkom Malá Fatra, Tiesňavy a Vrátna dolina. Dominantou je Veľký a Malý Rozsutec a Jánošíkové diery.

Krajská knižnica v Žiline každoročne organizuje Pamätný výstup na Veľký Rozsutec (11. ročník), ktorý sa koná na počesť sv. Jána Pavla II., jednej z najznámejších osobností našich novodobých dejín. Na vrchole je umiestnená pamätná tabuľa od Akad. mal. Stanislava Lajdu.

Ďalším známym menom v obci Terchová je Jožko Mičo (1963). S ním sa dlhodobo spája organizovanie či podpora rôznych podujatí, projektov v oblastiach cestovného ruchu, športu, kultúry, folklóru, mládeže a v neposlednom rade i duchovného života. Osobitnú kapitolu jeho

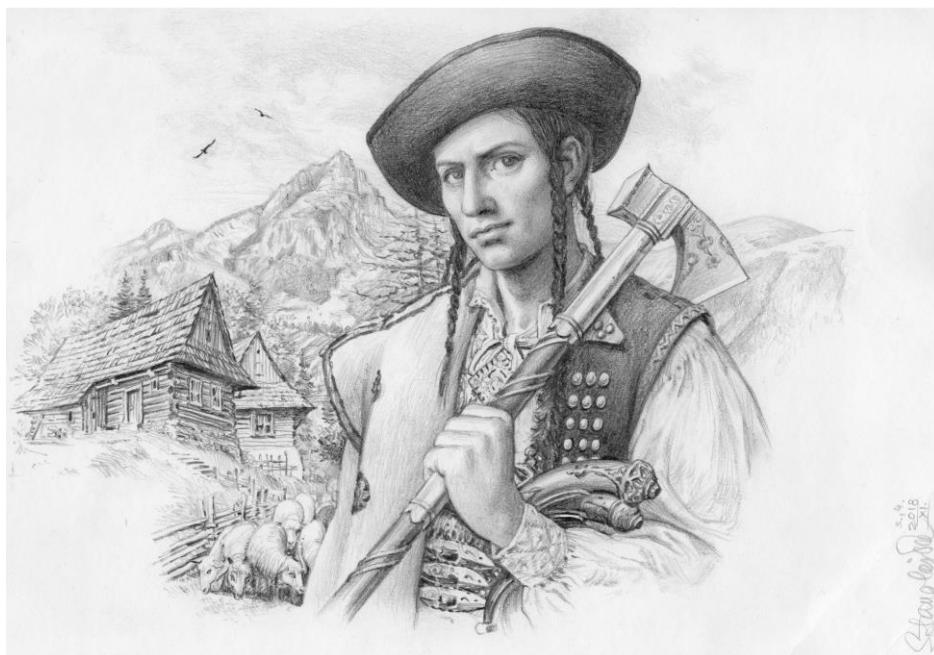
Jánošíkovská tradícia a obec Terchová ako rodisko Juraja Jánošíka

nevšednej biografie predstavuje úspešná filmárska činnosť a jeho pričinením sa Terchová a Jánošíkov kraj stali v uplynulom období pravdepodobne najvyhľadávanejšou filmárskou lokalitou na Slovensku. Okrem Juraja Jánošíka má obec aj ďalších významných rodákov. Adam František Kollár (1718–1783) historik, archivár, pedagóg, knihovník, polyglot, prekladateľ, reformátor, riaditeľ cisárskej dvorskej knižnice, dvorský radca cisárovnej Márie Terézie. Ďalšou osobnosťou je popredný medzivojnový básnik, prekladateľ, redaktor, publicista a matičný funkcionár JUDr. Koloman Kolomi Geraldini (1908–1994).

Je toho veľa, čo by sa dalo ešte o Terchovej napísat', ale ako znie známe slovenské príslovie „Lepšie raz vidieť, ako stokrát počuť“ tak dovedenia v Terchovej.

Obr. č. 1: Terchová. Foto: Stanislav Lajda

Obr. č. 2: Portrét Juraja Jánošíka: Stanislav Lajda, 2018

Zoznam bibliografických odkazov

CABADAJ, Peter. *Terchová: monografia obce*. Martin: Matica slovenská, 2018. 176 s. ISBN 9788081282188.

CABADAJ, Peter. *Terchová*. Terchová: Obec Terchová, 2003. 135 s. ISBN 8088864291.

Juraj Jánošík: veľká kniha o zbojníckom kapitánovi: Big book about famous captain of bandits. 1. vyd. Martin: Matica slovenská, 2014. 157 s. ISBN 9788081281051.

Juraj Jánošík 1688–1713: výberová personálna bibliografia. Žilina: Krajská knižnica v Žiline, 2018. 115 s. ISBN 978-80-85148-99-2.

KRIŽKOVÁ, Zuzana. *Juraj Jánošík : rozprávanie o zbojníckom kapitánovi*. Bratislava: Perfekt, 2004. 110 s. ISBN 8080462828.

KOČIŠ, Jozef. *Neznámy Jánošík*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1986. 144 s.

LAJDA, Stanislav. Ateliér, Fatranská 8, Žilina. 12. 10. 2023. Osobná komunikácia.

MELICHERČÍK, Andrej. *Juraj Jánošík : hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1956. 148 s.

Ottův slovník naučný XIII Ja-Ka: Ilustrovaná encyklopædie obecných vědomostí. 1. vyd. Praha: Otto, 1898. 1113 s.

Povesti o Jurajovi Jánošíkovi: bibliografický súpis. 1. vyd. Žilina: Krajská knižnica, 2013. 7 s. ISBN 9788085148749.

TARAGEL, Dušan. *Jánošík! Pravdivý príbeh legendárneho zbojníka a jeho družiny*. Bratislava: Slovart, 2006. [52] s. ISBN 8080852332.

2023 „Terchová“ <<https://sk.wikipedia.org/wiki/Terchov%C3%A1>>, prístup 12. 10. 2023

Portrét a fotografie: Akademický mal. Stanislav Lajda.

III. TEMATICKÝ BLOK

VĚDA V REGIONU

VINCENC VÁVRA, (NEJEN) ŽIVOTOPISEC BOŽENY NĚMCOVÉ

Mgr. Dagmar Petišková, Ph.D.

Národní pedagogické museum a knihovna J. A. Komenského

Příspěvek seznamuje s literárněhistorickým bádáním Vincence Vávry (1849–1936) v podkrkonošském regionu, spjatém s dětstvím a mládím Boženy Němcové. Odborně se V. Vávra (sám byl rodákem z Českoskalicka) osobnosti a literárnímu odkazu B. Němcové věnoval od 90. let 19. století. Na jeho práce, které v příspěvku připomeneme, navázali další literární vědci zabývající se spisovatelčiným životem a dílem. Představíme rovněž nepublikované sešity vzpomínek V. Vávry, které jsou pramenem k upřesnění jeho biografie a zároveň podávají plastický obraz života (včetně školství a národnostních problémů) v podkrkonošském regionu na přelomu 19. a 20. století; jsou tak doplňkem k Vávrovi literárněhistorickému dílu.

The excerpt introduces the literary-historical research of Vincenc Vávra (1849–1936) in the sub-Giant Mountains (Podkrkonoší) region associated with the childhood and youth of Božena Němcová. Professionally, V. Vávra (himself a native of region of Česká Skalice) dedicated his scholarly work to the personage and literary legacy of B. Němcová from the 1890s. Subsequent literary scholars researching Vávra's life and literary history built upon his work, which we will mention in this contribution. We will also present unpublished notebooks of V. Vávra's memories, which serve as a source to clarify his biography and provide a vivid picture of life (including hardships of education and nationality) in the sub-Giant Mountains region at the turn of the 19th and 20th century; it thus complements Vávra's literary-historical work.

V roce 2020, kdy české kulturní prostředí oslavovalo dvousté výročí narození Boženy Němcové, i o dvě léta později, kdy si připomínalo výročí jejího skonu v roce 1862, byla příležitost ohlédnout se i za osobnostmi, jež se jejímu odkazu věnovaly. Jednou z nich byl Vincenc Vávra, autor studií o životě a díle Boženy Němcové i editor a vydavatel její korespondence.

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

Narodil se v Újezdci (tehdejším Oujezdci), dnešní části obce Lhota pod Hořičkami nedaleko České Skalice. Jeho rodiště, kde rovněž strávil dětství, i nedaleké obce Chvalkovice a Kohoutov, kde jako nadaný chlapec ukončil základní školní docházku, ho přímo k jeho pozdějšímu literárnímu zájmu vybízely.

Chodil šest let do školy do Chvalkovic (1855–1861), kde na místním zámku v rodině jeho správce pobývala mezi lety 1830 až 1833 B. Němcová a kde v místní škole navštěvovala nedělní hodiny určené pro dívky. Ani Kohoutov a Dvůr Králové nad Labem, kde Vávra trávil svá další školní léta,¹ nejsou od České Skalice a Ratibořic, dalších známých míst spojených s Boženou Němcovou, příliš vzdálena.

V letech 1863 až 1871 navštěvoval Vincenc Vávra gymnázium v Hradci Králové. Zde, jak později vzpomínal, se začal plně zajímat o dějiny a kulturu českého národa. Připomeňme, že jeho gymnaziálním spolužákem byl Alois Jirásek, jehož literárnímu dílu se Vávra později také věnoval.

Obr. č. 1: Vincenc Vávra. LA PNP, fond Fotoarchiv, LA PNP-pozitivy, Vincenc Vávra, portrét, L.a. 2/33 *

Obr. č. 2: Vincenc Vávra (na snímku vlevo). LA PNP, fond Vincenc Vávra, fotografie, snímky s rodinou. L.a. 151/32*

Vysokoškolské studium klasické filologie absolvoval V. Vávra na pražské filozofické fakultě v letech 1871 až 1875. Poté započal svoji učitelskou dráhu jako náměstný či suplující učitel na reálném gymnáziu v Jindřišské ulici v Praze (1875–1880), posléze, po vykonání státních

¹ Do farní školy s vyučovacím jazykem českým a německým docházel Vávra v letech 1855–1861, do lokální německé školy v Kohoutově v letech 1861–1862, hlavní českou školu ve Dvoře Králové nad Labem navštěvoval ve školním roce 1862–1863. Údaje o školní docházce Vincence Vávry jsem upřesnila na základě údajů v SOKA Náchod, fond ZŠ Chvalkovice (obr. 3, 4), vzpomínek a korespondence V. Vávry uložených v LA PNP, fond Vincenc Vávra (obr. 5, 6) a článku V. Vávry *V Trutnově* (Vávra, 1926, s. 56).

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

zkoušek, působil jako řádný učitel na českém vyšším gymnáziu v Brně (1880–1883), na českém gymnáziu ve Starém Brně (1883–1889) a od roku 1899 do roku 1918 byl ředitelem státního reálného gymnázia v Přerově. Roku 1918 odešel do penze, zemřel v Brně v roce 1936.

Obr. č. 3: SOkA Náchod, fond ZŠ Chvalkovice, kniha č. 33. I. Klasse. Verzeichniß über den Fleiß, Winterkurse für das Schuljahr 1855/56. Záznam o školní docházce Vincence Vávry

Obr. č. 4: SOkA Náchod, fond ZŠ Chvalkovice, kniha č. 33. II. Klasse. Verzeichniß über den Fleiß, Winterkurse für das Schuljahr 1860/61. Záznam o školní docházce Vincence Vávry

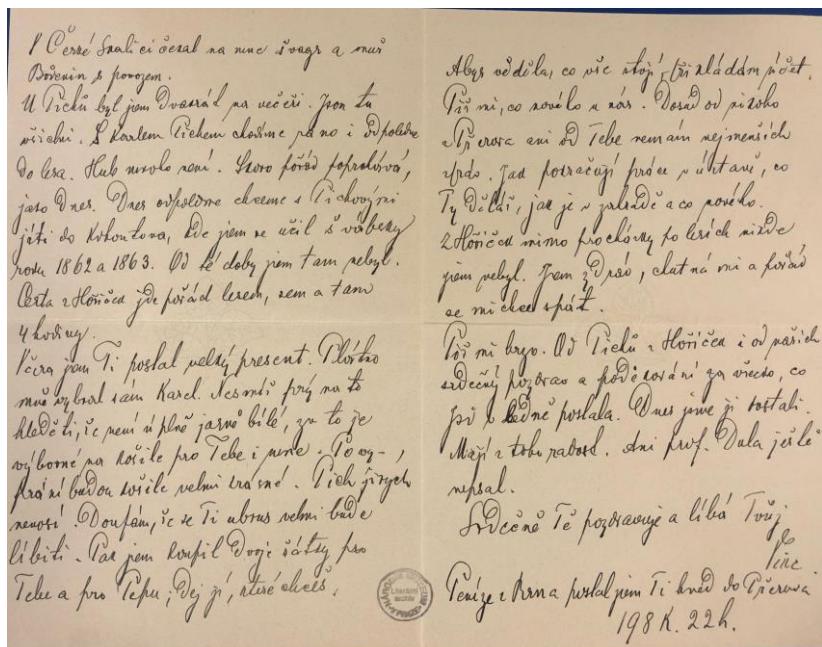
Obr. č. 5: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Vzpomínky, sv. IV, s. 88*

88.
Cí: Kuličková
zeměla.

Dne 23. března na Slovenských zemích ženouela a křížky byly k užití dočítané, dle
druhého kultura. Byla to dceru nebožtevnu Slovenských pánů
Schreibra, u nějž byla vydána v roce 1861/2 v Kolonii opevněnou
zemí pánem říšským. Poče píše založení na Slovenských Paní Kuličkové
bylo 44 let.

Dne 18. března ženouela byla na Slovenských pánů Kerchová,
občan maj. učňovatatka a žena my u Vídni, dceru prosladkou hones-
kou rukojíce Ant. Picha, žv. Pečhance, u věku 33 let.

Slovocíci jeho na Slovenských a legra má v jednom sv. Rura,
polovině polohy s patřídu a Chlistora. Co se stanou s tím
krámení v takém a nemocnicí, ovíjem svrchní se nez!

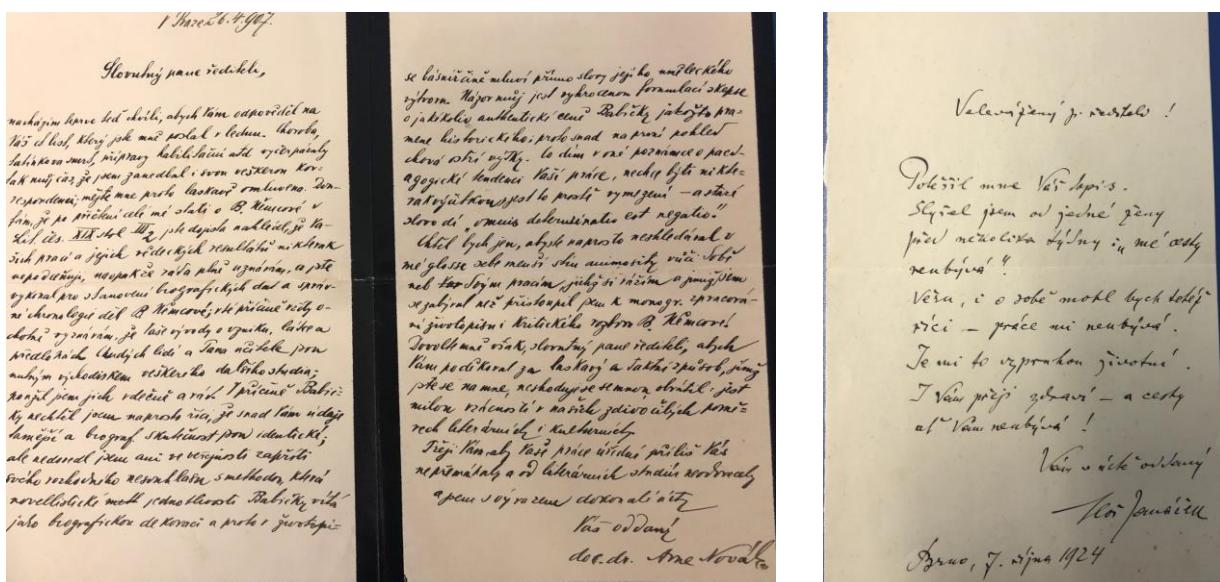
Obr. č. 6: LA PNP, fond
Vincenc Vávra, L.a.
151/32. Korespondence
rodinná, úryvek z dopisu
Vincence Vávry manželce
Karle z 9. 8. 1901*

Kromě kariéry učitele a ředitele gymnázia se Vávra věnoval výuce na soukromé dívčí škole v Brně a rovněž kulturní a osvětové práci, působil v Národní jednotě a Matici moravské, byl správcem brněnské veřejné knihovny i knihovníkem Muzejního spolku v Brně. Významná pak byla, a to v neposlední řadě, i literárněvědná činnost Vincence Vávry, zvláště ta, jež se týkala díla a osobnosti Boženy Němcové, jíž se od 90. let 19. století soustavně po celý svůj další život věnoval.² Na jeho práce pak navázali četní další autoři (jmenujme zvláště Václava Tilleho), již se spisovatelčiným dílem a životem zabývali.

Důležitým pramenem k dokreslení životního příběhu i díla Vincence Vávry jsou jeho vzpomínky a korespondence s významnými osobnostmi českého kulturního života, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví / Muzeu literatury (LA PNP) v Praze. Zmiňme, že archiv uchovává Vávrovu korespondenci například s Aloisem Jiráskem, Arne Novákem (obr. 7), Leošem Janáčkem (obr. 8), Aloisem Musilem, Jarmilou Čapkou či Bohdanou (Theodorou) Němcovou (obr. 9, 10).

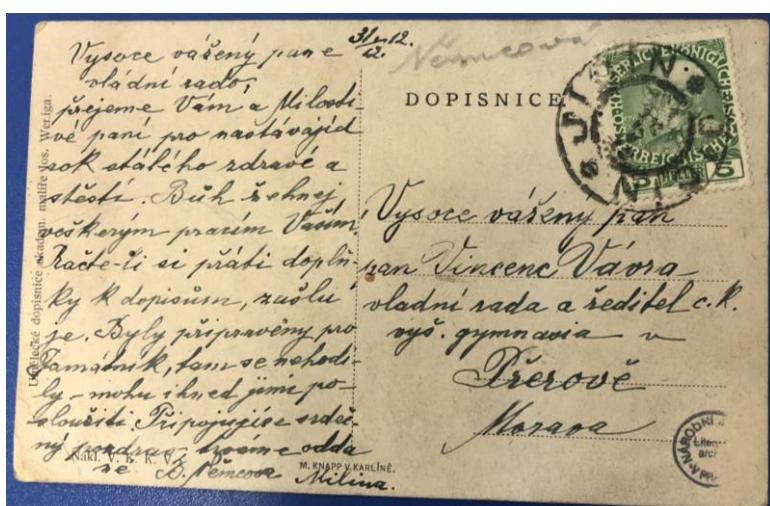
² O životě a díle Vincence Vávry srov. Dorazil, 1934; Kantor, 1929; Kusáková, 2008; Petišková, 2022 a, b.

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

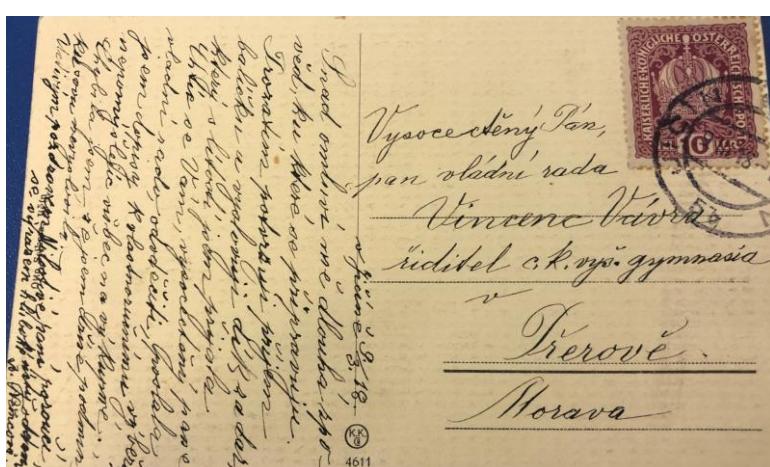

Obr. č. 7: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Novák Arne Vávrovi Vincenci, dopis z 26. 4. 1907.*

Obr. č. 8: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Janáček Leoš Vávrovi Vincenci, dopis z 7. 10. 1924*

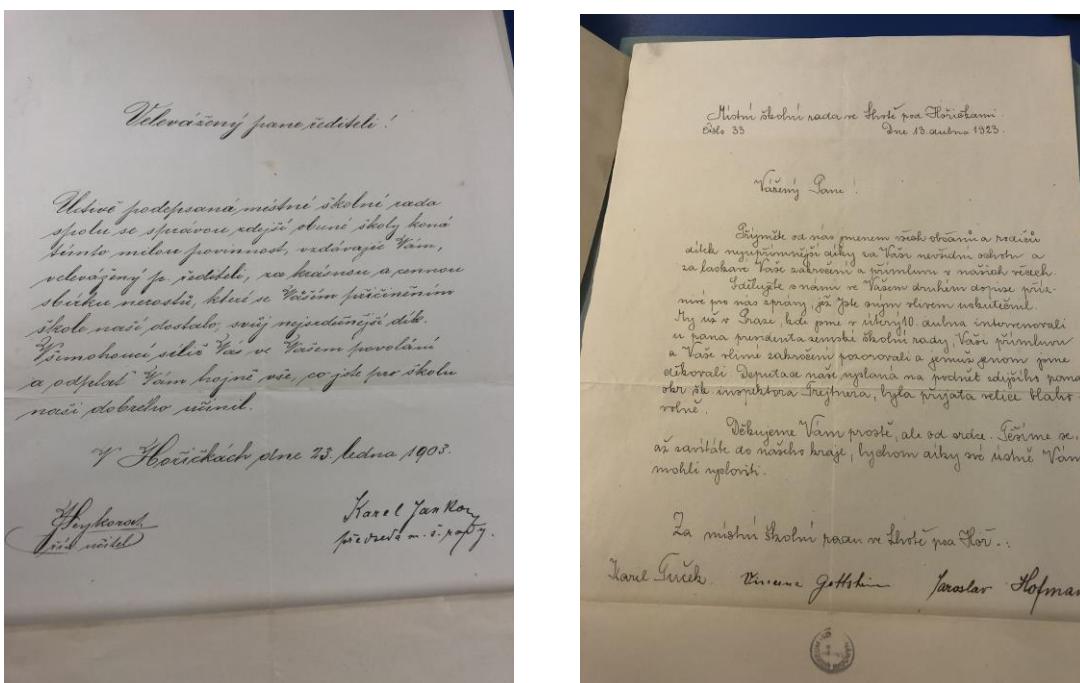
Obr. č. 9: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Němcová Bohdana Vávrovi Vincenci, pohlednice z 31. 12. 1912*

Obr. č. 10: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Němcová Bohdana Vávrovi Vincenci, pohlednice z 9. 3. 1918*

Vávrovy vzpomínky, obsažené v několika sešitech, slouží jako pramen k upřesnění některých jeho biografických údajů i jako zdroj informací o dobové situaci ve školství jak ve východních Čechách, tak na Moravě a přináší cenná svědectví o národnostních problémech, které tehdejší české a moravské prostředí sužovaly.³

Svědčí ale také o Vávrově setrvalém zájmu o jeho rodný kraj. Místní komunitu podporoval, a to i v době, kdy působil na Moravě, osobní účastí při její kulturní a osvětové činnosti, často ale i finančně. Zajímal se o školství v podkrkonošském regionu, jak o tom svědčí dopis od vedení hořičské školy, které počátkem minulého století věnoval sbírku nerostů (obr. 11), i jeho přímluva na Zemské školní radě roku 1923, kdy úspěšně orodoval za zachování školy ve Lhotě pod Hořičkami (obr. 12). Rodnému kraji věnoval i několik časopiseckých příspěvků (např. Vávra 1908, 1926). Do svého rodiště ostatně pravidelně jezdil, a to až do sklonku svého života.

Obr. č. 11: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Místní školní rada
v Hořičkách Vávovi Vincenci, dopis z 23. 1. 1903*

Obr. č. 12: LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Místní školní rada
ve Lhotě pod Hořičkami Vávovi Vincenci, dopis z 13. 4. 1923*

***Pozn. k obrázkům č. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12:** Originály archiválí jsou uložené
v Literárním archivu Muzea literatury/PNP nebo LA ML/PNP.

³ LA PNP, fond Vincenc Vávra, L.a. 151/32. Vzpomínky z mého života (z let 1872–1920), rkp., 3 svazky (II, II, IV), 317 listů. Zahrnují léta 1872–1920, místy se v nich však připomínají i události let předešlých. První svazek v archivu chybí, V. Vávra ho za svého života daroval soukromé osobě. V úvodu k dalším svazkům k tomu píše: „První svazek „Vzpomínek“, jenž se namnoze týkal rodiny Putréovy v Hradci Králové, odevzdal jsem paní Marii Hubáčkové, choti lékárníkově v Hradci Králové, z té rodiny pocházející.“

V přehledu v chronologickém pořadí uvádíme dohledané práce Vincence Vávry pojednávající o životě a díle Boženy Němcové a literární ohlasy na ně.

Příspěvky Vincence Vávry o životě a díle Boženy Němcové v novinách a časopisech⁴

VÁVRA, Vincenc, 1892. Ze starého bělidla: vzpomínka na Boženu Němcovou. *Chudým dětem*. Roč. 3–4, s. 128–138.

Článek pojednává o místech spjatých s dějem *Babičky*. Přináší svědectví o stavu Starého bělidla v 90. letech 19. století, všímá si proměn, kterými místo za několik desetiletí od napsání *Babičky* prošlo, i skutečnosti, že se některé události a místa v knize popisované neshodují se skutečností.

VÁVRA, Vincenc, 1893. Z dětských let Boženy Němcové. *Chudým dětem*. Roč. 5, s. 69–75. Autor článku upřesňuje na základě vlastního bádání v matričních, školních a farních záznamech v České Skalici a ve Chvalkovicích z let 1820–1840 biografická data z období dětství a školní docházky Boženy Němcové.

VÁVRA, Vincenc, 1894. Drobnůstky o Boženě Němcové. *Chudým dětem*. Roč. 6, s. 55–59. Článek byl sepsán na základě rozhovorů vedených s pamětnicemi, bývalými spolužačkami Boženy Němcové ve školách v České Skalici a ve Chvalkovicích.

VÁVRA, Vincenc, 1896. Boženy Němcové pohádka o Osudu. *Chudým dětem*. Roč. 8, s. 30–40.

Otištěna je pohádka Boženy Němcové O Osudu, která vychází ze srbských pověstí; doplněna je úvodním slovem V. Vávry.

VÁVRA, Vincenc, 1896. Typické osoby v „Babičce“ Boženy Němcové. *Obzor: list pro poučení a zábavu*. Roč. 19, č. 6 (20. března 1896), s. 81–82; č. 7 (5. dubna 1896), s. 97–98. Porovnávány jsou příběhy literárních postav z povídky s osudy reálných obyvatel Červeného Kostelce.

VÁVRA, Vincenc, 1897. Podklad k povídce Bož. Němcové Chudí lidé. *Chudým dětem*. Roč. 9, s. 42–51.

Údaje o místě a literárních postavách v povídce, jež jsou zasazeny do prostředí Červeného Kostelce, jsou porovnány s reáliemi města, skutečnými postavami a jejich životními příběhy.

⁴ Neuvádíme ukázky z Vávrových monografií, jež jako úryvky vycházely i v periodickém tisku; např. ukázky ze studie *Rozbor Pohorské vesnice /díl IV: Opravné ideje Boženy Němcové/* byly otiskovány v *Lidových novinách* (Roč. 5, č. 128, 130), *Moravské orlici* (Roč. 35, č. 129), ve sborníku *Čas: beletristická příloha k politickému týdeníku* (Roč. 2, č. 18).

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

VÁVRA, Vincenc, 1905. Opravné ideje Boženy Němcové. *Komenský: týdeník vychovatelský*. Roč. 33, č. 47 (3. listopadu), s. 663–665; č. 48 (10. listopadu), 673–676.

V literárním pojednání jsou na základě jednotlivých pasáží z děl spisovatelky rozvíjeny úvahy o výchově a vzdělávání žen a nižších společenských vrstev i úvahy o otázkách národnostních.

VÁVRA, Vincenc, 1906. Typické osoby v povídce Boženy Němcové „Chudí lidé“. *Komenský: týdeník vychovatelský*. Roč. 34, č. 4 (12. ledna), s. 52–55; č. 5 (19. ledna), s. 67–71.

Na základě nových zjištění jsou konfrontovány literární postavy z povídky s osudy reálných obyvatel Červeného Kostelce.

VÁVRA, Vincenc, 1912. Božena Němcová a některé naše sociální otázky. *Lidové noviny*. Roč. 20, č. 19 (21. ledna), s. 3–5.

Článek se věnuje sociálnímu postavení B. Němcové a její rodiny i odrazu sociálního cítění spisovatelky v jejím díle. Pozornost je věnována také vzdělávání prostého lidu a ženskému vzdělávání ve spisovatelčiných povídkách.

VÁVRA, Vincenc, 1915. Mladí Boženy Němcové dle zápisův jejích. *Chudým dětem*. Roč. 27, s. 9–14.

Autor podává zprávu o charakteru souboru vzpomínek, poznámek a komentářů B. Němcové z let 1845–1850, které mu v r. 1912 poskytla dcera spisovatelky Bohdana Němcová.

VÁVRA, Vincenc, 1920. Z rodinných poměrů a osudů rodu a rodiny Boženy Němcové. *Chudým dětem*. Roč. 32, s. 60–74.

Představena jsou nová zjištění (na základě korespondence B. Němcové, matričních zápisů, vzpomínek pamětníků a dalších pramenů) k životnímu příběhu spisovatelky a členů její rodiny.

VÁVRA, Vincenc, 1921. Poměry a osudy v rodině Boženy Němcové. *Ženský svět: list paní a dívek českých*. Roč. 25, č. 2 (10. února 1921), s. 21–26.

Přiblížen je stav bádání o životě a díle B. Němcové ve 2. polovině 19. století. Zmíněn je autorův vlastní vklad k upřesnění biografických dat spisovatelky a její rodiny. Zvláštní pozornost je věnována životním příběhům spisovatelčiných dětí.

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

VÁVRA, Vincenc, 1922. Zajímavé shody literární: k šedesátému výročí úmrtí Boženy Němcové. *Lidové noviny*. Roč. 30, č. 37 (12. ledna), s. 7.

Autor vyhledává podobné motivy, jež se nacházejí v literárních textech B. Němcové a dílech světových autorů, a rozebírá je – Gavriila Romanoviče Děržavina (1743–1816), Pierre-Jeana de Bérangera (1780–1857), Victora Huga (1802–1885) a Alphonse Daudeta (1840–1897).

VÁVRA, Vincenc, 1922. O poměrech a osudech v rodě a rodině Boženy Němcové. *Lada: zábavná příloha k módním časopisům „Módni svět“ a „Moderní prádlo a dětské šatstvo“.* Roč. 34, č. 12, s. 140; č. 13, s. 152; č. 14, s. 164; č. 15, s. 176; č. 16, s. 188; č. 17, s. 200; č. 18, s. 212; č. 19, s. 224; č. 20, s. 236; č. 21, s. 248.

Příspěvek upřesňuje na základě materiálů, jež autorovi poskytla Bohdana Němcová, i na základě jeho vlastního bádání biografii členů rodiny Boženy Němcové.

VÁVRA, Vincenc, 1924. „Staré bělidlo“ v Ratibořicích jindy a nyní. *Chudým dětem*. Roč. 36, s. 25–28.

Přiblížen je stav Starého bělidla ve 20. letech 20. století a srovnáván je s jeho stavem ztvárněným v *Babičce*.

Příspěvek Vincence Vávry o životě a díle Boženy Němcové ve sborníku

VÁVRA, Vincenc, 1912. Chudí lidé. In: ČERNÝ, Václav (ed.). *Božena Němcová: sborník statí o jejím životě a díle: 1820–1862*. Praha: E. Šolc, s. 74–76.

Shrnuty jsou poznatky V. Vávry o literárních postavách z dějiště povídky, Červeného Kostelce.

Korespondence Boženy Němcové editovaná a otištěná Vincencem Vávrou

Vincenc Vávra zveřejnil část korespondence spolu se zápisem, jež mu poskytla dcera spisovatelky Bohdana Němcová. Bral přitom ohled na její přání vynechat „všechno, co by se naprosto pro veřejnost nehodilo“ a příliš osobní či intimní pasáže nepublikoval, což mu bylo některými kritiky vytýkáno.

Vincenc Vávra, (nejen) životopisec Boženy Němcové

OUJEZDECKÝ, V. [pseud. Vincence VÁVRY], 1893. Neznámý dosud dopis Boženy Němcové. [Dopis Josefu Koliskovi z Prahy do České Skalice, 14. 1. 1860]. *Niva: časopis beletristický*. Roč. 3, č. 7, s. 109–110.

VÁVRA, Vincenc, 1896. Nové dopisy Boženy Němcové. *Časopis Musea království Českého*. Roč. 70, č. 2, s. 296–308.

VÁVRA, Vincenc, 1896. Nové dopisy Boženy Němcové: řada druhá. *Časopis Musea království Českého*. Roč. 70, č. 4, s. 547–558.

VÁVRA, Vincenc, [1913]. *Korrespondence a zápisky Boženy Němcové*. V Praze: J. Otto, 403 s.

Knižní vydání Vincence Vávry o životě a díle Boženy Němcové

VÁVRA, Vincenc, [1895]. *Božena Němcová: pokus životopisný a literární*. Česká knihovna zábavy a poučení; č. 2. V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 221 s.

Monografie položila pevný základ k dalšímu literárněhistorickému výzkumu spisovatelčina života a díla.⁵

VÁVRA, Vincenc, [1896]. *O účastenství žen v českém probuzení*. Brno: Vesna, 15 s.

Otištěna je přednáška určená „chovankám Vesniným“, v níž se V. Vávra věnoval roli žen v historickém vývoji českého vzdělávání a v širším kontextu pak úloze žen v českém národním obrození. Vyzdvíhl vlastenectví Boženy Němcové.

VÁVRA, Vincenc, 1897. *Rozbor Pohorské vesnice Boženy Němcové*. Brno: Vincenc Vávra, 24 s.

Přiblíženy jsou okolnosti vzniku povídky z Domažlicka, popisované prostředí a zobrazené postavy.

⁵ Monografie byla většinou literárních kritiků přijata příznivě. Avšak na základě některých nepřesností (především topografických, částečně ale i biografických), jež se v publikaci vyskytly, došlo na stránkách dobových časopisů Alethea (iber+řk, 1897) a Hlídka (VÁVRA, 1897) k literárnímu sporu, který se přenesl do sporu právního, mezi Vincencem Vávrou a jeho krajanem, literátem, historikem, pozdějším ředitelem knihovny Národního muzea, Václavem Řezníčkem (1861–1924). V. Řezníček celou anabázi sporu sepsal v samostatné publikaci (ŘEZNÍČEK, 1898).

VÁVRA, Vincenc, [1911], (ed.). *Čítanka Boženy Němcové*. V Přerově: Nákladem Fr. Radouška, 158 s.

Výbor ze spisovatelčina díla představuje její básnickou tvorbu, české a slovenské pohádky a pověsti, úryvky z národopisných a cestopisných pojednání i rozsáhlějších prozaických děl včetně *Babičky*, ale i výběr z autorčiny korespondence.

Ohlasy na dílo Vincence Vávry

ANON, 1895. Božena Němcová: pokus životopisný a literární. Napsal Vincenc Vávra. *Moravská orlice*, roč. 33, č. 89 (18. dubna), s. 3.

TICHÝ, A. F., 1895. Česká knihovna zábavy a poučení (recenze na: Božena Němcová: pokus životopisný a literární). *Literární listy*. Roč. 16, č. 14 (16. června), s. 234–235.

R., 1895. Božena Němcová: pokus životopisný a literární. Napsal Vincenc Vávra. *Obzor: List pro poučení a zábavu*. Roč. 18, č. 9 (5. května), s. 143–144.

Iber + řk., 1897. Božena Němcová: pokus životopisný a literární. Napsal Vincenc Vávra. *Alétheia*. Roč. 1, č. 8, s. 387–391.

DVOŘÁK, R., 1897. Rozbor Pohorské vesnice Boženy Němcové. Podává prof. Vincenc Vávra. *Časopis Matice moravské*. Roč. 21, č. 4, s. 382–383.

KABELÍK Jan, 1916. Sebrané spisy Boženy Němcové. Korespondence, díl I. a II. Sebral ... Marie Gebauerová. Praha 1912 a 1914. Korrespondence a zápisky Boženy Němcové. Vydal Vinc. Vávra (b. r.). *Časopis Musea Království českého*. Roč. 90, č. 2, s. 243–249; č. 3, s. 360–371.

J. K. [KABELÍK Jan], 1911–1912. Nová korespondence Boženy Němcové a F. M. Klácela. [Otištěna je zpráva V. Vávry o nově objevených zápisích a korespondenci B. Němcové, jež mu poskytla dcera spisovatelky Bohdana.] *Moravsko-slezská revue*. Roč. 8, č. 9–10, s. 539–540.

Borecký Jaromír, 1916. K dějinám písemnictví. Topičův sborník literární a umělecký.
Roč. 3, č. 5 (Únor), s. 233–235. [Ohlas na Vávrovu Korrespondenci a zápisky Boženy Němcové na s. 233.]

Seznam bibliografických odkazů

DORAZIL, Vlastimil, 1934. *Vincenc Vávra, životopisec Boženy Němcové: (život a dílo).* V Přerově: Nákladem vlastním.

KANTOR, Richard, 1929. Vincenc Vávra. In: *Výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Přerově s přičleněným IV. ročníkem Státního koeducačního ústavu učitelského za školní rok 1928–29.* V Přerově: Nákladem ústavu, s. 3–7.

KUSÁKOVÁ, Lenka, 2008. Vincenc Vávra. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce.* 4, S–Ž, Dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Sv. II, U–Ž, Dodatky A–Ř. Praha: Academia, s. 1255–1256. ISBN 978-80-200-1671-3.

PETIŠKOVÁ, Dagmar, 2022a. Ediční poznámka. In: Vávra, Vincenc (ed.). *Čítanka Boženy Němcové* [online]. Vyd. 3., přehlédnuté a doplněné. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. [Cit. 6.11.2023], s. 273–277. Dostupné z: <https://resolver.nkp.cz/urn:nbn:cz:aba012-0000im>

PETIŠKOVÁ, Dagmar, 2022b. Školní docházka Vincence Vávry aneb Kam a kdy chodil rodák z Újezdce do školy. In: *Rodným krajem: vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků.* Červený Kostelec: Vlastivědný spolek při Městském kulturním středisku, s. 44–46. ISSN 1210-6135.

ŘEZNÍČEK, Václav, 1898. *Rarach v Papežské knihtiskárně benediktinů rajhradských v Brně: příspěvek ke společenským a literárním poměrům dnešních dnů vůbec a k historii knihy „Božena Němcová“ od Vincence Vávry zvláště.* V Praze: V. Řezníček.

VÁVRA, Vincenc, 1897. „Božena Němcová“ a můj Meneklides. *Hlídka: měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii.* Roč. 14, č. 12, s. 914–920.

VÁVRA, Vincenc, 1908. Hořičky. (Příspěvek k lidovému léčitelství). *Národopisný věstník českoslovanský.* Roč. 3, s. 7–10.

VÁVRA, Vincenc, 1926. V Trutnově. *Chudým dětem.* Roč. 38, s. 53–63.

Vincenc Vávra (1849–1936), 2000. *Soupis osobního fondu.* Eva a Jitka BÍLKOVY (zpracovatelky). Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze.

**VUNAR, A.S. NOVÉ ZÁMKY ZACHOVÁVA STROJÁRSKU TRADÍCIU REGIÓNU
NOVÉ ZÁMKY**

Mária Feldinszká

Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch

Cieľom príspevku je priblížiť strojársku tradíciu okresu Nové Zámky. Novozámocký okres je súčasťou Nitrianskeho samosprávneho kraja. Bol dlhodobo zázemím pre viaceré strategické strojárenské podniky, výskumníkov, zlepšovateľov i konštruktérov. Dnes z bývalých podnikov zostalo málo. Zanikli v dôsledku dejinných procesných zmien, ktorými prešla krajina i spoločnosť. Spomínané procesné zmeny neobišli ani pôvodný VUNAR – Koncernový výskumný ústav náradia Nové Zámky, ktorý bol súčasťou Tovární strojírenské techniky Praha až do roku 1989. Odvtedy ústav prechádzal procesnými zmenami. V súčasnosti pôsobí ako VUNAR, privátnej a.s., s celoslovenskou pôsobnosťou.

The purpose of the contribution is to bring the engineering tradition of the district of Nové Zámky closer to the public. The Nové Zámky district is part of the Nitrian region. It has long been the backbone of several strategic engineering enterprises, researchers, innovators and designers. Today, there is little left of these former businesses. It disappeared as a result of the historic procedural changes that the country and society went through together. The above-mentioned procedural changes also went through the original VUNAR – Koncernový výskumný ústav náradia Nové Zámky (National Tool Research Institute in Nové Zámky), which was part of Tovární strojírenské techniky Praha (The Machinery of Prague) until 1989. Since then, the institute has undergone procedural changes. It currently operates as a VUNAR, private joint-stock company, providing services over the whole country.

Rozvoj priemyslu na území okresu nastal po 2. svetovej vojne, po znárodení, zavedení plánovaného hospodárstva – industrializáciou Slovenska. Tradičné remeslá, obuvnícky a kožiarsky priemysel vystriedala strojárenska výroba. Podniky boli schopné zamestnávať oveľa viac ľudí, ekonomicky prosperovať. Životaschopnosť a konkurencieschopnosť regiónov sa priamo úmerne zvyšovali. Vznikli nadnárodné podniky, poniektoré aj

VUNAR, a.s Nové Zámky zachováva strojársku tradíciu regiónu Nové Zámky

s medzinárodným dosahom a pretrvali až do zániku Československa. Prešli privatizáciou, transformáciou a postupnou likvidáciou.

Významné strojárenske podniky pôsobiace na území okresu pred privatizáciou:

Elektrosvit, n.p., š.p., a.s. Nové Zámky s viacerými závodmi (1950–1998) – výroba svietidiel, chladničiek, motorčekov, náradia;

Renokov: Okresný podnik miestneho priemyslu Nové Zámky (1953–1992) – kovovýroba;

Strojsmalt Šurany (1955–1974) neskôr bol rozčlenený, vznikli:

závod *Štátnej výroby autodielov (SVA) Šurany* (1960–1974),

koncern *Elitex Šurany* (1960–1999) – výroba textilných strojov;

TOS Jasová v.p., a.s. (1962–1992, 1992–2007) – vývoj a výroba tăžkých obrábacích strojov a neskôr vznikali i ďalšie.

Nové strojárenske výrobné podniky pôsobiace na území regiónu po privatizácii:

Kabelschlepp – Systemtechnik, spol. s r.o. Nové Zámky (1991) – výroba a oprava obrábacích strojov a ich častí;

Orgeco, spol. s r.o. Nové Zámky (1993) – kovovýroba;

Lindenmaier Slovakia, spol. s r.o. Šurany – kovovýroba;

Slovtos, spol. s r.o. Jasová – vlastný vývoj a výroba malých a stredných CNC obrábacích strojov;

SKC foundry, s r.o. Štúrovo (2011) – zlievareň a ďalšie.

Významným prínosom pre budúcnosť priemyslu je i duálne vzdelávanie a výchova mladých talentov – strojníkov, budúcich vývojárov na stredných odborných a priemyselných školách.

Obr. č. 1, 2: Foto Mária Feldinszká, 2023

V narodeninovom pozdравe *VUNAR-u Nové Zámky* sa píše: „*Prežil toho veľa. Narodil sa v kratučkú jar /pražskú/, vyrastal v /moskovskej/ zime, o to dlhšej, osirel na /zamatovú/ jeseň.*“ (30 VUNAR, 2021, s. 2). Pozdrav vystihuje história vzniku, premien a opodstatnenosti *VUNAR-u – Strediska vedy a výskumu – Výskumného ústavu Náradia v Nových Zámkoch*. Začala sa 1. júla 1968, kedy VUNAR vznikol ako detašované pracovisko Výskumného ústavu zváračského Bratislava. Vedúcim pracoviska sa stal Ing. Tomáš Lang, CSc. Od začiatku prechádzal rýchlymi organizačnými zmenami: od 1. januára 1969 fungoval ako detašované pracovisko Ústavu kovospracujúceho priemyslu Prešov, od 1. januára 1970 ako pobočka premenovaného ÚKP na Výskumný ústav kovopriemyslu a od 1. januára 1971 ako VUNAR – Výskumný ústav Náradia Nové Zámky, organizácia s celoštátnou pôsobnosťou začlenená do trustu podnikov Továrny strojírenské techniky Praha (TST) – do 30. júna 1989. Riaditeľom sa stal Ing. Tomáš Lang, CSc., ktorý ho viedol 18 rokov, až do 12. septembra 1989. Od 1. júla 1989 sa stal štátnym podnikom. Novým riaditeľom podniku sa stal Ing. Ivan Dojčan, CSc. (13. 9. 1989 – 18. 10. 1992). V tomto období sa okrem spoločensko-politických zmien uskutočnili aj ekonomicke premeny. Podniky prechádzali privatizáciou – transformáciou – zmenou vlastníckych vzťahov. Nevyhol sa im ani VUNAR, ktorý od 1. mája 1992 sa stal akciovou spoločnosťou (a. s.) a jeho jediným vlastníkom bol Fond národného majetku (FNM). Generálnym riaditeľom sa stal Ing. Karol Gémesi (19. 10. 1992 – 21. 1. 1993). Ukončením 1. kola privatizácie, zmenou vlastníckych vzťahov nastali ďalšie zmeny vo fungovaní spoločnosti. Spoločnosť vlastnilo osem investičných privatizačných fondov a 640 dielčích akcionárov. Hlavným výkonným orgánom sa stalo Predstavenstvo VUNAR, a. s., za predsedu bol zvolený Ing. Alexander František Zvrškovec (22. 1. 1993 – 28. 11. 2011). Od apríla 1994 sa rozhodujúcim akcionárom stáva DIVIDENT GROUP Bratislava. Súčasnou predsedníčkou predstavenstva VUNAR, privátnej a.s. je Mgr. Alexandra Suchoňová, ktorá ho vedie od 11. apríla 2018. Spoločnosť pôsobí v rámci Slovenska, pričom úzko spolupracuje s partnermi z oblasti priemyslu a vedy. Svoje výskumné a vývojové aktivity zameriava na výskum a vývoj špeciálnych technologických zariadení na rozrušovanie hornín a stacionárnych elektrických batérií.

VUNAR – Výskumný ústav náradia v Nových Zámkoch bol nosným výskumným a vývojovým pracoviskom v oblasti tvorby náradia pre strojárenské výrobné procesy v Československu (1971–1989). Fungoval ako pracovisko vedecko-technického rozvoja, odborné normalizačné stredisko, odborné stredisko patentovo-právnej ochrany, odborné stredisko vedecko-technických a ekonomických informácií. Vychovával a vzdelával študentov štvrtého a piateho ročníka Strojnickej fakulty Slovenskej technickej univerzity

VUNAR, a.s Nové Zámky zachováva strojársku tradíciu regiónu Nové Zámky

v Bratislave v rámci medziodborového štúdia Náradie pre strojárske výrobné procesy. Spolupracoval s odbornými strojárskymi združeniami doma i v zahraničí, inštitúciami, univerzitami, vedeckými kapacitami. Vyvíjal aktívnu odbornú publikáčnu činnosť, v spolupráci s priemyselnými strojárskymi podnikmi vydával odborný časopis *Náradie* (1974–1990).

Bol pravidelným a úspešným účastníkom strojárskych veľtrhov. V čase vzniku nevlastnil vlastnú budovu, mal 78 zamestnancov a 17 provizórií. Nová budova bola odovzданá do užívania koncom roka 1983, neskôr pribudli laboratória a dielne. V roku 1989 mal zamestnancov viac ako 400. Pre svojich zamestnancov bol stabilným sociálnym zázemím a pracoviskom pre odborný rast.

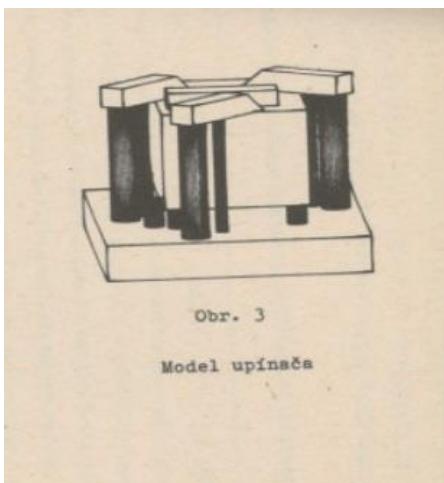
Obr. č. 3: Zo slávostného odovzdávania novej budovy. In: *Naše novosti*. Roč. XXIII, č. 50 (1983), s. 3

Obr. č. 4: Vyvrtávacia stavebnica, zladá medaila Mezinárodný strojarský veľtrh Brno, 1978.
Foto: VUNAR, 1981. In: Náradie: odborný časopis. Roč. VIII (XI), č. 1–81 (1981), s. 5

Realizované výskumno-vývojové produkty v rokoch 1971–1989 (ukážky):

- univerzálne upínacie náradie a iné upínacie elementy
 - programový súbor GEOSYS – 3D, na grafickú konštrukciu upínacích prípravkov
 - chápadlá a technologické jednotky robotov v automatizovaných systémoch:
 - systém riadenia medzioperačnej dopravy regálovým zakladačom
 - systém robotizovanej manipulácie v linke na výrobu ozubených kôl

- autonómny systém RN2D – systém na výrobu rotačných rezných nástrojov a súčiastok
- čsl. valivé vrtné dláta pre ropný a plynársky priemysel

Obr. č. 5: Model upínača.

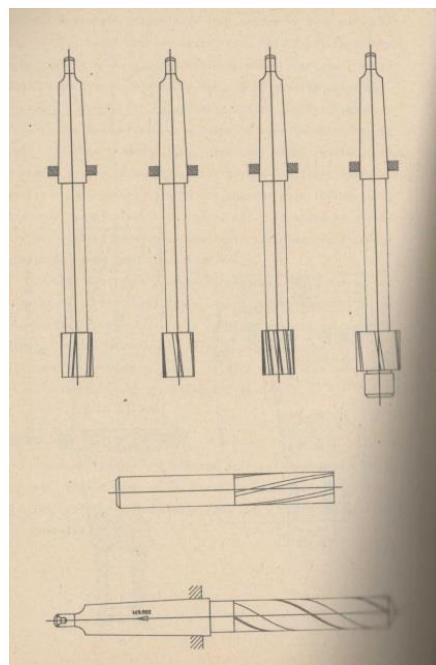
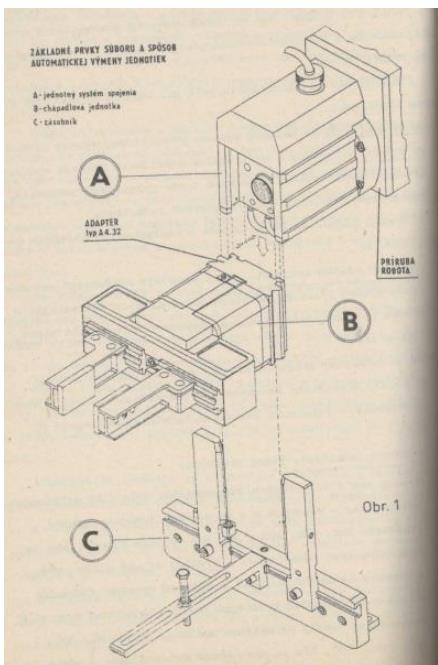
Foto: VUNAR, 1989, s. 145.

In: Konštruovanie náradia pomocou výpočtovej techniky: kurz. Nové Zámky: VUNAR, 1989, 151 s.

Obr. č. 6: Chápallo so servopneumatickým pohonom.

Foto: VUNAR, 1989, s. 42

Obr. č. 7: Sada rezných nástrojov. Foto: VUNAR, 1989, s. 102

Zoznam bibliografických odkazov

30 VUNAR [A]: Nové Zámky 1971–2001. 1. vyd. Nové Zámky : VUNAR a.s., [2001]. 48 s.

GUNDA, Ladislav. *Okres Nové Zámky* [A] / zostavil Ladislav Gunda ... [et al.]. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1992. 32 s.: [65 s. fotografií]. ISBN 80-215-0147-2. [Spoluautori: Haverla, Miloslav; Hrnko, Anton; Hybsch, Juraj; Liszka, Jozef; Marek, Alojz; Šutka, Jozef]. Rozvoj ekonomiky a sociálnej sféry po roku 1945 : priemysel. S. 24.

KOČIŠ, Ladislav. *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti* [A] / Ladislav Kočiš; fotografie Ladislav Andris [et. al.]. 1. vyd. Nové Zámky: Okresný národný výbor v Nových Zámkoch – Odbor školstva a kultúry, 1967. 296 s. Socialistické budovanie a jeho črty. S. 111–122.

Kolektív autorov. *Zborník prednášok – Praktické poznatky a využitie dlát Čs. výroby v naftovom priemysle* [A]. 1. vyd. Bratislava : ZP ČS VTS pri NPP, koncern, 1989. 91s.

Kolektív. *Pokrok v oblasti náradia pre strojárske výrobné procesy* [A]: zborník z Dňa novej techniky. 1. vyd. Nové Zámky: Pobočka ČSVTS pri výskumnom ústave náradia Vunar, 1989. 128 s.

Kolektív. *Konštruuovanie náradia pomocou výpočtovej techniky* [A] : kurz. 1. vyd. Nové Zámky : Pobočka ČSVTS pri TST koncernovom výskumnom ústave náradia Vunar, 1989. 151s.

Kolektív. *Zborník prednášok "Budovanie učiacej sa organizácie"*. Nové Zámky: VUNAR, 1999. 88 s.

Náradie: odborný časopis. Nové Zámky: Továrne strojárenskej techniky koncernový výskumný ústav náradia, 1974–1990. ISSN 0323-2190.

Okres Nové Zámky [A]: história a rozvoj. 1. vyd. Nové Zámky: Okresný národný výbor, 1987. 172 s.: 62 s. ilustrácií. Priemysel. S. 94–120.

STRBA, Alexander Sándor. *Nové Zámky III [A]: (od konca II. svetovej vojny po vznik samostatnej Slovenskej republiky) 8. máj 1945 – 1. január 1993* / Sándor Strba; preložili Jitka Rožňová a Juraj Lang. 1. vyd. Nové Zámky : [s. n.], 2022. 400 s. ISBN 978-80-570-4333-1. Hospodársky život: priemysel. S. 125–138.

VAJDA, Štefan. *Okres Nové Zámky: 1945–1975*. Bratislava: Obzor, 1976. Priemysel a stavebnictvo. S. 18–28.

www.vunar.eu. [2023-10-06]. Internetový zdroj.

Fotografie:

Obrázok č. 1 a 2: Feldinszká, Mária. Dva pohľady na budovu VUNARU, 2023.

Obrázok č. 3: Darážová, Otília. Výskum náradia pod jednou strechou: Nové Zámky bohatšie o ďalšiu dominantu. Foto: O. Czabányiová. In: Naše novosti. Roč. XXIII, č. 50 (1983), s. 3.

Obrázok č. 4: Lang, Tomáš. Desať rokov v službách čs. priemyslu. Foto: VUNAR, s. 5. In: Náradie : odborný časopis. Roč. VIII (XI), č. 1–81 (1981), s. 3–6.

Obrázok č. 5: Cabadaj, Ján. Konštrukcia špeciálnych upínačov. Foto: VUNAR, s. 145. In: Konštruuovanie náradia pomocou výpočtovej techniky : kurz. Nové Zámky : VUNAR, 1989, 151 s.

Obrázok č. 6: Szeghő, Mikuláš. Chápadlá a technologické jednotky robotov v automatizovaných pracoviskách obrábania a montáže. Foto: VUAR, s. 42. In: Pokrok v oblasti náradia pre strojárske výrobné procesy. Nové Zámky . VUNAR, 1989, 128 s.

Obrázok č. 7: Fibich, Jozef. Konštrukcia rotačných elementov nástrojov: konštrukcia rezných nástrojov. Foto: VUNAR, 1989, s. 102. In: Konštruovanie náradia pomocou výpočtovej techniky: kurz. Nové Zámky : VUNAR, 1989, 151 s.

**LITERÁRNA REGIONALISTIKA A REGIONÁLNA LITERATÚRA NA MAPE
ŽIVOTA JANY BORGUĽOVEJ**

PaedDr. Ivan Očenáš, PhD.

Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici

Jana Borguľová (1951) je banskobystrická literárna regionalistka, historička, múzejníčka, bibliografska, editorka, kultúrna publicistka a organizátorka. Absolvovala štúdium učiteľstva slovenského jazyka a literatúry a anglického jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Krátko pôsobila na Katedre slovenského jazyka a literatúry a v Ústavе pre regionálny výskum pôvodne samostatnej banskobystrickej Pedagogickej fakulty. V rokoch 1982–2010 pracovala v Literárnom a hudobnom múzeu ako riaditeľka a literárna kurátorka, v rokoch 1999–2002 bola viceprimátorkou Banské Bystrice s hlavným zameraním na kultúru. Je autorkou scenárov výstav, autorkou a editorkou odborných publikácií a zborníkov (napr. *Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1960–1971* (1996), *Literárne a hudobné múzeum Banská Bystrica* (2009), *Stredoslovenská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici 1962–1990* (2010), *Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici* (2016) a ī.), organizátorkou a koordinátorkou prehliadky umeleckej tvorivosti učiteľov *Chalupkovo Brezno* či dramaturgičkou festivalu *Literárna Banská Bystrica*, zakladateľkou literárneho klubu LITERA 2. Ako členka Spolku slovenských spisovateľov vedie od roku 1994 jeho odbočku v Banskej Bystrici a od roku 2002 edituje občasník pobočky *Kováčňa*. Činnosť a aktivity literárnej regionalistky J. Borguľovej dokumentujú silu regiónu, bez akých nemôže byť kvalitná národná kultúra.

Jana Borguľová (1951) is a literary regionalist, historian, museum curator, bibliographer, editor, cultural publicist and organizer from Banská Bystrica. She graduated from teaching studies of Slovak language and literature and English language and literature at the Faculty of Education in Banská Bystrica. She briefly worked at the Department of Slovak Language and Literature and at the Institute for Regional Research of the originally independent Faculty of Education in Banská Bystrica. In the years 1982–2010, she worked in the Literary and Music Museum as a director and literary curator, in the years 1999–2002 she was the vice-mayor of Banská Bystrica with the main focus on culture. She is also the author of exhibition scripts, author and editor of professional publications and anthologies (e.g. *Central Slovak Publishing*

House in Banská Bystrica 1960–1971 (1996), *Literary and Musical Museum Banská Bystrica* (2009), *Central Slovak Branch of the Union of Slovak Writers in Banská Bystrica 1962–1990* (2010), *Monuments, memorials and memorial plaques in Banská Bystrica* (2016) and others), organizer of cultural and artistic events for teachers *Chalupkovo Brezno* and *Literárna Banská Bystrica*, founder of LITERA 2 literary club. As a member of the Association of Slovak Writers, she has been leading its branch in Banská Bystrica since 1994 and since 2002 she has been editing the periodical of the Kováčňa branch. The work and activities of the literary regionalist J. Borguľová document the strength of the region, without which there can be no quality national culture.

„Je šťastím, keď si človek svoj osud môže utvárať predovšetkým sám. A ak si môže nadobudnuté vzdelanie rozvíjať v odbore, pre ktorý sa rozhodol a v ktorom sa cíti dobre.“

(Jana Borguľová 2010, s. 7)

Slovensko patrí k relatívne malým krajinám, na jeho území však existuje množstvo špecifických a jedinečných geografických, etnických a kultúrnych regiónov. Každá lokalita sa stáva živým domovom, až keď ju človek, ktorý sa tu narodí a ktorý si ku nej vytvorí životný vzťah a väzbu, obohatí svoju prácou a emociami. Keď ju maliar zachytí na obraze, spisovateľ vnesie do príbehu či básnik vyzná lásku k nej. Tvorivá umelecká činnosť tak dokáže vyjadriť, čo – povedané slovami Antoine de Saint-Exupéryho – *dobre vidíme iba srdcom, to hlavné je očiam neviditeľné*. Literárna tvorba je vždy spojená s konkrétnym autorom a prostredníctvom autora s konkrétnym priestorom. A keď si spoločenstvo ľudí žijúcich, pracujúcich a tvoriacich na určitom území uvedomuje svoju jedinečnosť aj odlišnosť vo vzťahu k ostatným, možno hovoriť o regionálnych prejavoch, črtách či tendenciach. Regionálnej kultúre tak tvorí súbor materiálnych a duchovných hodnôt kultúrnej tradície a kultúrneho dedičstva, ako aj inštitúcie umožňujúce kultúrne vyžitie obyvateľov regiónu.

Dlhoročné systematické bádania literárneho života v stredoslovenskom regióne napĺňali činnosť literárnej regionalistky – historičky a múzejníčky, bibliografský, publicistky, editorky a organizátorky Jany Borguľovej. K pozoruhodným výsledkom svojich bádaní často prichádzala po prekonaní prekážok najrozličnejšieho charakteru a literárna veda ich nie vždy reflektovala a reflektuje s takým ohlasom, aký si skutočne zasluhujú.

Jana Borguľová (rod. Martinková) sa narodila 19. júna 1951 v Martine, v tradičnom centre slovenskej kultúry a literatúry. Matka pracovala v kníhtlačiarni Matice slovenskej a poznala správcu Jozefa Cígera Hronského i ďalších matičných činovníkov. Spolu s rodičmi často chodili na Národný cintorín, kde zapalovali sviečky na hroboch členov rodiny aj národných dejateľov. V miestnej časti Záturčie začala chodiť do základnej školy v spoločnom areáli evanjelického kostola a fary, kde bola umiestnená busta rodáka, štúrovského prozaika Jána Kalinčiaka. Ako desaťročná sa s rodičmi prestahovala do Banskej Bystrice, kde neskôr zmaturovala na strednej všeobecnovzdelávacej škole a v roku 1973 absolvovala štúdium učiteľstva slovenského jazyka a literatúry a anglického jazyka a literatúry na vtedy samostatnej Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Jej pedagógmi boli nároční pedagógovia, skvelí literárni vedci Eduard Gombala (1932–2019), Milan Jurčo (1931–2012), Zdenko Kasáč (1924–2017), Vilim Marčok (1935–2013), Ivan Plintovič (1923–1997) a jazykovedci Ján Findra (1934–2019) a Ján Matejčík (1933–1997). Na fakultu prichádzali besedovať aj prednášať ďalší literárni odborníci aj ambiciozni absolventi a budúci spisovatelia začínajúci v literárnom klube *Litera*, napr. Ján Fekete (1945), Peter Štrelinger (1946), Dušan Mikolaj (1948), Peter Mišák (1950) i ďalší. V tých rokoch sa do Banskej Bystrice do susedstva Borguľovcov priženil začínajúci redaktor banskobystrického rozhlasového štúdia či krajského denníka *Smer* a spisovateľ Ladislav Ballek (1941–2014), v rokoch 2001–2008 slovenský veľvyslanec v Prahe. V spomienkach jej ostal ako „*vysoký elegantný mladý muž v baloniaku, s baretom na hlave a diplomatkou pod pazuchou*“ (Lomenčík, Brendza 2021, s. 4). V rokoch 1973–1974 pôsobila na Katedre slovenského jazyka a literatúry, neskôr v rokoch 1974–1982 v Ústave pre regionálny výskum banskobystrickej Pedagogickej fakulty. V rokoch 1982–2010 pracovala v Literárnom a hudobnom múzeu ako kurátorka literárnych zbierok a riaditeľka múzea. Túžba z ranej mladosti pracovať v Matici slovenskej sa jej tak naplnila, hoci len v takej malej Matici, ktorá bola ideálnym priestorom na realizáciu literárnej historičky. V rokoch 1994–2002 bola poslankynou Mestského zastupiteľstva v Banskej Bystrici a od roku 1999 viceprimátorkou Banskej Bystrice s hlavným zameraním na kultúru. Je autorkou scenárov výstav, organizátorkou a koordinátorkou prehliadky umeleckej tvorivosti učiteľov *Chalupkovo Brezno* či dramaturgičkou festivalu *Literárna Banská Bystrica*, zakladateľkou literárneho klubu LITERA 2. Ako členka Zväzu slovenských spisovateľov, neskôr Spolku slovenských spisovateľov vedie od roku 1994 jeho pobočku v Banskej Bystrici a od roku 2002 edituje občasník pobočky *Kováčňa*. Aktívne pracovala tiež ako členka banskobystrickej odbočky Slovenskej literárnochovenej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied (1977–1993), v miestnom odbore Matice slovenskej

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

(1990–1999), v rade banskobystrickej Komunitnej nadácie Zdravé mesto (1999–2002) a v Slovenskom zväze protifašistických bojovníkov. Je autorkou a editorkou odborných publikácií a zborníkov, publikuje odborné a popularizačné príspevky v periodikách regionálneho aj celoslovenského rozsahu (pozri výberovú personálnu bibliografiu na konci príspevku), napr. *Bojovník, Bystrický permon, Literárnomúzejný letopis Matici slovenskej, Literárny týždenník, Múzeum, Nové slovo, Pamiatky a múzeá*, a tiež na webových portáloch (Snopková, Klimová 2010; Očenáš, Čažká 2019). Za svoju prácu bola ocenená viacerými cenami, napr. Cenou predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja (2011), Cenou primátora Banskej Bystrice (2016). Aj v súčasnosti, hoci je už na naozaj zaslúženom dôchodku, oslovujú ju organizátori kultúrnych podujatí v regióne s prosbou o pomoc alebo radu pri ich príprave.

Kontakty so slovenskou literatúrou a jej tvorcami vypĺňali a napĺňali celý aktívny život J. Borguľovej, jej „*citové prebúdzanie, rozumové vyspievanie, vzdelanostný rast... celoživotnú profesijnú orientáciu*“ (Lomenčík, Brendza 2021, s. 3). Nikdy nemala ambície literatúru tvoriť, ale literárnym tvorcom vytvárala starostlivý a dôkladný servis.

Stredoslovenský región, najmä Banskobystrický okres (vtedy v rozlohe so súčasným okresom Brezno) poskytoval množstvo podnetov z kultúrnej histórie vďaka svojim rodákom aj pristáhovcom. V tomto regióne sa narodili, študovali a tvorili: Magnum decus Hungariae – Matej Bel (1684–1749), Ján Chalupka (1791–1871), Ján Kollár (1793–1852), Karol Kuzmány (1806–1866), Samo Chalupka (1812–1883), Andrej Sládkovič (1820–1872), Ján Botto (1829–1881), Svetozár Hurban Vajanský (1847–1916), Terézia Medvecká Vansová (1857–1942), Martin Kukučín (1860–1928), Jozef Gregor Tajovský (1874–1940), Martin Rázus (1888–1937), Ľudo Ondrejov (1901–1962), Ján Bodenek (1911–1985), František Švantner (1912–1950), Štefan Žáry (1918–2007), Peter Karvaš (1920–1999), Klára Jarunková (1922–2005), Zlata Solivajsová (1922–2010), Ivan Plintovič (1923–1997), Zdenko Kasáč (1924–2017), Juraj Sarvaš (1931–2023), Mikuláš Kováč (1934–1992), Ján Findra (1934–2019), Pavol Hrúz (1941–2008), Ladislav Ballek (1941–2014), Ján Fekete (1945), Nata Host'ovecká (1954), Juraj Kuniak (1955) alebo Viliam Figuš Bystrý (1875–1937), Ján Móry (1892–1978), Pavol Tonkovič (1907–1980), Ján Cikker (1911–1989), Andrej Očenáš (1911–1995), Šimon Jurovský (1912–1963), Zdenko Mikula (1916–2012), Tibor Andrašovan (1917–2001), Braňo Hronec (1940–2022), Igor Bázlik (1941). Jana Borguľová sa osobne stretla s mnohými z nich, s viacerými si vytvorila blízke osobné aj priateľské vzťahy. Potvrdením úcty a vdăčnosti mesta Banskej Bystrice svojim významným osobnostiam sú mnohé inštitúcie nesúce ich meno: Univerzita Mateja Bela, Gymnázium

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Andreja Sládkoviča, Základná škola aj Gymnázium Jozefa Gregora Tajovského, Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene (predtým aj v Banskej Bystrici), Gymnázium Mikuláša Kováča a Verejná knižnica Mikuláša Kováča, ako aj ulice Tibora Andrašovana, Mateja Bela, Jána Bottu, Jána Cikkera, Figuša Bystrého, Jána Chalupku, Kláry Jarunkovej, Šimona Jurovského, Petra Karvaša, Jána Kollára, Mikuláša Kováča, Martina Kukučína, Karola Kuzmányho, Alexandra Matušku, Zdenka Mikulu, Ľuda Ondrejova, Martina Rázusa, Andreja Sládkoviča, Jozefa Gregora Tajovského, Terézie Vansovej a Námestie Svetozára Hurbana Vajanského. Dominantné postavenie v banskobystrickej kultúre druhej polovice 20. storočia patrilo básnikovi Mikulášovi Kováčovi. Päť rokov od jeho úmrtia začal v meste svoju tradíciu festival *Literárna Banská Bystrica*, najmladším autorom a interpretom literatúry je určená súťažná amatérská prehliadka *Kováčova Bystrica*.

Literárne a hudobné múzeum pod vedením Jany Borguľovej umožňovalo systematickú prezentáciu tvorby všetkých autorov v regióne a ich popularizáciu. Takto si získavalо veľmi dobrý ohlas nielen medzi jednotlivcami, ale tiež v širokej verejnosti a v odborných inštitúciách, ktoré s múzeom začali pravidelne spolupracovať, napr. bratislavský literárny vedec Ján Števček (1929–1996), rodom tiež Stredoslovák, z Mýta pod Ďumbierom, ďalej miestny odbor Matice slovenskej a najmä pôvodne samostatná Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, od roku 1992 už ako súčasť Univerzity Mateja Bela, tiež ústavy Slovenskej akadémie vied, stredné a základné školy v meste a okolí. Podľa J. Števčeka „... *niet kultúrneho človeka bez vedomia kultúrnych súvislostí, práve tak ako niet kultúrneho národa bez toho, že by jeho príslušníci neboli dobre informovaní o faktoch a prejavoch vlastnej kultúry. Kultúra je uzavretá do jednotlivca, do vyššej jednotky regiónu, kde sa jednotlivec cíti byť doma, a do kultúry národnej. Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici pokladám za cenné ohnivko v reťazi medzi kultúrou jednotlivca a kultúrou národa*“ (Lomenčík, Brendza 2021, s. 6).

J. Borguľová spolupracovala s každým zapáleným človekom pre regionálnu kultúru. Jedným z nich bol tajovský učiteľ, kronikár, herec a režisér miestneho ochotníckeho divadla, člen hudobnej skupiny, organista v kostole a sprievodca po Pamätnom dome Jozefa Gregora Tajovského a Jozefa Murgaša – Jozef Šebo. „*Jeho lektorský výklad bol jedinečný, vždy veku primeraný, udržiaval si pozornosť poslucháčov moduláciou hlasu i otázkami*“ (Lomenčík, Brendza 2021, s. 6). Literárному a hudobnému múzeu ponúkol pôvodnú maľovanú divadelnú predoponu z roku 1926 s motívom textu slovenskej hymny Nad Tatrou sa blýska. Jej rozmery 6,30 x 3,30 m urobili z nej exkluzívny exponát vzbudzujúci obdiv každého návštěvníka múzea. Z jednej banskobystrickej rodiny získala unikátny exemplár (jeden z dvoch

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

evidovaných v európskych múzeách) Biblie Martina Luthera z roku 1555; druhý diel Notícii M. Bela z roku 1736 s vlastnoručným zápisom Sama Chalupku na titulnom liste, osobné predmety lekára a spisovateľa Gustáva Kazimíra Zechentera Laskomerského, rodinný album starej banskobystrickej rodiny s pôvodnými fotografiami národných buditeľov alebo neorenesančný nábytok z pracovne spisovateľa a dramatika Petra Karvaša.

Z nespočetných individuálnych aktivít J. Borguľovej hodno uviesť scenár výstavy o živote a diele Sama Chalupku a redakčnú prípravu zborníka zo seminára k 100. výročiu jeho úmrtia, čo o dvanásť rokov (1995) neskôr vyústilo do prípravy scenára Pamätného domu Sama Chalupku v Hornej Lehote, ktorého expozícia prijíma návštevníkov dodnes. J. Borguľová spracovala aj scenáre ďalších výstav – *Moje mesto* o básnikovi M. Kováčovi, *Slovenský Európan od Hrona* o dramatikovi J. Chalupkovi, *Človečina podľa Zahradníka* o dramatikovi O. Zahradníkovi, o prvom zjazde slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov, ktorý sa konal v roku 1945 v Banskej Bystrici pri prvom výročí Slovenského národného povstania, o činnosti Stredoslovenského vydavateľstva v Banskej Bystrici v rokoch 1960–1971.

Po roku 1989 sa otvoril priestor aj na činnosť literárneho klubu LITERA 2, ktorý bol v Banskej Bystrici od začiatku spojený s Literárnym a hudobným múzeom a podporou vysokoškolských pedagógov z Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, najmä prof. Ivana Plintoviča, prof. Zdenka Kasáča a prof. Brigitry Šimonovej, ktorí začínajúcich autorov odborne, kriticky a láskavo hodnotili a podporovali a vecne s nimi diskutovali či polemizovali. Za tri desiatky rokov prešli klubom takmer dve stovky autorov, ktorí sa zúčastňovali na literárnych súťažiach, publikovali v časopisoch, vydávali vlastné básnické a prozaické knihy a mnohí z nich sa stali členmi spisovateľských organizácií, najmä Spolku slovenských spisovateľov. Doteraz klub vydal 27 zborníkov z tvorby svojich členov. Charakteristickým znakov všetkých zborníkov je ich názov zvolený vždy podľa niektoréj z publikovaných literárnych prác. Zo spriaznených duší klubu LITERA 2 vznikla samostatná literárna skupina Generácia NULA, ktorá nielen publikuje v spoločných zborníkoch, ale aj spoločne putuje po školách a knižničiach, kde prezentujú svoju tvorbu a vášnivo besedujú o literatúre. V neposlednom rade členská základňa klubu LITERA 2 tvorí jadro *Burzy literárnych talentov*, každoročnej súčasti festivalu *Literárna Banská Bystrica*, počas konania ktorej sa prezentujú aj noví adepti literárnej tvorby. Aktivity literárneho klubu a jeho činorodého členstva tak tvoria veľkú časť kultúrneho života v meste a regióne, ktorý registruje a dokumentuje Literárne a hudobné múzeum.

J. Borguľová sa pričinila aj o inštalovanie nových pamätných tabúľ či skulptúr viacerým slovenským činiteľom a venovala sa aj evidencii hrobov význačných osobností

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

na banskobystrických cintorínoch. Ako členka Spolku slovenských spisovateľov mapuje od roku 2002 život jeho banskobystrickej odbočky v tlačenom občasníku *Kováčňa*. Ide o jedinečný zdroj informácií o počte, prírastkoch či úbytkoch členskej základne, prehľad novovydaných kníh, uskutočnených podujatí a udelených ocenení.

J. Borguľová ako literárna regionalistka, múzejníčka a publicistka sa v práci ani v živote neuspokojovala s učebnicovými informáciami či konvenčnými hodnoteniami, ale si vybraла „*vlastné hľadačstvo pri získavaní jednotlivých čriepkov a ich postupné vkladanie do celistvej mozaiky*“ (Borguľová 2010, s. 7) najmä prostredníctvom nezastupiteľných osobných kontaktov s výraznými osobnosťami literárneho a kultúrneho života. Rovnako a veľmi pozorne, citlivu a kriticky vníma aj súčasnú kultúrnu situáciu na Slovensku, zdôrazňujúc, že „... *velká miera neistoty pracovníkov v tomto odvetví obmedzuje plánovanie budúcej činnosti, vzbudzuje nechuť... akoby formálna dokonalosť spracovaného projektu bola viac cenéná ako samotný produkt kultúry a umenia!*“ (Lomenčík, Brendza 2021, s. 11).

Výberová personálna bibliografia Jany Borguľovej

I. Knižné publikácie

K literárnomúzejnej problematike Sama Chalupku / Jana Borguľová. – Bibliogr. odkazy. In: Samo Chalupka 1812 – 1883 : zborník materiálov z vedeckej konferencie, Kráčovo, 4. – 5. mája 1983 / zost. Jana Borguľová ; ved. red. Michal Kocák ; rec. Ján Jurčo. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1983, s. 260 – 265.

Úvodom / Jana Borguľová. In: Samo Chalupka 1812 – 1883 : zborník materiálov z vedeckej konferencie, Kráčovo, 4. – 5. mája 1983 / zost. Jana Borguľová ; ved. red. Michal Kocák ; rec. Ján Jurčo. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1983, s. 2 – 3.

Mikuláš Kováč 2 : výberová personálna bibliografia 1984 – 1993 / zost. Mária Hrúzová, Jana Bogruľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1994. – 51 s. – ISBN 80-85548-04-6.

Mikuláš Kováč v publicistike / Jana Borguľová. – Bibliogr. odkazy. In: Mikuláš Kováč : zborník materiálov z vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 21. mája 1998 / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum ; Spolok slovenských spisovateľov, 1998. – S. 51 – 54. – ISBN 80-85548-27-5.

Náš Ladislav Ballek / Jana Borguľová. In: Ladislav Ballek – prozaik, publicista a esejista / zost. Pavol Odaloš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2002. – S. 5 – 6. – ISBN 80-8055-670-9. – (Príležitostná publikácia k udeleniu čestného titulu Dr. h. c. Univerzity Mateja Bela L. Ballekovi).

Ladislav Čažký v zbierkovom fonde ŠVK – Literárneho a hudobného múzea v Banskej Bystrici / Jana Borguľová. In: Ladislav Čažký : personálna bibliografia. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice, 2009. – S. 133 – 150. – (Osobnosti ; zv. 15). – ISBN 978-80-89388-19-6.

Stredoslovenská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici 1962 – 1990 / Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2010. – 55, [1] s. : fotogr., faksim.. – ISBN 978-80-89388-35-6.

Pamäti hodnosti mesta Banská Bystrica 1 / kolektív autorov ; graf. úpr. Ľubomír Lichý. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica, 2012. – 109, [1] s. : fotogr., mp.. – ISBN 978-80-971174-5-0. – (J. Borguľová sprac. heslá: Súsošie Štefana Moysesa a Karola Kuzmányho ; Staré noviny literního umenia ; Anton Anderle ; Ján Bakoss ; Matej Bel ; Paľo Bielik ; Ján Botto ; Pavel Hrúz ; Mikuláš Kováč ; Karol Kuzmány ; Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský ; Jozef Dekret-Matejovie ; Alexander Matuška ; Oto Karol Moller ; Štefan Moyses ; Daniel Petelen ; Beta Poničanová ; Ladislav Sára ; Dominik Skutecký ; Andrej Sládkovič ; Teofil Stadler ; Jozef Gregor Tajovský ; Terézia Vansová, rod. Medvecká ; Kristián Andrej Zipser).

Historické cestičky k československej štátnosti: Božena Němcová a Slovensko : bulletin vydaný pri príležitosti 100. výročia vzniku ČSR : Chalupkovo Brezno 2018, 12. – 14. október 2018 / Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Brezno : Spolok slovenských spisovateľov, 2018. – 23 s. : fotogr., obr.. – ISBN 978-80-8194-099-6.

Poniky ako inšpirácia umenia / Mariana Bárdiová, Jana Borguľová. __ Fotogr.. In: Poniky : monografia obce / Marcel Pecník, Vladimíra Luptáková a kol. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : TaKPRo, s. r. o. ; Agentúra MP, s. r. o., 2018. – S. 203 – 223. – ISBN 978-80-971453-8-5.

Pamäti hodnosti mesta Banská Bystrica / kolektív autorov. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica, 2019. – 197 s. : fotogr., mp.. – Arch. pramene. – ISBN 978-80-570-1484-3. – (J. Borguľová sprac. heslá: Súsošie Štefana Moysesa a Karola Kuzmányho ; Anton Anderle ; Ján Bakoss ; Matej Bel ; Paľo Bielik ; Ján Botto ; Jozef Dekret-Matejovie ; Pavel Hrúz ; Mikuláš Kováč ; Karol Kuzmány ; Alexander Matuška ; Oto Karol Moller ; Štefan Moyses ; Daniel Petelen ; Beta Poničanová ; Ladislav Sára ; Dominik Skutecký ; Andrej Sládkovič ; Teofil Stadler ; Jozef Gregor-Tajovský ; Terézia Vansová ; Kristián Andrej Zipser ; „Staré noviny literního umenia“).

II. Redakčné a zostavovateľské práce

Samo Chalupka 1812 – 1883 : zborník materiálov z vedeckej konferencie, Krpačovo, 4. – 5. mája 1983 / zost. Jana Borguľová ; ved. red. Michal Kocák ; rec. Ján Jurčo. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1983. – 309 s. : fotogr.. – Bibliogr. odkazy. Res. angl., rus.

Alexander Matuška 1910 – 1975 : zborník materiálov z vedeckého seminára Banská Bystrica 26. – 27. februára 1985 / zost. Jana Borguľová ; fotogr. Tomáš Singer. – 1. vyd.. – Martin : Matica slovenská, 1986. – 112 s., 6 s. fotogr.

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Ľudo Ondrejov 1901 – 1962 : zborník materiálov z vedeckej konferencie, Banská Bystrica-Uľanka 9. – 10. októbra 1986 / zost. Jana Borguľová ; fotogr. Marián Paulík. – 1. vyd. – Martin : Osveta, 1988. – 163 s. : fotograf. – Bibliogr. odkazy. Pozn. Res. angl., rus.

Štefan Žáry : zborník materiálov zo stretnutia s autorom v Banskej Bystrici dňa 1. decembra 1988 / zost. Jana Borguľová ; rec. Karol Rosenbaum, Kristína Krnová ; fotografie Marián Paulík ; res. do nem. prel. Jaromír Bázlik ; do ruš. Tamara Juríková. – 1. vyd. – Martin : Osveta, 1989. – 66, [3] s., 4 s. fotograf. – Bibliogr. odkazy. Res. nem., rus. – ISBN 80-217-0071-8.

V ťažisku trojuholníka : zborník mladých autorov / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : DATEI ; Literárne a hudobné múzeum ; Miestny odbor Matice slovenskej, 1992. – 31 s.. – ISBN 80-85306-06-9.

Literatúra a Slovenské národné povstanie : zborník materiálov z vedeckej konferencie k 50. výročiu SNP, Banská Bystrica 25. august 1994 / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1994. – 89 s. : fotograf. – Bibliogr. odkazy. Pozn.. – ISBN 80-85548-07-0.

Nepokojné duše : zborník mladých autorov / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš ; graf. návrh Vladimír Červený. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, [1994]. – 60 s. – ISBN 80-85548-05-4.

Svedectvo o stave ľudskej duše : koláž dokumentov a spomienok na básnika Mikuláša Kováča / Štefan Šmihla, Stanislav Balko ; kresby Stanislav Balko ; graf. úpr. Peter Popelka ; res. Jana Borguľová. – 1. vyd. – Bratislava : Peter Popelka ; Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1994. – 120 s. : fotograf. – Res. angl., nem.. – ISBN 80-967166-2-X.

Útek do raja : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1995. – 109 s.. – ISBN 80-85548-12-7.

Čítanie z tváre : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1996. – 80 s. – ISBN 80-85548-15-1.

Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1960 – 1971 : zborník materiálov z literárnej konferencie, konanej v Banskej Bystrici 12. marca 1996 / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1996. – 76 s. : fotograf. príl. – ISBN 80-85548-16-X.

Chalupkovo Brezno v pamäti : vydané pri príležitosti jubilejného 30. ročníka prehliadky umeleckej tvorivosti pedagogických pracovníkov na Slovensku / zost. Jana Borguľová, Matej Kán. – 1. vyd. – Bratislava : Národné osvetové centrum, 1997. – 66, [2] s. : ilustr.. – ISBN 80-7121-148-6.

Myslite na báseň : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1997. – 75 s.. – ISBN 80-85548-22-4.

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Jesenné čerešne : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. –1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1998. – 84 s.. – ISBN 80-80-85548-26-7.

Mikuláš Kováč : zborník materiálov z vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 21. mája 1998 / zost. Jana Borguľová. –1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum ; Spolok slovenských spisovateľov, 1998. – 54 s. : fotograf.. – ISBN 80-85548-27-5.

Som tvoje jablko : zborník literárnych prác členov klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 1999. – 58 s.. – ISBN 80-85548-32-1.

Linka dôvery : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 2000. – 63 s. – ISBN 80-85548-34-8.

Mikuláš Kováč 2 : zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 30. 3. 1999 / zost. Jana Borguľová. –1. vyd.. – Banská Bystrica : Literárne a hudobné múzeum, 2000. – 35 s.. – ISBN 80-85548-33-X.

Dostatok nedostatkov : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2001. – 52 s.. – ISBN 80-85169-57-6.

Ladislav Ballek – prozaik, publicista a eseista / zost. Pavol Odaloš ; autori textov Jana Borguľová, Milan Holéczy, Zdenko Kasáč, Július Lomenčík. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2002. – 26, [1] s. – ISBN 80-8055-670-9. – (Príležitostná publikácia k udeleniu čestného titulu Dr. h. c. Univerzity Mateja Bela L. Ballekovi).

Hlavná úloha : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2003. – 62 s. : fotograf. – ISBN 80-85169-72-X.

Tichý rozhovor : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2004. – 70 s. : fotograf. – ISBN 80-85548-35-6.

Podobenky : zborník literárnych prác členov klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2006. – 66 s. : ilustr. – ISBN 80-85169-81-9.

Sólo : zborník literárnych prác členov klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2006. – 72 s. – ISBN 80-85169-88-6.

Zrýchlený svet : zborník literárnych prác členov klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice, 2007. – 46 s. – ISBN 978-80-85169-95-9.

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Kvapka rosy : zborník literárnych prác členov klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Vladimír Patráš. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice, 2008. – 64 s. : fotogr.. – ISBN 978-80-89388-01-1.

Literárne a hudobné múzeum Banská Bystrica / zost. Jana Borguľová ; úvod. esej nap. Ladislav Ballek ; graf. úpr. Vladimír Červený. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici, 2009. – [64] s. : fotogr. – Res. angl. – ISBN 978-80-89388-22-6.

Tisíc snov / Jozef Havran ; zost. Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2009. – 37 s. : ilustr. – ISBN 978-80-89388-12-7.

V detstve sa všetko dá : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2009. – 55 s., [2] s. fotogr. príl. : fotogr. – ISBN 978-80-89388-21-9.

Sprievodca po banskobystrických cintorínoch / zost. Jana Borguľová a kol. ; fotogr. Jaroslav Čunderlík ; mapy cintorínov Ján Fillo. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Meen v spolupráci s Enterprise, 2012. – 64 s. : fotogr., mp. – ISBN 978-80-85342-32-1.

Už viem : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2012. – 64 s. : fotogr. – ISBN 978-80-89388-47-9.

Ako sme prežili koniec sveta : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2013. – 69 s. : fotogr., ilustr. – ISBN 978-80-89388-51-6.

Hranice / Elena Cmarková ; doslov nap. Jana Borguľová, Juraj Sarvaš ; ilustr. Štefan Kocka. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : A grafik, 2013. – 95 s. : ilustr.. – ISBN 978-80-967463-8-5.

Taký obyčajný deň : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2014. – 69 s. : fotogr., ilustr. – ISBN 978-80-89388-59-2.

Malebnosť všednosti : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2015. – 83 s. : fotogr.. – ISBN 978-80-89388-66-0.

Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová ; graf. dizajn Patrik Ševčík. – 1. vyd. – [Banská Bystrica] : Enterprise, 2016. – 159 s. : fotogr., pl. – ISBN 978-80-85342-39-0.

Sebe aj iným : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd.. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum, 2016. – 65 s. : fotogr. – ISBN 978-80-89388-69-1.

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Tango na Venuši : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd. – [Bratislava] : Spolok slovenských spisovateľov, 2017. – 66 s. : fotogr. – ISBN 978-80-8194-066-8.

Nepovinné čítanie : zborník literárneho klubu Litera 2 / zost. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum ; Spolok slovenských spisovateľov, 2018. – 62 s. : fotogr. – ISBN 978-80-8194-102-3.

Chalupkovo Brezno 2019 : 52. ročník celoslovenskej prehliadky záujmovej umenieckej tvorivosti pedagogických zamestnancov / zost. Jana Borguľová. – 1. vyd. – [Bratislava] : Spolok slovenských spisovateľov, 2019. – 19 s. : fotogr.. – ISBN 978-80-8194-116-0.

Jediným áno roztočený vesmír : zborník literárneho klubu Litera 2 v Banskej Bystrici / zostav. Jana Borguľová, Zlata Troligová. – 1. vyd.. – [Bratislava] ; Banská Bystrica : Spolok slovenských spisovateľov ; Štátnej vedeckej knižnice, 2019. – 65 s. : fotogr.. – ISBN 978-80-8194-120-7.

III. Periodické publikácie

Kováčňa : občasník Odbočky Spolku slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici / red. Jana Borguľová. – Banská Bystrica : [Odbočka Spolku slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici], 2002 –

IV. Príspevky v periodických publikáciách

Jubilujúci epik [Ladislav Ballek] / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Smer : denník pre hospodárstvo, politiku, kultúru a šport. – ISSN 0231-7524. – Roč. 43, č. 78 (3. 4. 1991), s. 4. Nostalgia za Bystricou / Jana Borguľová. In: Literárny týždenník : časopis Spolku slovenských spisovateľov. – ISSN 0862-5999. – Roč. 4, č. 18 (3. 5. 1991), s. 2. – (Stretnutie s 50-ročnými jubilantmi Jozefom Mokošom, Ladislavom Ballekom, Pavlom Hrúzom).

Náš Peter Karvaš / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystrický permon : banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. – ISSN 2585-9420. – Roč. 7, č. 4 (december 2009), s. 10.

Ján Botto a Banská Bystrica / Jana Borguľová. – Fotogr. Obr.. – Bibliogr. odkazy. In: Bystrický permon : banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. – ISSN 2585-9420. – Roč. 12, č. 1 (2014), s. 5.

K storočnici narodenia Petra Karvaša / Jana Borguľová. – Fotogr.. In: Bojovník : ústredný orgán Slovenského výboru Zväzu protifašistických bojovníkov. – ISSN 0323-2018. – Roč. 65, č. 10 (2020), s. 11.

K storočnici Petra Karvaša / Jana Borguľová. – Fotogr.. – In: Slovo : spoločensko-politickej týždenník [online]. – ISSN 1335-468X. – 23. apríla 2020. Dostupné online: https://noveslovo.sk/c/K_storočnici_narodenia_Petra_Karvasa

Peter Karvaš sa narodil v Skuteckého vile pred sto rokmi / Jana Borguľová. – Fotogr.. In: Bystricoviny.sk [online]. – 25. apríla 2020. – Dostupné online:

<https://www.bystricoviny.sk/titulka/peter-karvas-sa-narodil-v-skuteckeho-vile-prave-pred-sto-rokmi/>

Pred sto rokmi sa narodil spisovateľ, dramatik a teatrológ Peter Karvaš : Banská Bystrica s úctou k Petrovi Karvašovi / Jana Borguľová. In: Literárny týždenník : časopis Spolku slovenských spisovateľov. – ISSN 0862-5999. – Roč. 33, č. 17 – 18 (6. 5. 2020), s. 7.

S neutíchajúcim vzťahom k mestu pod Urpínom : smútočná reč na pietnom spomienkovom obrade pri príležitosti nedožitých 80. narodenín Ladislava Balleka / Jana Borguľová. – Fotogr.. In: Literárny týždenník : časopis Spolku slovenských spisovateľov. – ISSN 0862-5999. – Roč. 34, č. 25 – 26 (7. 7. 2021), s. 19.

Bez silných regiónov nemôže byť kvalitná národná kultúra : rozhovor s Janou Borguľovou / Július Lomenčík, Boris Brendza. – Fotogr.. In: Dotyky: časopis pre mladú literatúru a umenie. – ISSN 1210-2210. – Roč. 33, č. 2 (2021), s. 2 – 11.

V. Internetové (online) príspevky

Bystrický Župný dom v Lazovnej ulici je súčasťou histórie slovenského národa / (tom), Vladimír Sklenka, Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 23. novembra 2019. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/bystricoviny-tv/bystricky-zupny-dom-v-lazovnej-ulici-je-sucastou-historie-slovenskeho-naroda/>

Na svete je nový zborník autorov banskobystrického literárneho klubu LITERA 2 / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 14. decembra 2019. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/kultura/foto-na-svete-je-novy-zbornik-autorov-banskobystrickeho-literarneho-klubu/>

Stretnutie generácií Kalište 2019 bude 22. júna / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 17. apríla 2019. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/bystricoviny-tv/stretnutie-generacii-kaliste-2019-bude-22-juna/>

Čo nám odkazuje Andrej Sládkovič / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 11. marca 2020. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-co-nam-odkazuje-andrej-slakovic/>

Na Dušičky 2020 predovšetkým virtuálne / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 31. októbra 2020. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/jana-borgulova-na-dusicky-2020-predovsetkym-virtualne/>

Nie všetko, čo sa dá spočítať, sa ozaj ráta... / Jana Borguľová. – Fotogr.. In: Bystricoviny [online]. – 1. apríla 2020. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/jana-borgulova-nie-vsetko-co-sa-da-spočitat-sa-ozaj-rata/>

Slovenský intelektuál Alexander Matuška / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 25. februára 2020. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-slovensky-intelektualalexander-matuska/>

Pietna spomienka v Kremničke opäť v komornej atmosféri / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 12. novembra 2021. – Dostupné z:

<https://www.bystricoviny.sk/titulka/jana-borgulova-pietna-spomienka-v-kremnicke-opat-v-komornej-atmosfere/>

Ulica (nielen) literárnej minulosti / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 10. júla 2021. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-ulica-nielen-literarnej-minulosti/>

Banskobystrický Kuzmányho kruh k 200. výročiu narodenia Janka Kráľa / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 1. júna 2022. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/banskobystricky-kuzmanyho-kruh-k-200-vyrociu-narodenia-janka-krala/>

Ja som tá sestra, čo si bratov hľadá : k storočnici narodenia poetky Zlaty Solivajsovej / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 6. mája 2022. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/ja-som-ta-sestra-co-si-bratov-hlada-k-storocnici-narodenia-poetky-zlaty-solivajsovej/>

K storočnici narodenia jedinej a jedinečnej Kláry Jarunkovej / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 26. apríla 2022. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-k-storocnici-narodenia-jedinej-a-jedinecnej-klary-jarunkovej/>

Radvanská spomienka na Andreja Sládkoviča / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 21. apríla 2022. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/jana-borgulova-radvanska-spomienka-na-andreja-sladkovica/>

V Hornej Mičinej odhalili pamätnú tabuľu rodákovi A. H. Krčmérymu / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 22. októbra 2022. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-v-hornej-micinej-odhalili-pamatnu-tabulu-rodakovi-a-h-krcmerymu/>

Jana Borguľová k storočnici narodenia prof. Ivana Plintoviča: vyznávač dobra, pravdy a krásy / Jana Borguľová. – 2. júna 2023. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/historia-2/jana-borgulova-k-storocnici-narodenia-prof-ivana-plintovica-vyznavac-dobra-pravdy-a-krasy/>

Národná cena Vojtecha Zamarovského patrí Banskobystričanke Slávke Očenášovej Štrbovej / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 10. októbra 2023. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/kultura/narodna-cena-vojtech-zamarovskeho-patri-banskobystricanke-slavke-ocenasovej-strbovej/>

Pamäti z mladších rokov Jána Kollára / Jana Borguľová. – Fotogr. In: Bystricoviny [online]. – 30. júla 2023. – Dostupné z: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/jana-borgulova-pamati-z-mladsich-rokov-jana-kollara/>

VI. O Jane Borguľovej

Borguľová, Jana (rod. Martinková). In: SNOPKOVÁ, Blanka a Anna KLIMOVÁ. Osobnosti Banskej Bystrice na začiatku tretieho tisícročia. Banská Bystrica : Štátна vedecká knižnica, 2010. – S. 31. ISBN 978-80-89388-34-9.

Literárna regionalistika a regionálna literatúra na mape života Jany Borguľovej

Borguľová, Jana / [Veronika Čažká]. – Fotogr.. In: Čím by bola Banská Bystrica a región bez nich? 2 / zost. Ivan Očenáš, Veronika Čažká. – 1. vyd. – Banská Bystrica : Štátnej vedeckej knižnice, 2019. – S. 12 – 13. – (Fenomén osobnosti ; 7). – ISBN 978-80-89388-92-9.

Borguľová, Jana. Dostupné z: <https://www.spolok-slovenskych-spisovatelov.sk/products/borgulova-jana/>

Zoznam bibliografických odkazov

BORGUĽOVÁ Jana, 2010. *Stredoslovenská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Štátnej vedeckej knižnice – Literárne a hudobné múzeum. 55, [3] s. : fotogr.. – Arch. pramene. Bibliogr. odkazy. Res. angl.. – ISBN 978-80-89388-35-6.

LOMENČÍK, Július a Boris BRENDZA, 2021. Bez silných regiónov nemôže byť kvalitná národná kultúra: rozhovor s Janou Borguľovou. In: Dotyky: časopis pre mladú literatúru a umenie. Roč. 33, č. 2, s. 2–11. ISSN 1210-2210.

ČESKÝ GEOLÓG, PEDAGÓG A VEDEC J. N. WOLDŘICH A ŠARIŠ

Mgr. Gabriela Olšavská

Štátnej vedeckej knižnice v Prešove

Autorka v príspevku predstavuje život a dielo českého geológa, paleontológa a pedagóga Jana Nepomuka Woldřicha (1834–1906), ktorý krátke obdobie svojho života prežil aj v Prešove. Vedecké výskumy, ktoré počas svojho pobytu v Prešove vykonal, uverejňoval v regionálnych periodikách i odborných vedeckých časopisoch. V príspevku sa autorka zameriava na práce J. N. Woldřicha venované regiónu Šariš.

The author presents a life and work of the Czech geologist, palaeontologist and educator Jan Nepomuk Woldřich (1834–1906) who spent a short part of his life in Prešov. The scientific research that he conducted during his stay in Prešov has been published in the regional periodicals and professional scientific journals. In the paper, the author focuses on works of J. N. Woldřich centred around the Šariš region.

Abstrakt preložila Mgr. Lucia Marcinková

Predmetom predkladanej štúdie sú práce českého geológa Jana Nepomuka Woldřicha, ktoré sa viažu k regiónu Šariš, prípadne niektorým jeho časťam.¹ Na úvod niekoľko slov k osobe J. N. Woldřicha.

Jan Nepomuk Woldřich sa narodil 15. júna 1834 v Zdíkove. Základné vzdelanie získal v Zdíkovci, neskôr študoval v Českých Budějoviciach. Odtiaľ v roku 1855 po absolvovaní budějovického piaristického gymnázia odišiel do Viedne, kde v rokoch 1855–1859 študoval na univerzite prírodné vedy. Jeho prvým pracovným pôsobiskom po štúdiách bol Prešov. V marci 1859 bol menovaný za suplenta prírodopisu a filozofickej propedeutiky na vyššom kráľovskom katolíckom gymnáziu v Prešove. Tu pôsobil do konca roka 1860, kedy bol menovaný za riadneho profesora na gymnáziu v Banskej Štiavnici. Z Banskej Štiavnice odišiel v roku 1862 do Salzburgu, kde na tamojšom gymnáziu vyučoval do roku 1869. Jeho

¹ Región Šariš sa nachádza na severovýchode územia dnešného Slovenska. V minulosti predstavoval samostatný komitát, stolicu a župu v Uhorsku, dnes je jeho prevažná časť súčasťou Prešovského samosprávneho kraja.

Český geológ, pedagóg a vedec J. N. Woldřich a Šariš

ďalším pôsobiskom bola Viedeň, kde ako profesor na akademickom gymnáziu zotrval do roku 1893. Svoj pracovný život zavŕšil na českej univerzite (dnes Univerzita Karlova), kde sa stal riadnym profesorom geológie a paleontológie. V roku 1899 bol zvolený za dekana, v roku 1900 prodekana filozofickej fakulty. V roku 1905 odišiel do dôchodku, ale už 3. februára 1906 zomrel v Královských Vinohradoch (dnes súčasť Prahy).

Woldřich bol okrem pedagogickej činnosti aktívny aj ako autor. Vydal početné vedecké práce v nemeckom, ale aj v českom jazyku, ktoré možno zaradiť do oblastí geológie, paleontológie, archeológie, antropológie, ale aj zoológie a mineralógie. Výsledky svojich výskumov uverejňoval v českých aj nemeckých vedeckých zborníkoch, ale aj v samostatných prácach. Bol tiež autorom učebníčkov.

V ďalšej časti štúdie sa zameriame na Woldřichove práce, ktoré sa viažu k územiu, regiónu Šariš a jeho časťiam, a to v chronologickom poradí, tak ako vyšli v tlači.

V roku 1860 vyšiel v periodiku *Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft*, v jeho IV. ročníku, zošite 2 na stranách 157–165 príspevok J. N. Woldřicha venovaný pozorovaniu zatmenia Slnka v Prešove v júli 1860 s názvom *Einige Resultate meteorologischer Beobachtungen während der Sonnenfinsterniss am 18. Juli 1860 zu Eperies*. Dňa 18. júla 1860 bolo v Európe a taktiež na území dnešného Slovenska pozorované úplné zatmenie Slnka. Autor v štúdiu uvádzá sledovanie teplôt 17. a 18. júla, oblačnosť (mraky), smer a silu vetra, správanie zvierat počas zatmenia, na konci štúdie zhrnul závery z pozorovania do 9 bodov. V prvom bode uvádza, že najdôležitejšie sú zápisu z pozorovaní týkajúcich sa teploty, vetra, oblačnosti a správania sa jednotlivých druhov zvierat. V druhom bode hovorí o výpočte priemernej teploty počas zatmenia a jej relatívnom náraste a úbytku zachytenom v tabuľkách zaradených do štúdie. Tretí bod informuje o dôsledku zatmenia Slnka na dennú priemernú teplotu, ktorá sa znížila o 1,16 stupňa Réamura.² Ako ďalšie dva závery svojich pozorovaní Woldřich uvádzá zmenu teploty v tieni počas zatmenia, jej zníženie priemerne o 0,736 stupňa a po jeho uplynutí/konci o 0,424 stupňa Réamura. Taktiež si všímal teplotu vzduchu na Slnku, pričom dospel k záveru, že sa jej výška znížila v priemere o 1 stupeň Réamura. Pri vetre nespozoroval žiadne zmeny, oblaky na horizonte zmenili počas celého pozorovania svoju podobu. Vplyv na zvieratá charakterizoval ako snahu zvierat o pokoj.

Ďalším Woldřichovým príspevkom, v ktorom sa venuje Šarišu, je jeho príspevok ku geografii tohto územia s názvom *Beiträge zur Geographie des Saroser Comitats*. Vyšiel

² Stupeň Réamura je jednotka teploty pomenovaná po francúzskom prírodnovedcovi René Réamurovi. Ten ju zaviedol v roku 1730.

v periodiku *Mittheilungen der kaiserlich-königlichen Geographischen Gesellschaft*, v jeho 6. ročníku z roku 1862.³ Ide o jeho najrozsiahlejšiu prácu venovanú tomuto územiu, zahŕňa 32 strán textu. Autor sa venuje viacerým témam, ktoré sú v tlači označené samostatnými podnadpismi. Popisuje pôdu (Bodengestaltung), horstvo, planiny, vodstvo, rieky a potoky, zdroje pitnej vody, minerálne pramene, klímu, smer a silu vetrov, obyvateľstvo, počasie, teploty pod nulou, hmlu a mrazy, prehľad klimatických faktorov v roku 1860, poľnohospodárstvo – venuje sa problematike ako orba, výsadba, ovocinárstvo, lúkartsvo (pastviny), lesníctvo, chov zvierat, voľne žijúce zvieratá, obyvateľstvo; obydlia, oblečenie a strava obyvateľov v horských dedinách; obydlia, oblečenie a strava obyvateľov v nížinách; mestá; denné aktivity obyvateľstva, výchova a výučba a záver. Prínosom príspevku je určite aj to, že v závere sa nachádza prehľad literatúry, z ktorej autor čerpal informácie pri koncipovaní svojej práce. Okrem údajov, ktoré čerpal z literatúry, do tejto tlače zahrnul aj výsledky viacerých svojich pozorovaní. Okrem iného tu napríklad uvádza výsledky merania teploty vody v rieke Torysa, ktorá preteká mestom Prešov. Ďalej tiež uvádza merania teploty minerálneho prameňa v lokalite Borkut, výsledky meteorologických pozorovaní realizovaných v Prešove v období od 1. apríla 1859 do 20. decembra 1860. Okrem podrobnejších údajov, ktoré spracoval do tabuľiek, na záver zhrnul niektoré údaje, z ktorých sa napríklad dozvedáme, že prvé sneženie sa v sledovanom období objavilo už 13. októbra. Naopak posledné sneženie 6. mája. Všimal si napríklad aj výskyt búrok, uvádza, že prvá bola 22. apríla a posledná 21. septembra. Ako najteplejší deň uviedol 10. augusta 1859, kedy teplota vzduchu dosiahla hodnotu 26,8 stupňov Réamura. Okrem teplotných údajov k Prešovu uvádza aj závery z pozorovaní, ktoré uskutočnil župný lekár Eduard Samuel Bartsch (1796–1871), v nedalekom Sabinove v období rokov 1830 až 1845. Pomerne rozsiahlu pozornosť venuje Woldřich opisu miestneho obyvateľstva, ktoré z konfesionálneho hľadiska zaraďuje k rímskokatolíckej, gréckokatolíckej, protestantskej či židovskej konfesii. Z národnostného hľadiska obyvateľstvo župy charakterizuje ako slovanské, tvorené Slovákmí a Rusínmi, v menšej miere obyvateľstvo tvorili Nemci, Maďari, Židia a Cigáni (Zigeuner). Zaujímavosťou je, že si všíma osobitost' jazyka-dialektu, ktorým hovoria miestni Slováci. Uvádza, že obsahuje osobitosti rusínskeho a poľského jazyka a osobité názvy z maďarského a nemeckého jazyka, avšak jeho základ tvorí „staročeský jazyk“ (altböhmishe Sprache). Ako

³ Vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove nachádzame separát tohto príspevku, ktorý vyšiel v roku 1863 vo Viedni. Prepis titulného listu: Beiträge zur Geographie des Saroser Comitats. Von Dr. Johann Nep. Woldřich. Separat-Abdruck aus den Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft VI. Jahrgang. Seite 185. Wien, 1863. Druck und Verlag von F. B. Geitler. [2], 32 s. Väzba: prevázba, čierne plátno. Zdroj: ŠVKPO, sign. C 11030.

príklad uvádza špecifickú výslovnosť litier „t“, ktorá sa vyslovuje ako „c“ a „d“ s výslovnosťou „dz“ – uvedené sú príklady: „ocec“ (otec, der Vater), „ceplo“ (teplo, die Wärme), „robić“ (robit, arbeiten), „dzen“ (den, der Tag). Okrem popisu charakteristických črt miestneho obyvateľstva, opisu jeho príbytkov, sa autor kriticky vyjadruje k najväčšiemu neduhu miestneho obyvateľstva – a to alkoholizmu. Vidí v ňom príčinu zaostalosti regiónu. Okrem alkoholizmu kriticky vníma aj vzdelanostnú úroveň obyvateľstva a všíma si malú pozornosť, ktorá je venovaná výchove a vzdelávaniu mládeže.

V roku 1862 uverejnil Woldřich príspevok, v ktorom sa venoval minerálnym prameňom nachádzajúcich sa v Šarišskej župe. Bohatstvom minerálnych vôd je tento región aj dnes veľmi známy. Tento jeho príspevok vyšiel tiež v periodiku *Mittheilungen der kaiserlich-königlichen Geographischen Gesellschaft*, v jeho 6. ročníku z roku 1862 pod názvom *Die Mineralquellen im Saroser Comitate, in chemischer, physikalischer u. topographischer Beziehung, nebst einigen Temperatur-Bestimmungen an einer indifferenten kalten Trinkquelle bei Eperies*.⁴ Na začiatku svojej štúdie sa J. N. Woldřich sústredí na vykreslenie bohatstva minerálnych prameňov, ktoré sú lokalizované na území dnešného Slovenska. Menovite uvádza Nitriansku, Trenčiansku, Liptovskú, Zemplínsku a Šarišskú župu. Šarišskej župe venuje pozornosť v ďalšej časti. Podľa jeho slov kvantitatívnym zastúpením minerálnych prameňov a ich variabilitou vyčnieva spomedzi ostatných regiónov. Vďaka J. N. Woldřichovi sa čitatelia dozvedia, že na území Šarišskej župy je aktuálne 93 minerálnych prameňov. Tento počet sám autor nepovažuje za definitívny, pretože sa často náhodne objavujú ďalšie zdroje. Píše, že niektoré z týchto prameňov ako napríklad Bardejovské Kúpele, Sulín, Lipovce či Išľa možno vďaka ich fyzikálnym, chemickým a medicínskym vlastnostiam postaviť na roveň známych zahraničných prameňov. Ďalším k takejto charakteristike chýbajú „*lepšie komunikácie, upravené cesty a predovšetkým komfort na nich.*“ Niektoré z minerálnych prameňov sú určené na konzumáciu – pitie, iné sú vhodné ako kúpele a časť minerálnych vôd možno využívať oboma spôsobmi. Gros štúdie predstavuje 58 abecedne zoradených lokalít, v ktorých J. N. Woldřich uvádza 93 minerálnych prameňov. Výraznejšiu pozornosť venoval prameňom v Bardejove, Borkúte, Cigeľke, Išli, Lipovci či Sulíne. Medzi údajmi o jednotlivých prameňoch nachádzame aj odkazy na sekundárnu literatúru, ktorú autor vo svojej práci využil. Na konci štúdie sa nachádzajú dodatky prezentujúce merania teplôt

⁴ Vo fonde ŠVK v Prešove sa nachádza separát tohto príspevku, ktorý vyšiel vo Viedni u F. B. Geitlera v roku 1863. Prepis titulného listu: *Die Mineralquellen im Saroser Comitate, in chemischer, physikalischer u. topographischer Beziehung, nebst einigen Temperatur-Bestimmungen an einer indifferenten kalten Trinkquelle bei Eperies. Von Dr. Johann Nep. Woldřich, k. k. Gymnasial-Professor. Separat- Abdruck aus den Mittheilungen der k. k. geographischen Gessellschaft VI. Jahrgang. Seite 64. Wien, 1863. Druck und Verlag von F. B. Geitler. 16 s. Väzba: prevázba, čierne plátno. Zdroj: ŠVKPO, sign. C 11031.*

Český geológ, pedagóg a vedec J. N. Woldřich a Šariš

J. N. Woldřicha v lokalite vzdialenej štvrt'hodiny západne od Prešova. Podľa slov autora sa tu nachádzal tečúci prameň studenej pitnej vody, ktorá bola jednou z najlepších v Prešove a jeho okolí. Merania boli realizované v období od júna do decembra 1860.

V roku 1863 vydal Woldřich v periodiku *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt* štúdiu s názvom *Beiträge zum Studium des Beckens von Eperies* (s. 129–139). Táto prevažne geologická štúdia je výsledkom výskumu autora, realizovaného počas jeho pracovného pobytu v Prešove. Na príklade viacerých lokalít nachádzajúcich sa prevažne pri vodných tokoch ako Torysa, Sekčov prináša informácie o sedimentoch, fosíliách, pôdnych horizontoch vyskytujúcich sa v okolí Prešova. Zaoberal sa rozšírením pleistocenných usadenín v okolí Prešova a zmenami, ktorými lokalita prešla v dilúviu.

Na záver by sme chceli ešte spomenúť príspevok Woldřicha z roku 1862, v ktorom sa venuje poverám, a to v rámci severného Uhorska, teda aj územia Šariša. Práca na pokračovanie s názvom *Naturhistorischer Aberglaube in Nord-Ungarn* bola uverejnená v prírodovednom periodiku Lotos z roku 1862. Autor sa venuje poverám, ktoré boli tradované medzi obyvateľstvom severného Uhorska. V úvode štúdie vyjadruje názor, že zrejme nikto nepochybuje o tom, že aj medzi obyvateľstvom severného Uhorska „prekvitajú“ rôzne povery. Čím viac sa človek presúva na východ tohto územia, tým tamojšie obyvateľstvo väčšmi verí poverám. Ako obzvlášť poverčivé označuje predovšetkým rusínske obyvateľstvo. Poverty Woldřich rozdelil podľa tematiky a podľa toho, čoho sa týkajú, čo a kto v nich zohráva najdôležitejšiu úlohu. Uvádza poverty späté so zvieratami, rastlinami, minerálmi. Na konci uvádza rôzne poverty viažuce sa napríklad k snom či piatku.

Ladislav Urbánek, ktorý je autorom príspevku *Vedecká činnosť profesora Dr. J. N. Woldřicha za jeho pobytu v Prešove, v školskej výročnej správe Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1928/29* uvádza, že Woldřich uverejnili aj články a poznámky zo svojho pobytu v Prešove v „Kaschauer-Eperieser Kundschaftsblatt“⁵ cez prázdniny roku 1859.

Ako zaujímavosť na záver možno spomenúť, že aj syn Jana Nepomuka Woldřicha, prof. PhDr. Josef Woldřich (1880–1937), kráčal v otcových šlapajach a rovnako sa venoval geológií. Pred vznikom ČSR pôsobil aj na Slovensku, bol autorom geologicko-montanistických štúdií zo Slovenského rudohoria.

⁵ Periodikum „Das Kaschau-Eperjeser Kundschaftsblatt. Lokalblatt für Volks-, Haus-, und Landwirtschaft, Gewerbe, Industrie und geselliges Leben“ vychádzalo v r. 1838 až 1871 v Košiciach. Vydané a tlačené bolo u Karola Werfera s periodicitou dvakrát týždenne. Schriefer, 2007, s. 77-78.

Český geológ, pedagóg a vedec J. N. Woldřich a Šariš

Možno konštatovať, že Woldřich napriek svojmu veľmi krátkemu pracovnému pobytu v Prešove vydal pomerne početné štúdie, v ktorých venoval pozornosť regiónu Šariš z pohľadu geografie, geológie, mineralógie, ale aj etnografie.

Zoznam bibliografických odkazov

MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopédie všeobecných vědomostí. Díl VII. Š–Ž. Praha: Nákladem „Československého kompasu“, 1933. [8], 1089, [1] s.

Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopédie obecných vědomostí. Dvacátýsedmý díl. Vůz – Žyžkowski. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1908. [10], 902, [2], xvi s.

PERNER, J. Dvorní rada prof. Dr. Jan N. Woldřich. In: *Almanach české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*. 1907, roč. XVII, s. 118–126.

SCHRIEFER, Andreas. *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei*. Komárno: Fórum Institute, 2007. 263, [1] s. ISBN 978-80-89249-11-4.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). VI. zväzok T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994. 659, [1] s. ISBN 80-7090-111-X.

URBÁNEK, Ladislav. Vedecká činnosť profesora Dr. J. N. Woldřicha za jeho pobytu v Prešove. In: *Desiata výročná zpráva Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove za školský rok 1928–1929*. Prešov: Tlačou kníhtlačiarne „Svätý Mikuláš“, 1929, s. 3–7.

WOLDŘICH, Johann Nepomuk. Naturhistorischer Aberglaube in Nord-Ungarn. In: *Lotus*, 1862, na pokračovanie.

WOLDŘICH, Johann Nepomuk. Beiträge zum Studium des Beckens von Eperies. In: *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt*, 1863, roč. 13, s. 129–139.

WOLDŘICH, Johann Nepomuk. *Beiträge zur Geographie des Saroser Comitats. Separat-Abdruck aus den Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft VI. Jahrgang*. Wien: F. B. Geitler, 1863, [2], 32 s.

WOLDŘICH, Johann Nepomuk. *Die Mineralquellen im Saroser Comitate, in chemischer, physikalischer u. topographischer Beziehung, nebst einigen Temperatur-Bestimmungen an einer indifferenten kalten Trinkquelle bei Eperies. Separat- Abdruck aus den Mittheilungen der k. k. geographischen Gessellschaft VI. Jahrgang*. Wien: F. B. Geitler, 1863. 16 s.

Český geolog, pedagog a vedec J. N. Woldřich a Šariš

WOLDŘICH, Johann Nepomuk. Einige Resultate meteorologischer Beobachtungen während der Sonnenfinsterniss am 18. Juli 1860 zu Eperies. In: *Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft*, roč. IV, zošit 2, s. 157–165.

WOLDŘICH, Dr. J. N. In: *Živa*. 1899, roč. 9, čís. 6, s. 189–190. (Uverejnené v rubrike Zprávy osobní). Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:b4a6265b-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:1c14b9f8-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

ŽELÍZKO, J. V. Jan N. Woldřich. In: *Osvěta: Listy pro rozhled v umění, věde, a politice*. 1906, roč. XXXVI, díl I, s. 349 – 351.

Online zdroje

https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Nepomuk_Wold%C5%99ich

VĚDA VE ZLÍNĚ

Mgr. Eva Filípková

Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

Baťovy závody byly založeny roku 1894 sourozenci Tomášem, Antonínem a Annou Baťovými. Již v roce 1899 přivezl Tomáš Baťa několik prvních strojů, což určilo směřování podniku, který se nedržel zaběhnutých zvyklostí, ale vydal se cestou pokroku a modernizace. Pasivní čekání, kam se vývoj posune, neměl Tomáš Baťa v povaze, a tak se zaměstnanci jeho závodů začali věnovat vývoji a posléze i výzkumu. Ostatně už v počátcích podnikání sám Tomáš Baťa vymýšlel různé zlepšováky, které by práci zjednodušily a zefektivnily.

Tomáš Baťa si uvědomoval potenciál zaměstnanců a dal jim tak možnost se do procesu zlepšování výroby zapojit. 20. září 1924 vyšel ve *Sdělení* článek, který informoval o zřízení výzkumného oddělení na podporu vynálezectví a technického rozvoje: „*Správa závodu hodlá penězitě odměnit každý návrh (každého zaměstnance), jehož uskutečněním mohlo by být docíleno zlepšení, zrychlení neb zjednodušení výroby.*“

Odměny pracovníků za zlepšovací návrhy byly opravdu motivující a často je zveřejňovaly noviny. Například v prvním lednovém týdnu roku 1926 bylo pracovníkům vyplaceno dohromady 1 151 korun. Úprava podešví proti sklouznutí byla ohodnocena částkou 100 korun.

Baťovy závody podnikaly v řadě oborů, proto se ani výzkum neomezoval jen na jediné odvětví. Nové oblasti podnikání přibývaly postupně, např. koželužství v roce 1915, zpracování dřeva v roce 1919, chemická výroba v roce 1926, zpracování potravin v roce 1927, výroba pneumatik a těžba rud v roce 1932, výroba umělých vláken v roce 1935 ad. V roce 1928 v Baťových závodech započal chemický výzkum a v roce 1935 zahájil činnost Studijní ústav. V jeho rámci byly zřízeny ústavy jako entomologický, jenž se věnoval studiu škůdců rostlin využívaných pro průmyslové zpracování, byly prováděny ovocnářské výzkumy, které měly zjistit, jak zlepšit podmínky pěstování v ovocnářství i v jiných oborech zemědělství. V roce 1939 pak bylo zřízeno biologické oddělení, které studovalo nemoci z povolání a připravovalo pracovníky, které pracovní cesty zavedly do tropů.

Základy cíleného chemického výzkumu započaly v roce 1928, kdy bylo založeno výzkumné oddělení spolu s laboratořemi a jejichž účelem bylo zjednodušit a zlevnit výrobu. Zprvu byla hlavním úkolem kontrola surovin jako chemikálií, olejů, benzínu, uhlí, kovů,

barev, laků, lepenky, textilu, ale i pracích prostředků ad., které Baťovy závody nakupovaly. Poté měl výzkum sloužit i k rozšíření sortimentu lepidel, ke zlepšení vlastností textilu, gumy nebo vosku, část kapacity pak sloužila ke kontrolním rozborům všech nakupovaných chemikalií. Když v roce 1931 vypršela firmě smlouva na výhodnou železniční dopravu, rozhodl se Tomáš Baťa dopravovat zboží nákladními automobily. Protože nakupované pneumatiky byly nejen drahé, ale taky nekvalitní, bylo rozhodnuto, že si je firma začne vyrábět sama. Ve výzkumném oddělení byly provedeny rozbory asi 400 různých pneumatik od různých výrobců z celého světa a na jejich základě byla vyrobena v roce 1932 v baťovských gumárnách první pneumatika.

Po smrti Tomáše v roce 1932 převzal vedení firmy jeho bratr Jan Antonín. I on pokračoval v rozšiřování výzkumnictví, a tak v roce 1934 začaly fungovat dva nové chemické ústavy. První pod vedením doc. Stanislava Landy, který ho začal budovat už v roce 1933. Věnoval se organické chemii, chemii paliv, benzinů, olejů a parafínu.

Nejprve sídlil ve 4. poschodí 3. administrativní budovy, která stála vedle ústřední chemické laboratoře, a poté přesídlil do 65. budovy. V pětipatrové budově byly soustředěny všechny laboratoře, které byly špičkově vybaveny.

V prvním patře byly umístěny nejtěžší stroje, ve druhém patře byl prováděn výzkum umělého kaučuku, umělé pryskyřice, celulózy, bylo zde organické syntetické oddělení, urychlovače, antioxidanty a barviva pro gumy, ve třetím patře bylo anorganické oddělení, mikrochemická a elektrotechnická laboratoř, rentgen, vysokofrekvenční pec, oddělení pro analýzu plynů a sklářská dílna, ve čtvrtém patře sídlila ústřední analytická laboratoř a gumárenská provozní laboratoř, v pátém patře sídlila např. laboratoř O. Wichterleho pro výzkum polyamidů.

V budově byla i velká přednášková síň, laboratoře pro studenty odborné chemické školy a knihovna s odbornou literaturou. Kvalifikace pracovníků ústavu se soustavně zvyšovala i přednáškami na vysokoškolské úrovni, na něž byly zvány kapacity z různých oborů vysokých škol. Přednášky probíhaly i za války, kdy se však konaly tajně, skryty pod hlavičkou Baťovy školy práce.

Druhý chemický ústav pod vedením Liboslava Masnera sídlil na Baťově a objektem jeho zájmu bylo koželužství, papír a textil.

Chemický ústav nevyvíjel pouze pro potřeby Baťových závodů, ale některé z jeho objevů a výrobků se následně prodávaly, vyvážely nebo sloužily i Ministerstvu národní obrany. To si například objednalo plynové masky včetně náplně z aktivního uhlí. Chemický ústav se zapojil

i na konci 2. sv. války, kdy ustupující německá vojska rozšířila skvrnity tyfus a epidemii se podařilo zadržet i díky tomu, že se ihned začal syntetizovat DDT, který ho pomohl zastavit.

Se zlínským výzkumem je spojena řada výzkumníků a nespočet objevů. S chemickým ústavem jsou spojena jména jako Stanislav Landa, Otto Wichterle, Alois Novotný, Jiří Procházka a Ladislav Kosek.

Chemické výzkumné ústavy nebyly jedinými vědeckými ústavy, které Baťovy závody zřídily. V roce 1937 vznikla v rámci sociálně-zdravotních ústavů laboratoř pro zkoumání potravin, z níž se posléze stal samostatný ústav. Laboratoř vedl MVDr. Aristid Malota a jejím úkolem bylo zkoumání masa a vyšetřování zvířat před porážkou, mléčných výrobků, vajec, uzenin, konzerv a sušených ryb, ale i ostatních druhů potravin a jejich nezávadnosti a jakosti.

V roce 1939 byl v Prštném budován samostatný výzkumný ústav zabývající se masnými výrobky. Jeho úkolem bylo zkoumat možnost využití masných zbytků a kostí k léčivým i jiným účelům a zlepšení hygieny masné výroby.

Ve 30. letech vznikl Výzkumný ústav stavebních hmot. Jeho snahou bylo nejen zlepšení kvality dosud používaných stavebních materiálů, ale i nalezení nových typů stavebnin, jež by nahradily dosud běžně používané, které nevyhovovaly tepelně a zvukově. Byly tak vyvinuty nové izolační desky, směsi lehkého betonu a strusky pro výrobu cihel a tvárníc, izolační skruže aj.

V roce 1940 byl zřízen i Výzkumný ústav dřevařský. Dřevo se při výrobě bot využívalo nejen pro výrobu dřeváků, ale i na dřevěná kopyta, dřevěné podešve a podpatky. Výzkumný ústav se zabýval nejen zdokonalením těchto výrobků, ale také možností zpracování dřevěného odpadu, např. na výrobu překližek, umělého dřeva, bakelitu, briket ad.

Stanislav Landa se narodil 30. 8. 1898 ve Vrútkách na Slovensku. Vystudoval technickou chemii na VUT v Praze a po dokončení školy zůstal jako asistent prof. F. Schulze v Ústavu technologie paliv a svítivosti. Absolvoval studijní pobyt na univerzitě v Nancy, v rumunské petrolejové rafinerii v Orsové a v pařížské plynárně Gennevilliers. Po návratu dokončil habilitační práci a byl jmenován docentem v oboru technologie paliv a topení. Zabýval se mj. hodonínskou ropou, ve které objevil nový uhlovodík s diamantoidní strukturou – adamantan.

V roce 1933 byl osloven J. A. Baťou s nabídkou, aby přišel do Zlína a vybudoval zde chemický ústav. Tak se i stalo a ve Zlíně strávil následujících 12 let, kdy vybudoval více než 40 nových chemických výrob a přivedl stovky vědců. Po válce byl obviněn ze státní nespolehlivosti; zastala se ho řada zlínských vědců, mezi nimi třeba i O. Wichterle, a nakonec byl očištěn.

I přesto v roce 1945 odešel do Záluží u Mostu, kde obnovil válkou poškozenou továrnu na syntetická motorová paliva, byl jejím technickým ředitelem a závod do dvou let dokázal pokrýt převážnou většinu tehdejší domácí spotřeby pohonných hmot. V roce 1947 byl jmenován profesorem technologie paliv a v roce 1952 stanul v čele katedry syntetických pohonných hmot chemické fakulty ČVUT.

Vyvinul novou metodu přípravy čistých uhlovodíků, sirných a selenových sloučenin a alkylfenolů. Byl autorem několika učebnic o palivech a jejich využití, o jakosti a úpravě vod a syntetických pohonných látkách. V roce 1941 byl odborným poradcem při natáčení filmu Karbid Elmara Klose ze série Práce a věda. Od roku 1952 byl předsedou palivářské sekce při ministerstvu průmyslu, působil v několika vědeckých radách výzkumných ústavů z oboru paliv, byl členem Masarykovy akademie práce, Československé, Americké a Švýcarské chemické společnosti, korespondentem ČSAV, členem sekce a poté vědeckého kolegia ČSAV, vědecké rady VŠCHT ad. V roce 1959 obdržel státní cenu a v roce 1968 zlatou oborovou plaketu ČSAV a Řád práce. Zemřel 31. 3. 1981.

Asi nejznámější ze zlínských vědců i v nevědeckých kruzích je **Otto Wichterle**. Narodil se 27. října 1913 v Prostějově. Jeho dědeček měl v Prostějově firmu na hospodářské stroje, a proto chtěl Otto jít studovat strojní fakultu, na radu přítele se ale přihlásil na Vysokou školu chemicko-technologického inženýrství. Traduje se, že na jedné z prvních hodin nevěděl vzorec dvojchromanu draselného, čímž se nepříznivě zapsal u profesora Otakara Quadrata, a proto usilovně studoval chemii, aby si u něj napravil dojem.

Po dosažení doktorátu z technických věd v roce 1936 pracoval jako asistent u svého profesora Votočka až do uzavření vysokých škol. Poté byl osloven Stanislavem Landou, aby nastoupil do výzkumu ve Zlíně. Nabídku nejprve odmítl, ale nakonec s ní souhlasil.

Ve Zlíně zpočátku pokračoval ve svém výzkumu dichlorbutenů, který mu násilně přerušilo uzavření škol. Když se podařilo tento výzkum dokončit, hledal i s kolegy nové téma, které by mělo lepší využití pro firmu. Nakonec ho inspiroval Ing. Bělohradský, který s ním konzultoval svůj úkol experimentálně prověřit nový objev amerického chemika Wallace Carotherse Nylon 66. Otto Wichterle si přečetl studii W. Carotherse a nesouhlasil s jeho názorem, že nelze připravit vysokomolekulární polyamid typu Nylon. Ještě před válkou viděl experiment Karla Smolky s krystalickým kaprolaktamem a napadlo ho, jak toho využít. Spolu s Jiřím Procházkou připravili vysokomolekulární polyamid, z jehož taveniny se pomocí rozžhavené skleněné tyčinky dala táhnout pevná vlákna.

V květnu 1941 se dostali do hledáčku gestapa, když na střeše budovy zkoušeli, co všechno na fouknuté vlákno vydrží, a vypouštěli ho do vzduchu a opět namotávali. Začalo tak vyšetřování, protože gestapo si myslelo, že vysílají tajné zprávy. Již v červnu 1941 se jim podařilo sprádat přízi, z níž byly upleteny první ponožky a dámské punčochy. Začali zkoušet i možnost dalšího využití, například pro chirurgické šití. To vyzkoušeli v experimentální medicínské laboratoři v Prštném na vlčákově, kterému odebrali dvanácterník. Pes přežil a žil ještě dalších deset let.

Protože výzkum tajili před Němci, nebylo možné vytvořit větší provoz, a tak se i nadále silon vyráběl v budově chemického ústavu, kde zvládli vytvořit asi 20–30 kg. Další výzkum zaměřili na možné využití yperitu.

Otto Wichterle byl podezřelý, že je členem komunistického odboje, a na konci roku 1942 byl uvězněn na čtyři měsíce a vyslýchán gestapem. V roce 1945 se vrátil na Vysokou školu chemicko-technologickou, kde v roce 1949 zřídil katedru technologie plastických hmot. V roce 1958 se stal ředitelem nově vzniklého Ústavu makromolekulární chemie ČSAV, ze kterého byl na základě svých postojů odvolán v roce 1968 a dále pracoval jako řadový vědecký pracovník. V roce 1990 byl zvolen předsedou ČSAV a tuto funkci vykonával až do rozdělení Československa. Byl autorem učebnice anorganické chemie a následně i chemie organické. Je autorem řady objevů, kromě silonu je známý např. ještě HEMA gel a jeho nejznámější celosvětově využívaný objev kontaktní čočky. V roce 1993 byla jedna z planetek naší sluneční soustavy pojmenována Wichterle. Zemřel 18. srpna 1998 ve Stražisku.

Spolupracovníkem Otty Wichterleho, který se podílel na vývoji silonu, byl **Alois Novotný**. Narodil se 12. 5. 1910 v Uhříněvsi. Absolvoval farmaciю na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy (1928–33) a Vysokou školu chemickotechnologického inženýrství (1933–38). Během studia prodělal v roce 1929 paratyfus B a trombózu. Pracoval v Pragochemii v Roudnici nad Labem jako technický úředník, odkud odešel 1. července 1940 a již 15. července nastoupil do Baťových závodů. Byl jedním z vědců, které do Baťových závodů přivedl Otto Wichterle. V letech 1940–45 pracoval jako výzkumný chemik, od roku 1945 až do svého odchodu v roce 1947 jako vedoucí výzkumné laboratoře – oddělení polyamidů. Během působení v Baťových závodech si připsal řadu patentů. Spolupracoval i s oddělením výroby farmaceutických preparátů. Kromě chemie a farmacie bylo jeho vášní i fotografování. Z Baťových závodů odešel na vlastní žádost kvůli situaci, která nastala kolem silonu.

Dalším v týmu, který vyvinul silon, byl **Jiří Procházka**. Narodil se 22. srpna 1916 v Břeclavi. Vystudoval České vysoké učení technické a pracoval u Interpharmy v Modřanech (1. 9. 1939 až 31. 5. 1940), poté nastoupil do Baťových závodů jako chemik. Působil nejprve jako chemik ve výzkumném ústavu (1940–41), poté v chemickém provozu (1941–1943) a následně jako chemik v gumárně (1943–44). V roce 1944 přešel do baťovské správkárny v Praze. Po přechodu do Prahy několikrát žádal o výstupní list, což bylo pokaždé zamítнуто, protože byl i nadále zaměstnancem závodů.

Součástí týmu vývoje silonu byl i chemický laborant **Ladislav Kosek**. Narodil se 18. 3. 1919 v Porubě. V Baťových závodech pracoval od 29. 8. 1934 do 31. 12. 1950. Působil nejprve jako laborant, poté vedoucí laboratoře pneumatikáren a od roku 1949 pak jako vedoucí výzkumných ústavů. V roce 1942 měl jako laborant problémy, protože odmítl zařídit namíchání směsi pro výrobu speciálních kol a následně otestovat namíchanou směs, takže hrozilo zastavení výroby, což bylo zaznamenáno do jeho osobní karty. V roce 1947 se mu podařilo vyvinout speciální adhezivo na spojování kaučuku a kovů. Jeho zálibou bylo fotografování.

Baťovy závody vyráběly obuv z různých materiálů, ale od základní suroviny, kůže, nikdy neupustily. Proto hledaly odborníky, kteří by zdokonalovali postupy vydělávání kůží a taky hodnocení jejich kvality. Tomu se věnoval Liboslav Masner.

Liboslav Masner se narodil 21. 1. 1898 v Novém Kníně. Absolvoval reálné gymnázium v Kolíně, obchodní akademii v Karlíně a koželužskou školu v Liège v Belgii. Jeho otec měl koželužnu na spodkové kůže v Novém Kníně. Když v roce 1902 zemřela jeho matka, otec se znova oženil a z druhého manželství se narodil další syn. Oba bratři pak spolu v letech 1922 až 1929 vedli továrnu v Novém Kníně.

Masner strávil rok cestováním po Severní Americe a rok po Jižní Americe. Uměl plynně španělsky, anglicky, francouzsky, německy a částečně italsky, portugalsky a rusky. V letech 1929–1932 působil jako ředitel firmy Karel Budischovsky a synové v Třebíči, jako člen direktoria Busi, a. s., a Velkobošanské továrny na kožu ve Velkých Bošanech, kterou koupily Baťovy závody. Liboslav Masner z Velkobošanské továrny odešel a o půl roku později nastoupil do Baťových závodů.

V Baťových závodech pracoval jako vedoucí spodkové koželužny, která pod jeho vedením byla přemístěna do Otrokovic na Bahňák, následně převzal koželužskou školu, která byla

po půl roce změněna na dílnu pro výrobu ještěrek, a poté opět převzal spodkovou dílnu. V červenci 1933 zřídil a několik měsíců vedl odbornou knihovnu. V listopadu 1933 vybudoval a vedl Výzkumný ústav koželužský, který sídlil na Bahňáku. V Baťových závodech (a později ve Svitu) působil až do roku 1958, kdy odešel do důchodu.

Byl mimo jiné autorem návrhů, jak využívat kůže pro výrobu luxusní dámské obuvi. Napsal několik učebnic jako *Příručka koželuha*, *Koželužství* nebo *Slovník odborných koželužských výrazů*. Byl členem výboru Svazu průmyslu koželužského a členem dopravní sekce Ústředního svazu čsl. průmyslníků. Zemřel asi v roce 1970.

Protože Baťovy závody měly široký záběr výrobních odvětví, věnovali se také vědci při svých výzkumech širokému spektru materiálů. Kaučuk využívali v řadě výrobků, a proto byl jedním z oborů bádání i výzkum syntetického kaučuku. Tím se zabývali třeba Ivan Franta a Vilém Tichý.

Ivan Franta se narodil 21. 8. 1904 ve Vysokém Mýtě. Absolvoval chemii na Vysoké škole technické. V letech 1924–1928 pracoval v laboratoři u firmy Kraus a Požárecký v Praze, v následujících pěti letech působil jako asistent na Vysokém učení technickém u prof. Krause a od 10. října 1933 do července 1938 pracoval jako chemik v Baťových závodech, odkud odešel do Fatry Napajedla, a v roce 1948 se do Zlína vrátil jako vedoucí výzkumného ústavu ČZKG (Československé závody kožedělné a gumárenské), ale jen na dva roky.

V roce 1937 si v září vzal dovolenou, při níž navštěvoval Anglickou kolej v Praze a pracoval na pražské technice, v lednu pak odjel studovat gumářskou polytechniku do Anglie, kde onemocněl. Zatímco mu angličtí lékaři chtěli operovat slepé střevo, byl raději odeslán do Prahy, kde se ukázalo, že jde o ledvinové kameny.

Jeho osobní život nebyl jednoduchý. Na jaře 1935 se měl oženit s Alenou Říhovou, dcerou prezidiálního šéfa ministerstva železnic, protože si to však její matka neprála, byla svatba jen chvíli před termínem zrušena. V roce 1938 se pak oženil s MUDr. Beranovou, která pracovala jako zubařka v Baťových závodech. Vlastnil několika automobilů. V roce 1935 si koupil hned dva – Zetku od dr. Alberta, ale protože byla velmi poruchová, tak ji prodal a koupil si Aerovku od Rudolfa Bati.

Vilém Tichý se narodil 4. 9. 1907 v Duchcově. Absolvoval Vysokou školu technickou. V Baťových závodech působil již od roku 1934, do roku 1936 jako výzkumný chemik ve výzkumném ústavu chemickém, v letech 1936–38 jako vedoucí laboratoře ve Fatře

v Napajedlích a poté se vrátil do zlínského výzkumu, v letech 1942–1945 pak působil jako vedoucí výroby syntetického kaučuku na Baťově a od roku 1945 až do svého odchodu v roce 1947 jako vedoucí gumárenské výzkumné laboratoře a zástupce přednosti Výzkumného a zkušebního ústavu chemického. V roce 1947 odešel do Čsl. závodů chemických.

Oženil se v roce 1941. V předcházejících letech, když byl svobodný, na něj chodila řada stížností kvůli opilství, nevhodnému chování a dluhům a nadřízení byli nuceni řešit i jeho pozdní přichody nebo absence v práci. V červenci 1940 dokonce dostal poslední výstrahu, že pokud své chování nenapraví, bude propuštěn.

Dalším oborem bádání, kterému se věnovali zaměstnanci Baťových závodů, byly vlastnosti dřeva. Těmi se zabýval např. Arnošt Trávník.

Arnošt Trávník se narodil 21. 8. 1912 ve Wiesenu v Rakousku. Absolvoval Vysokou školu zemědělskou v Brně. Jako praktikant při studiu působil ve Státních lesích i v zahraničí, dva měsíce v Rumunsku, měsíc ve Švýcarsku a dva měsíce v Německu. V Baťových závodech působil od 24. 11. 1936 do 31. 12. 1946: nejprve v lesním oddělení, posléze jako cizojazyčný korespondent v Kotvě a od ledna 1938 v laboratoři dřeva ve Zlínských leteckých závodech. Byl také vyučujícím nauky o dřevě ve večerních kurzech. Po odchodu z Baťových závodů se stal vedoucím Výzkumného ústavu technologie dřeva v Bratislavě.

V roce 1946 mu byla poskytnuta placená dovolená na studijní cestu do Ameriky. Před cestou si však firma jako pojistku vymínila, že následující tři roky bude i nadále pracovat pro Baťovy závody, nebo bude muset zaplatit obnos, který pro cestu obdržel. Arnošt Trávník však po návratu nastoupil do konkurenčního Výzkumného ústavu technologického v Bratislavě a tak byl nucen vrátit 57 600 Kčs.

Byl autorem návrhu na zlepšení dřevěných ložisek pro napínací kladky. Dřevo-kovová ložiska se méně opotřebovala, avšak trpěly jimi hřidele, proto se od nich po půl roce provozu upustilo. Pracoval na zušlechtování technických vlastností dřeva a zdokonalování výrobních metod, dosáhl zvýšení povrchové tvrdosti dřeva, aniž by se stalo křehkým, což bylo využito zejména při výrobě kopyt pro výrobu rámové obuvi. Kvůli nedostatku habru, který se pro výrobu kopyt využíval, se začal používat buk, který však byl měkčí a méně houževnatý, a tyto vlastnosti bylo třeba upravit.

Tomáš Baťa i jeho pokračovatel Jan Antonín si uvědomovali, jak důležité je vzdělání, a proto investovali i do výchovy a vzdělávání zaměstnanců. Ve Zlíně vznikly třeba pokusné školy

měšťanské, v nichž se zkoušely nové metody vzdělávání. Jedním z pedagogů, který zde působil, byl i Antonín Grác.

Antonín Grác se narodil 6. 6. 1894 v Podbřežicích u Vyškova. V roce 1914 narukoval na vojnu, ze které se vrátil o dva roky později jako válečný invalida kvůli průstřelu levého lokte. Vystudoval učitelský ústav v Brně. Pracoval jako učitel na měšťanské škole v Rousínově, na státní měšťanské škole v Modré na Slovensku, na dívčí měšťanské škole v Rousínově a posléze ve Zlíně, nejprve jako učitel na Masarykových pokusných školách (1929–36) a posléze stál u zrodu Studijního ústavu, jehož se stal pedagogickým ředitelem (1936–38). Založil také pobočky Studijního ústavu v Batizovcích na Slovensku a v Třebíči. Jeho oborem byla přírodověda.

Při svém tříletém působení ve Studijním ústavu zorganizoval stovky kurzů, kterých se zúčastnilo přes 17 000 lidí. Byl členem týmu, který se snažil vytvořit nové osnovy školní výuky i praxe.

V Baťových závodech skončil v roce 1938 ze zdravotních důvodů. Během druhé světové války se zapojil do odboje, v květnu 1944 byl zatčen gestapem a vězněn v Kounicových kolejích až do konce ledna 1945, kdy byl propuštěn těžce nemocný (měl ischias a žloutenku). Po válce působil ve Výzkumném ústavu pedagogickém.

Je autorem řady učebnic přírodopisu, fyziky, geologie, chemie, tělovědy a zdravovědy a vlastivědy. Zemřel 19. 11. 1969 ve Zlíně.

V neposlední řadě se výzkum a vývoj v Baťových závodech věnoval i technice. Například vývojem motorů se zabýval Rudolf Tříška. Motory se využívaly nejen k pohonu strojů, ale také k osvětlení továrny.

Rudolf Tříška se narodil 30. 6. 1903 v Moskvě. Vyučil se elektromechanikem v plzeňských Škodových závodech a poté vystudoval Vyšší průmyslovou školu elektro na Smíchově (1925 až 1929). Pracoval jako konstruktér ve Škodových závodech (1929–39). V roce 1939 přišel do elektrotechnické továrny Baťových závodů, kde působil až do března 1947, kdy byl převeden do firmy MEZ ve Frenštátě. V Baťových závodech pracoval na vývoji asynchronních motorů, stejnosměrných motorů a dynam.

Baťovy závody novým zaměstnancům, kteří neměli ve Zlíně zázemí, přidělovaly byty. Své bytové podmínky řešil Rudolf Tříška jako budoucí zaměstnanec Baťových závodů, stále však jako pracovník Škodových závodů. V listopadu 1938 mu byl přidělen byt, který se mu však

zdál daleko od továrny, a tak požádal o přidělení jiného bytu, který by byl bliž. V prosinci 1938 mu osobní oddělení odpovědělo, že bohužel nemají žádný takový byt k dispozici, ale že se nemusí obávat, přidělený byt je vzdálen jen 10 minut a navíc tam pravidelně jezdí autobus. Z Plzně se tak přestěhoval již v prosinci 1938, zpočátku však bydlel ve Společenském domě.

Vyvinul například novou řadu malých motorů, u nichž se mu podařilo snížit váhu motorů až o 20 procent, zmenšil počet dílců a operací.

V Baťových závodech působilo mnoho dalších výzkumníků v celé řadě oborů, kteří dosáhli zajímavých výsledků a získali nespočet patentů. Vzhledem k délce příspěvku uvádím pouze několik z nich. O mnohých dalších se však lze dočíst v dobovém tisku, zejména ve *Sdělení* a periodiku *Zlín*.

Seznam bibliografických odkazů

BAŤOVY ZÁVODY. 1933/1938. *Franta Ivan*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1094, i. č. 55, poř. č. 8. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1933/1938. *Franta Ivan*. In: Arch. fond Baťa II/2, kart. 1028, i. č. 15, poř. č. 26. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1934/1951. *Kosek Ladislav*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1114, i. č. 80, poř. č. 15. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1932/1951. *Masner Liboslav*. In: Arch. fond Baťa II/2, kart. 1025, i. č. 14, poř. č. 48. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1940/1947. *Novotný Alois*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1097, i. č. 60, poř. č. 5. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1940/1944. *Procházka Jiří*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1092, i. č. 53, poř. č. 27. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1934/1947. *Tichý Vilém*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1091, i. č. 52, poř. č. 25. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1936/1946. *Trávník Arnošt*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 1092, i. č. 53, poř. č. 26. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

BAŤOVY ZÁVODY. 1939/1947. *Tříška Rudolf*. In: Arch. fond Baťa II, kart. 927. Místo: Státní okresní archiv Zlín.

-Ba-. Zkoumání potravin ochraňuje zdraví. *Zlín: velké vydání*. 16. 4. 1941, roč. 10, č. 16, s. 5.
ISSN 1802-8799.

Dřevo – rozsáhlý pracovní obor. *Zlín: velké vydání*. 12. 6. 1940, roč. 9, č. 24, s. 6. ISSN 1802-8799.

Dva výzkumné ústavy v Baťových závodech. *Zlín: Sdělení zaměstnanců firmy Baťa*. 10. 11. 1933, roč. 16, č. 44, s. 3. ISSN 1801-2965.

-il. Ředitel Antonín Grác : se rozloučil se Zlínem. *Zlín: pondělník zlínského kraje*. 1. 8. 1938, roč. 8, č. 30, s. 2. ISSN 1802-257X.

K. Básníci činu a pokroku. *Zlín: časopis spolupracovníků Baťa*. 7. 7. 1940, roč. 23, č. 23, s. 6. ISSN 1801-2965.

KALLAUNER, O. Nové hmoty ve stavitelství. *Zlín: velké vydání*. 7. 8. 1940, roč. 9, č. 32, s. 4. ISSN 1802-8799.

Kf. Dvě mimořádné odměny: úspěch lesního inženýra v průmyslovém výzkumnictví. *Zlín: časopis spolupracovníků Baťa*. 29. 11. 1940, roč. 23, č. 47, s. 1. ISSN 1801-2965.

OULEHLA, V. Naši hrdinové práce. *Tep nového Zlína*. 7. 5. 1947, č. 19, s. 4. ISSN 1802-257X.

Ředitel ing. dr. Ivan Franta – spolubudovatel závodů Fatra. *Tep nového Zlína*. 4. 4. 1946, č. 14, s. 4. ISSN 1804-6002.

ŠUMOVÁ, Martina. Stanislav Landa. *Akademický bulletin Akademie věd České republiky*. 2006, č. 3, s. 26. ISSN 1210-9525.

Úkol chemie v průmyslovém podnikání. *Zlín: velké vydání*. 1. 1. 1941, roč. 10, č. 1, s. 7. ISSN 1802-8799.

Výzkumné chemické ústavy ve Zlíně zahájily činnost: První úspěchy. *Zlín: Sdělení zaměstnanců firmy Baťa*. 26. 1. 1934, roč. 17, č. 4, s. 7. ISSN 1801-2965.

Výzkumné oddělení. *Sdělení zaměstnancům firmy T. a A. Baťa*. 20. 9. 1924, roč. 7, č. 38, s. 1. ISSN 1801-2930.

Výzkumný ústav a rozšíření jatek v Prštném. *Zlín: velké vydání*. 23. 8. 1939, roč. 8, č. 34, s. 5. ISSN 1802-8799.

Výzkumným oddělením. *Sdělení zaměstnancům firmy T. a A. Baťa*. 16. 1. 1926, roč. 9, č. 3, s. 5. ISSN 1801-2930.

WICHTERLE, Otto. *Vzpomínky*. Vyd. 4., (V Academii 2.). Paměť (Academia). Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1495-5.

Zlín zvyšuje péči o zdraví občanů. *Zlín: pondělník zlínského kraje*. 5. 4. 1937, roč. 7, č. 14, s. 4. ISSN 1802-257X.

Zlínští alchymisté. *Zlín: Velké vydání*. 14. 2. 1940, roč. 9, č. 7, s. 7. ISSN 1802-8799.

ŽIVÁ PALEOBIOLÓGIA

Mgr. Zuzana Švecová

Vihorlatská knižnica v Humennom

Doc. RNDr. Martin Kundrát, PhD., evolučný biológ a paleobiológ, sa narodil 4. októbra 1969 v Humennom. Od útleho detstva inklinoval k vede a vedeckému poznaniu, fascinovali ho dinosaury. Po ukončení Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach absolvoval stáže a štúdiá na viacerých zahraničných univerzitách, kde sa začal špecializovať na vývoj a evolúciu archosaurov. Realizoval a viedol medzinárodné výskumné expedície v USA, Kanade, Patagónii, Iráne, Číne, Uzbekistane a inde. Príspevok prináša prehľad jeho najzaujímavejších expedícií a výskumných objavov.

Doc. RNDr. Martin Kundrát, PhD., evolutionary biologist and paleobiologist, was born on October 4, 1969 in Humenné. From early childhood he was fond of science and scientific knowledge, he was fascinated by dinosaurs. After graduating from the University of Pavol Jozef Šafárik in Košice, he completed internships and studies at several foreign universities, where he began to specialize in the development and evolution of archosaurs. He carried out and led international research expeditions in the USA, Canada, Patagonia, Iran, China, Uzbekistan and elsewhere. The article provides an overview of his most interesting expeditions and research discoveries.

Obr. č. 1: FB Martin Kundrát

Doc. RNDr. Martin Kundrát, PhD. (obr. č. 1), evolučný biológ a paleobiológ, sa narodil 4. októbra 1969 v Humennom. Absolvoval Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, pôsobil na univerzitách na Slovensku, v Českej republike, v Austrálii, v USA, v Kanade, vo Švédsku aj v Číne. Od 2003 realizuje projekty, výskumy a expedície po celom svete od Slovenska cez USA, Kanadu, Argentínu, Rusko, Irán, Čínu a Uzbekistan. Venuje sa štúdiu vzniku a evolúcie archosaurov, čo je skupina diapsidných plazov, kam patria napr. dinosaury, vtáky, pterosaury a krokodíly. Skúma procesy, ktoré zmenili plazy na vtáky (www.upjs.sk). Jeho

Živá paleobiológia

špecializáciou je embryológia dinosaurov, paleoneurológia dinosaurov, ale predovšetkým vznik vtáčich dinosaurov. Patrí k priekopníkom vo využívaní metód počítačovej mikrotomografie v paleobiológii a spolupracuje s niekoľkými synchrotrónovými pracoviskami v Európe, i v Austrálii, ale predovšetkým s najväčším synchrónom sveta SPring-8 v Japonsku (www.upjs.sk).

Príbeh Martina Kundráta sa začal vo Vihorlatskej knižnici v Humennom, kde ako mladý čitateľ objavil knihu o stratenom pravekom svete s ilustráciami Zdeňka Buriana. V 70. rokoch minulého storočia sa však na Slovensku paleobiológia študovať nedala, preto sa po strednej škole rozhodol pre štúdium učiteľského smeru biológia – chémia na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (ďalej len UPJŠ v Košiciach). Po ukončení štúdia nastúpil v roku 1992 na košickú univerzitu ako odborný pracovník.

V roku 1996 viedol svoju prvú paleontologickú výpravu do Hajnáčky pri Rimavskej Sobote, kde je významné nálezisko fauny starej 3,5 milióna rokov. Úspešná expedícia viedla k reálnej možnosti na založenie prvého slovenského paleontologického múzea v Rimavskej Sobote, čomu zamedzilo Slovenské národné múzeum. Mladý vedec odišiel na Univerzitu Karlovu v Prahe, odkiaľ sa dostal na postdoktorandské štúdium do Austrálie (Macquarie University v Sydney), neskôr na kanadskú McGill univerzitu v Montreale a následne do Spojených štátov (Košice online). V roku 2008 sa vrátil domov na výzvu vtedajšieho predsedu SAV, ale slovenské pomery mu opäť nepririali. Prijal ponúknuté miesto na prestížnej Univerzite v Uppsale vo Švédsku, kde pôsobil v rokoch 2010–2015.

Od roku 2017 pôsobí ako vedecký pracovník Centra interdisciplinárnych biovied Prírodovedeckej fakulty UPJŠ v Košiciach. V 2023, po siedmich rokoch svojej snahy vytvoril na pôde UPJŠ dve výskumné laboratóriá: INPAL (integratívnej paleobiologie vrátane synchrotrónového zobrazovania) a DINEVO (evolúcie dinosaurov), ktoré slúžia jeho výskumnej skupine evolučnej biodiverzity. Ich základ tvoria tri moderné výskumné platformy: evolučná a vývojová biológia, synchrotrónová paleontológia a interdisciplinárny expedičný výskum (Kundrát, In: Quark, 2021).

Najzaujímavejšie expedície:

Argentína – Patagónia:

Prvú vlastnú medzinárodnú expedíciu, ktorú zrealizoval ako líder pod hlavičkou Univerzity v Uppsale, viedol na území Patagónie v roku 2010. Expedícia sa mimoriadne podarila. Vedecký tím pod vedením Martina Kundráta objavil dva nové typy živočíchov. Jedným

z nich bol jeden z najväčších lietajúcich tvorov Južnej Ameriky, ktorého pomenovali Aerotitan (obr. č. 2, zdroj wikipédia). Druhým bol nový malý dinosaurus, pri kostre ktorého sa našli aj dve vajcia. Nového dinosaury, alvarezsaurida, nazvali Bonapartenykus na počest významného argentínskeho paleontológa Josého Bonaparta (TASR, In: Korzár, 2017).

Obr. č. 2: Aerotitan

Obr. č. 3: Čína, hniezda dinosaurov, 2017

Obr. č. 3+: Čína, dinosaurie vajcia, 2017

Čína – Gobi, Liaoning, Henan:

Opakovane expedície v rokoch 2007, 2009, 2011, 2013, 2014, 2019, 2023.

V roku 2014 sa začala jeho spolupráca s kolegom z čínskej Akadémie geologických vied, profesorom Lü Junchangom, jedným z popredných čínskych paleontológov, ktorý študuje pterosaury a dinosaury. Výskum sa konal v niekoľkých provinciách Liaoning, Vnútorné Mongolsko a Henan v spolupráci s regionálnymi múzeami. Vedci skúmali skameneliny pterosaurov, operených dinosaurov a hniezda s vajcami oviraptorov, v ktorých pomocou prenosného röntgenu objavili embryá (obr. č. 3 a 3+, zdroj: FB Martin Kundrát). Okrem iného objavili exemplár doposiaľ neznámeho oviraptora s mimoriadne dobre zachovanou lebkou, ktorý pomenovali *Huanansaurus* (Kundrát, Quark, 2015).

Zatiaľ posledná čínsko-slovenská dinosaurologická expedícia vedená evolučným biológom a paleobiológom zastrešená Centrom interdisciplinárnych biovied košickej UPJŠ sa uskutočnila v júni 2023 pri príležitosti stého výročia čínskej paleontológie (obr. č. 4, zdroj: FB Martin Kundrát).

Obr. č. 4: Čína 2023

Obr. č. 5: Irán 2017

Irán – Albroz, Kerman, Sivand:

Prvú expedíciu do Iránu viedol ako líder výskumného tímu v roku 2013. Išlo o iránsko-švédsku dinosauriu expedíciu, ktorú Martin Kundrát realizoval pod hlavičkou Univerzity v Uppsale. Pre nás je zaujímavejšia expedícia z roku 2017, pretože išlo o historicky prvú slovenskú paleontologickú expedíciu v Iráne, ktorú už zastrešovala UPJŠ v Košiciach (obr. č. 5, zdroj: FB Martin Kundrát). Cieľom expedície v Iráne bolo preskúmať oblasti s usadeninami z obdobia druhohôr a tret'ohôr, obdobia pred a po veľkom vymieraní, keď došlo k zrážke Zeme s kométou. Prieskum sa konal v pohorí Alborz. Počas expedície mal Martin Kundrát prednášky na univerzite v Zanjane a zúčastnil sa 11. sympózia iránskej paleontologickej spoločnosti. Poznatky z tejto expedície poslúžili pre prípravu ďalšej strategie a logistického zabezpečenia rozsiahlejších expedičných výprav v nasledujúcich rokoch (UPJŠ Košice).

Uzbekistan – Kyzylkum, Karakalpakstan:

Na prelome septembra a októbra 2021 viedol Martin Kundrát doteraz najväčšiu dinosaurologickú výpravu v histórii slovenských vedcov. Takmer tri týždne strávil s kolegami v uzbeckej púšti Kyzylkum, v oblasti Dzharakuduk. Výsledkom expedície boli stovky objavených artefaktov, ktoré sú aktuálne podrobenej výskumu (obr. č. 6, zdroj FB Martin Kundrát). Medzi objavmi boli pozostatky rýb, plazov aj cicavcov, medzi nimi vyše 100 zubov

dinosaurov a ďalších 100 zubov žralokov, ktoré žili v tejto oblasti pred 90 miliónmi rokov. Múzeum v Taškente pre nálezy vyčlenilo špeciálne miesto (Eperješiová, In: Nový čas, 2021). Popri skúmaní artefaktov zároveň pripravoval ďalšie expedície do Uzbekistanu, ktoré grantom podporila aj organizácia UNESCO. Zatiaľ posledná medzinárodná expedícia do Uzbekistanu sa pod vedením Martina Kundráta uskutočnila v septembri 2023 (obr. č. 7, zdroj FB Martin Kundrát).

Obr. č. 6: Uzbekistan 2021

Obr. č. 7: Uzbekistan 2023

Najvýznamnejšie objavy

Pekinský človek

Počas pôsobenia na Univerzite v Uppsale vo Švédsku sa Humenčan Martin Kundrát podieľal na významnom objave tzv. Pekinského človeka. Súčasťou paleontologického múzea univerzity sú debny s nálezmi z lokality Dragon Bone Hill v Číne, dnes známej ako Čou-kchou-tien. Švédsky geológ Johan Gunnar Andresson a paleontológ rakúskeho pôvodu Otto Zdansky začali v roku 1921 s vykopávkami v spomínanej lokalite, kde objavili prvý zub prehistorického človeka. Vykopávky pokračovali aj v nasledujúcich rokoch, objavy pribúdali, avšak po vypuknutí druhej svetovej vojny niektoré debny s vykopávkami zmizli. Časť z nich sa dostala do Švédska. V roku 2011 získal Martin Kundrát povolenie od kurátora univerzitných paleontologických zbierok na nahliadnutie do uskladnených debien, kde objavil úlomky zuba (obr. č. 8, 9 a 10). Trpežlivou výskumnou prácou sa dopracoval k objavu očného zuba Homo erectus pekinensis (Kundrát – Zanolli, 2021, s. 256–260).

Obr. č. 8: Múzeum v Uppsale

Obr. č. 9: Úlomky zubu

Obr. č. 10: Zub

Archaeopteryx

Ozubený a operený tvor s krídlami, *Archeopteryx*, sa stal predzvest'ou evolučnej zmeny, počas ktorej sa dinosaury menili na lietajúce tvory. Prvé pozostatky boli objavené v bavorskom lome v roku 1860 (pierko v jemnozrnom, tzv. litografickom vápenci). Od prvého spomínaného nálezu sa v bavorských jurských vápencoch našlo len 12 kostrových exemplárov, ktoré boli považované za archeopteryxy. Najzáhadnejším z nich bol exemplár číslo osem, tzv. Daitinský exemplár (obr. č. 11, zdroj: Wikipédia), ktorý sa na dlhé roky stratil. Znovu sa objavil až v roku 2009 a v roku 2011 bol na jeho výskum a realizáciu odbornej analýzy prizvaný Martin Kundrát. Ôsmy exemplár sa nachádza v malej vápencovej doske s rozmermi $29 \times 26 \times 2$ cm. Je nekompletný, zachované kosti sú poškodené, skamenelina nesie stopy neprofesionálnej preparácie. Vďaka unikátnemu skúmaniu v časticovom urýchľovači (European Synchrotron Radiation Facility) vo francúzskom Grenobli dokázali vedci exemplár virtualizovať, a tak po prvýkrát v histórii pracovali s virtuálnou replikou všetkých zachovaných kostí a zubov archeopteryxa. Skenovanie odhalilo nečakané prekvapenie: vnútri vápencovej vrstvy na úrovni krídla objavili zvláštnu dutinu, ktorá vznikla po degradácii letkového peria, čo dokazovalo, že ôsmy exemplár mal perie; navyše sa zistilo, že ide o nedospelého jedinca, ktorý mal kostru dospelca a naznačoval, akým spôsobom sa dinosaury naučili lietať – tým bol nález jedinečný (obr. č. 12, zdroj: FB Martin Kundrát) (Kundrát, In: Quark, 2021). Objav nového archaeopteryxa predstavuje jeden z najcennejších paleontologických objavov.

Obr. č. 11: daitinský exemplár archeopteryxa

Obr. č. 12: Archeopteryx

Embryo Titanosaura

Martin Kundrát pomohol pri odhalení záhady skameneného dinosaurieho vajca starého 80 miliónov rokov. Išlo o analýzu unikátnej skameneliny, jedinej známej svojho druhu, ktorú skúmal medzinárodný tím pod vedením slovenského vedca s použitím časticového urýchľovača generujúceho vysokoenergetické röntgenové žiarenie a to v prvom slovenskom laboratóriu synchrotrónového zobrazovania zameraného na štúdium biodiverzity vyhynutého života a životného prostredia. Podarilo sa im podrobne zrekonštruovať podobu dinosaurieho embrya (obr. č. 13, zdroj: FB Martin Kundrát). Zaujímavostou je, že jeho rypák pravdepodobne zdobil roh (TASR, In: Korzár, 2020; Tlačová správa UPJŠ v Košiciach, 27. 8. 2020).

Obr. č. 13: Mláďa Titanosaura cuti

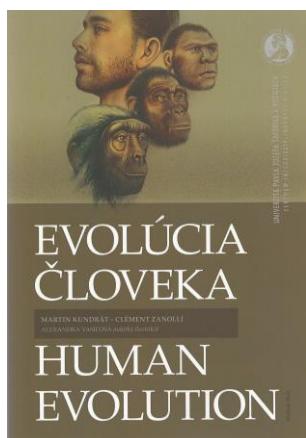
Živá paleobiológia

Martin Kundrát sa pri výskume prehistorických živočíchov usiluje o používanie metód a techník, ktoré nie sú pre klasickú paleontológiu štandardné. Jednou z nich je synchrotronová mikrotomografia, ktorá skúma skameneliny neinvazívnym spôsobom. Princíp skenovania je takmer totožný ako pri CT-čku v nemocnici. CT zobrazuje živé tkanivá s veľkou hustotou, ako sú kosti, prípadne kontrastnou látkou zvýraznené cievky a pod. Röntgenové žiarenie synchrotrónu má schopnosť preniknúť aj skamenelinou. Synchrotron umožňuje zobrazenie štruktúry takmer na mikrónovej úrovni. Martin Kundrát vďaka tejto unikátnej metóde získal dostatok diagnostických znakov, aby mohol popísť celkom nový druh dinosaury s názvom *Archaeopteryx albersdoerferi* (Košice Online).

Martin Kundrát je slovenský vedec svetového formátu, nesmierne vzdelaný, inteligentný a skromný človek. Je autorom unikátnych dvojjazyčných učebníčkov: *Evolúcia človeka* (spoluautor francúzsky paleoantropológ Clément Zanolli, obr. č. 14 a 15) a *Úvod do paleozoológie stavovcov* (spoluautor renomovaný britský paleobiológ Michael J. Benton). V rozhovore pre TASR (In: Korzár, 2017) na otázku „*Čo považujete za svoj najväčší objaviteľský úspech?*“ odpovedal: „*Nemá to nič spoločné s dinosaurami. Je to vlastne poznávanie vlastných možností, nedostatkov, hraníc a podstaty. Myslím si, že víťazstvá, ktoré som niekedy pocíťoval za dôležité, blednú pred tým, ak človek môže nakoniec zvíťaziť aspoň niekedy sám nad sebou.*“

Je nositeľom ceny mesta Humenné (2017) a bol zaradený do Galérie elity Slovenského národa (GEN.SK, 2018). Publikuje v prestížnych zahraničných karentovaných časopisoch, v zahraničí získal 10 grantov a dosiahol Hiršov index 20.

Aktuálne stojí pred novou životnou výzvou. Od 1. decembra 2023 pôsobí na pozícii riaditeľa Vihorlatského múzea v Humennom a jeho cieľom je, aj vďaka jeho renomé, medzinárodným kontaktom a spolupráci s najvýznamnejšími svetovými prírodovednými múzeami, urobiť z tejto inštitúcie moderné, svetu a našim občanom otvorené múzeum.

Obr. č. 14 a 15: Učebnica
Evolúcia človeka

Zoznam bibliografických odkazov

EPERJEŠIOVÁ, Eva. Našiel sa zub človeka, ktorý žil pred 500 000 rokmi! In: *Nový Čas*, roč. 28, 29. 1. 2018, č. 23, s. 8, ISSN:1335-4655.

EPERJEŠIOVÁ, Eva. Objavil už 7 nových druhov dinosaurov: slovenský Indiana Jones Martin. In: *Nový Čas*, roč. 27, 22 .2. 2017, č. 44, s. 12, ISSN:1335-4655.

EPERJEŠIOVÁ, Eva. V Tatrách našiel stopy dinosaurov: slovenský Indiana Jones Martin Kundrát. In: *Nový Čas*, roč. 28, 9. 5. 2018, č. 105, s. 18, ISSN:1335-4655.

KUNDRÁT, Martin. Darwinovo evolučné posolstvo. In: *Quark*, roč. XV, 2009, č. 6, ISSN:1335-4000. Príloha s. 1-8.

KUNDRÁT, Martin. Jurský park : mýtus alebo skutočnosť? *Quark*, roč. XIII, 2007, č. 8, s. 34–35, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Mumifikované dinosaury. In: *Quark*, roč. XV, 2009, č. 4, s. 34–35, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Na love v čínskom praveku. In: *Quark*, roč. XXI, 2015, č. 11, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Pravták stráca vtácie privilegiá. In: *Quark*, roč. XIII, 2007, č. 5, s. 32–33, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Skamenený život v dinosaurom vajci. In: *Quark*, roč. XV, 2009, č. 3, s. 34-35, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Slovenské expedície za dinosaurami. In: *Quark*, roč. XXVII, 2021, č. 12, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin. Záhadu neopereného dinosaura: nahý Juravenator. In: *Quark*, roč. XIII, 2007, č. 11, s. 20–21, ISSN:1335-4000.

KUNDRÁT, Martin – ZANOLLI, Clément. *Evolúcia človeka / Human evolution*. Vydanie prvé. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Centrum interdisciplinárnych biovied, 2021. 368 s. ISBN 978-80-8152-900-9.

MATEJÍČKOVÁ, Jana, KUNDRÁT, Martin. Čo je nové v prastarom svete? In: *Quark*, roč. XIV, 2008, č. 1, s. 8–9, ISSN:1335-4000.

OTRIOVÁ, Jana. Dinosaurologická expedícia v Číne priniesla zaujímavé nálezy. In: *Korzárovský časopis*, roč. 22, 10. 10. 2019, ISSN 2585-7355.

OTRIOVÁ, Jana. Martin Kundrát hľadá stopy dinosaurov v Tatrách. In: *Korzárovský časopis*, roč. 21, 8. 5. 2018, ISSN 2585-7355.

Živá paleobiológia

OTRIOVÁ, Jana. Paleontológ Martin Kundrát sa v Číne pozrie dinosaurom na zuby. In: *Korzár*, roč. 22, 16. 8. 2019, ISSN 2585-7355.

OTRIOVÁ, Jana. Paleontológ Kundrát v Číne skúma oblasti, ktoré považuje za prehistorické Pompeje. In: *Korzár*, roč. 21, 21. 9. 2018, ISSN 2585-7355.

OTRIOVÁ, Jana. Slovenský vedec hľadá v Číne pozostatky dinosaurov. Tím bol úspešný už v prvých dňoch. In: *Korzár*, roč. 26, 20. 6. 2023, ISSN 2585-7355.

STRUK, Patrik. Praveký zub aj dinosaurie embryo!: najvzácnejšie kúsky slovenského Indianu Jonesa. In: *Nový Čas*, roč. 28, č. 289 (18. 12. 2018), s. 11, ISSN:1335-4655. Dostupné z: <https://www.cas.sk/clanok/781207/najvzacnejsie-kusky-slovenskeho-indianu-jonesa-vystavuju-v-kosiciach-o-takej-zbierke-sa-navstevnikom-ani-nesnivalo/>

TASR: Košický paleontológ: Žijeme pod krídlami potomkov dinosaurov. In: *Korzár*, roč. 20, 2. 10. 2017, ISSN 2585-7355.

Internetové zdroje:

Center of Interdisciplinary Biosciences / Martin Kundrát:

<https://cib-center.org/doc-rndr-martin-kundrat-phd/>

GEN.SK / Gallery of the Elite of the Slovak Nation: Martin Kundrát

<https://www.rtv.sk/televizia/archiv/14089/145539#23>

Košice online: paleobiológ Martin Kundrát

<https://www.kosiceonline.sk/paleontolog-martin-kundrat>

Košická paleobiológia

<https://www.upjs.sk/app/uploads/2022/09/2020-08-27-Kosicka-paleobiologia.pdf>

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

<https://www.upjs.sk>

Vedecký pracovník fakulty sa stal vedúcim historicky prvej slovenskej paleontologickej expedície v Iráne

<https://www.upjs.sk/prirodovedcka-fakulta/veda-vyskum/iran2017/>

Wikipédia:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Aerotitan>

Zápis z Iránu

<http://www.ssn.sk/16387/zapisy-z-iranu/>

IV. TEMATICKÝ BLOK

ZAJÍMAVÁ REGIONÁLNÍ PERIODIKA

ZAJÍMAVOSTI V REGIONÁLNÍCH PERIODIKÁCH

FLORINOVE BIBLIOFÍLIE

Oravský básnik Theo H. Florin

Mgr. Katarína Kožáková, PhD.

Oravská knižnica Antona Habovštiaka Dolný Kubín

Slovenský básnik a publicista Theo H. Florin, vlastným menom Teodor Herkel' sa narodil 10. apríla 1908 v Dolnom Kubíne, kde aj zomrel 11. marca 1973. Umelecké meno Florin prevzal od svojej matky Flory. Literárne činný bol od roku 1923, kedy ako dolnokubínsky gymnazista začal prispievať veršami a článkami do slovenskej periodickej tlače. Svoju mladosť prežil v Amerike, v Anglicku, Čechách a jeho tulácke topánky nakoniec vplyvom politických udalostí po roku 1948 v Československu ukončilo väzenie. Do Dolného Kubína sa vrátil v roku 1953, kde prežil jeseň života. Florin poslednú etapu svojho životu zasvätil organizovaniu recitačnej súťaže Hviezdoslavovho Kubína. Podieľal sa na jeho príprave a v súvislosti s tým vydával Bulletin HK. Okrem toho zanechal vzácne dielo, a to Bibliofilie HK, ktoré vydával od roku 1963 do roku 1973 na počest reprezentačnej súťaže recitátorov. Vydal viac ako 30 bibliofilií ku ktorým sa viaže Zápisník HK. Tieto krásne, vzácne útle knižky sa stali neskôr impulzom a vzorom podobných literárnych podujatí na Slovensku. Obsahujú ilustrácie popretkávané poéziou. Postupne sa bibliofilie premenovali na Florinove bibliofilie.

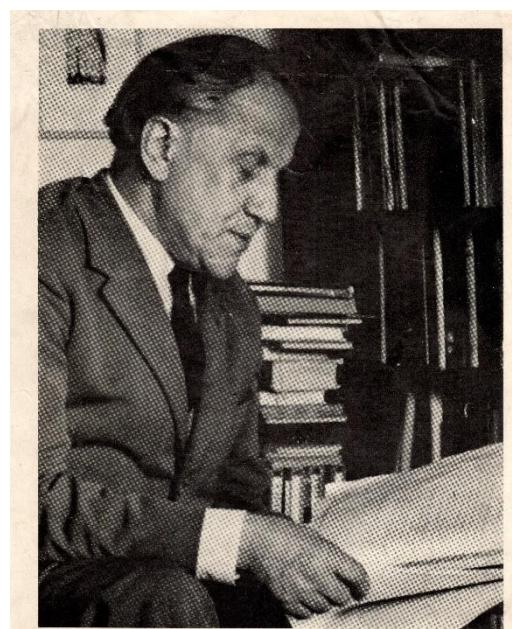
The Slovak poet and publicist Theo H. Florin, Theodor Herkel' by his own name, was born April 10th 1908 in Dolný Kubín where he also died March 11th 1973. He has taken up the artistic name Florin from his mother Flora. He started the literary journey in 1923 as a high school student sending verses and articles into school newspapers. Theo spent his younger years in America, England and Czechia. His journeys were cut short by political events in Czechoslovakia in 1948 where he was sent to prison. He returned to Dolný Kubín in 1953 where he spent the rest of his years organising the recital event Hvezdoslavov Kubín. He took part in its preparations and was publishing Bulletin HK. With this he also left behind a rather rare work, Bibliofilie HK, which he published from 1963 to 1973 to honour the recital event. Theo also published more than 30 works closely related to Zápisník HK. These beautiful, rare and thin books have become an impulse and a model for similar literary works in Slovakia.

These works, which combine illustrations with poetry, have later been renamed Florin's works.

Oravský básnik Theo H. Florin, známy pod básnickým menom Florin mal občianske meno Teodor Herkeľ. Narodil sa 10. apríla 1908 v Dolnom Kubíne a zomrel 11. marca 1973 v Dolnom Kubíne, kde je aj pochovaný. Florin pochádzal zo starej rodiny Herkeľovcov, ktorej korene siahajú na hornú Oravu do obcí Vavrečka a Námestovo. Svoje detstvo aj mladosť prežil v Dolnom Kubíne. Umelecké meno Florin prevzal od svojej matky Flory. Späťosť s prírodou, Oravou ale aj svojou matkou čítame v jeho tvorbe. Florin bol citlivý až jemnocitný človek, a ako sám povedal: „*Sny rozhodovali o mojom živote. Už za mlada som rád snival, nevyhľadával som priateľov. Vo svojej mladistvej fantázii som túžil po rozprávkových čízmách, v ktorých by som prebrodil mláky, rieky, moria, hory, doliny. I v škole cez vyučovanie som lietal dínom-dánom po celom svete, maľoval lode, stožiare a čítal ukradomky knihy o ďalekých krajinách*“ (Štepitová).

Literárne činný bol od roku 1923, kedy ako dolnokubínsky gymnazista začal prispievať veršami a článkami do slovenskej periodickej tlače. Štúdium na gymnáziu nedokončil a ako dvadsaťtyri ročný odišiel do sveta, kde prežil aktívnych dvadsať rokov. Prvé jeho kroky smerovali do Martina, kde krátky čas pôsobil ako kníhkupec. V roku 1932 odišiel do Nového Sadu, kde dva roky pôsobil ako pracovník vydavateľstva Slavija. Dlho sa tam neohrial a v roku 1934 odchádza do Francúzska. V Paríži pracoval do roku 1940 v kancelárii československej kolónie. Okrem toho bol redaktorom časopisov Slovenský hlas, Nový život a Slovenský chýrnik. Mal aj plány založiť literárno-kultúrnu edíciu, ktorou chcel oboznamovať francúzsku verejnoscť s osobnosťami zo Slovenska.

Bohužiaľ, francúzske Florinove pôsobenie poznačila druhá svetová vojna. V roku 1941 musel odísť do Anglicka, kde sa zapojil do československého zahraničného odboja. Tu sa spriateliil s Vladimírom Clementisom. Po skončení vojny Florin zostal pracovať v diplomatických

Obr. č. 1: Theo H. Florin

službách, a to v rokoch 1945–1946 na veľvyslanectve v Paríži, a v rokoch 1946–1948 vo Washingtone. V zmenených politických a spoločenských pomeroch sa Florin vrátil v roku 1948 do Československa a stal sa osobným tajomníkom ministra Vladimíra Clementisa na Ministerstve zahraničných vecí v Prahe. V tejto funkciu zotrval až do osudného zatknutia v januári v roku 1950. Jeho cestu ukončilo trojročné väzenie.

„Ved' zakrátko uzriete, čo sa objaví, čo pripravujem...“

Theo H. Florin sa dožil necelých 65 rokov. Jeho život bol naplnený udalosťami, ktoré ho posúvali do rôznych polôh. Florin si však vedel nájsť cestu a zanechať stopu v spoločnosti, v ktorej pôsobil. Ked' sa po prepustení z väzenia vrátil na rodnú Oravu a zastal vo dverách svojej sestry Jolany v Dolnom Kubíne, nespoznala ho. Štyridsať päť ročný Florin bol zostarnutý, strhaný a duševne rozorvaný. Prvé roky na Orave, boli veľmi ťažké. Priatelia a známi sa mu vyhýbali, nemohol publikovať.

V texte sa odrazíme práve z obdobia 50-tych rokov, kedy sa vrátil z väzenia. Svoj rozorvaný stav prebásnil aj do veršov *Vrátil sa domov: „Vrátil sa domov v ľahkom spánku jara. V ošumelom šate, s rozorvanou dušou. Lahučký jak pierko, s tabletkou na spanie. Vrátil sa domov a nič nerozprával.“*

Florin potreboval čas, aby našiel dostatočnú silu k svojej tvorivej práci. Prvý krok k jeho „prebudaniu“ bola čiastočná súdna a občianska rehabilitácia v roku 1957. Pre neho to znamenalo postupný návrat k verejnej literárnej tvorbe, organizátorskej a vydavateľskej činnosti, kultúrno-osvetovej práci, ktorú venoval len Orave a Dolnému Kubínu. Svoju tvorivosť uplatnil predovšetkým pri organizovaní recitátorskej súťaže Hviezdoslavov Kubín (ďalej HK)¹. To, že sa Florin pre HK naozaj zapálil potvrdzuje aj Milan Kleň (autor spomienok na Thea H. Florina), „*Spočiatku iba ukradomky, nesmelo, no neskôr celou svojou osobnosťou*“ (Kleň, 1998).

Florinovu aktivitu vidíme už v roku 1959 kedy redigoval Bulletin HK, ktorý okrem článkov, básni obsahuje aj medailóniky oravských spisovateľov, a to: Martin Kukučín, Ladislav Nádaši-Jége, Ondrej Kalina, Margita Figuli, Janko Matúška, Andrej Radlinský, Jozef Kohúth, Júr Jánoška-Bysterský, Andrej Halaša, Pavol Bujnák, Andrej Kavuljak, Ivan Ballo a posledný medailón patril Theovi H. Florinovi, ktorý znel takto: „*Narodil sa 10. apríla 1908*

¹ V Dolnom Kubíne od roku 1954 sa organizuje súťaž v umeleckom prednese poézie a prózy, v tvorbe recitačných kolektívov a divadiel poézie detí, mládeže a dospelých. Je najstaršou a najprestížnejšou súťažou v umeleckom prednese. Florin poslednú etapu svojho života zasvätil práve organizovaniu súťaže Hviezdoslavovho Kubína.

Florinove bibliofilie

v Dolnom Kubíne. Po štúdiách účinkoval ako publicista a redaktor. Pozdejšie vstúpil do čsl. diplomatickej služby. Po dlhé roky žil v cudzine v Juhoslávii, v Paríži, v Španielsku, v Portugalsku, v Londýne, v Afrike a vo Washingtone. Od r. 1953 žije v Dolnom Kubíne. Napísal zbierku básni v próze *Z dialky* (Paríž, 1936), essay *Janko Alexy* (Paríž, 1936), *Ruže smútka* (Paríž, 1940), essay *Neresnický* (Paríž, 1940), úvahy a state *Epištoly ku krajanom* (Paríž, 1940), *Zbierka odbojových básni Predjarie* (Londýn, 1945), poéziu *V nezvučnú hodinu* (Londýn, 1945), a anglické básnické pásmo *Alena* (Londýn, 1945)² (Florin, 1964).

Aj týmto medailónom sa Florin dostáva do povedomia dolnokubínskej spoločnosti. Stal sa členom Prípravného výboru HK, ktorý celoročne pracoval na ďalšom ročníku HK. Jeho spravodajcom bol Bulletin HK, ktorý vychádzal štyri krát do roka a informoval verejnosť o pripravovanom ročníku. Podával informácie účastníkom, obsahoval metodické materiály, popularizačné a odborné články. Organizovali aj sprievodné programy vo forme odborných seminárov.

V praxi to vyzeralo tak, že v každom Bulletine boli básne P. O. Hviezdoslava, a články ktoré sa venovali jeho tvorbe a osobe. Avšak cielom Prípravného výboru bolo dostať do povedomia aj iných autorov, a preto v Bulletinoch HK písali aj o vtedajších slovenských autoroch; o recitátoroch; uverejňovali básne napríklad Miroslav Válek, Janko Silan, Milan Ferko, Laco Novomestský, Dominik Tatarka, Margita Figuli, František Hrubín, Milan Rúfus, Ľubomír Feldek, Mária Jančová, Ivan Krasko, S. H. Vajanský, Štefan Žáry, Elena Hroboňová. Okrem toho reagovali na spoločenské dianie; informovali a summarizovali jednotlivé ročníky HK; uverejňovali informácie ohľadom súťaže HK, tiež sa zaoberali umeleckým prednesom. Každý Bulletin obsahoval cenné fotografie z HK, kresby od slovenských a českých ilustrátorov napríklad Róberta Broža, ale aj koláže napríklad od Alberta Marenčína a iní.

Florinove bibliofilie

Florin zanechal aj ďalšie vzácne dielo, a to bibliofilie. Bibliofilie, príležitostná tlač boli vydávané ako sprievodné slovo HK, ktoré sa stali vzácnou literárnom pamiatkou. Založil a vydával ich Theo H. Florin. Túto edíciu založil v roku 1963 a do konca svojho života vydal 34 príležitostných tlačí. Bibliofilie vychádzali ešte do roku 1978. Dokopy ich je 42 kusov. Prvý raz sa s označením *Bibliofília Hviezdoslavovho Kubína, založil a rediguje Theo H. Florin* stretávame v roku 1970 v *Oravských vzpomínkach* Jaroslava Rozsívala.

² Hviezdoslavov Kubín 1959, č. 2, jún 1959; tento článok nemal autora, ale predpokladáme, že patrí práve Florinovi. Vychádzame z toho, že Florin v tomto období spracovával biografie oravských dejateľov. Svoje výskumy a dlhorocné štúdium zhmotnil v slovníkovom diele *Oravci v slovenskej kultúre* (Florin, 1964).

Florinove bibliofilie

Vydavateľom Biblioфиí bol najskôr Prípravný výbor HK; Osvetový ústav v Bratislave; Vydavateľstvo Obzor Bratislava. Vydávané boli v náklade 1000 kusov. Tlačovina od Ľubomíra Feldeka a Márie Medeveckej *Oravské motívy* vyšli v náklade 3 000 kusov (zost. Škrabák, 1980, s. 42).

Bibliofilie sú útle knižky, graficky a vokusne upravené s citlivým výberom titulov. Neobsahovali len tvorbu Oravcov, ale presahovali regionálny rámec a majú zaujímavú výpovednú hodnotu. Bibliofiliami spojil básnikov, prozaikov, detských autorov, grafikov, ilustrátorov, literárnych kritikov, vedcov, jazykovedcov a spopularizoval diela slovenských klasikov, napríklad tieto osobnosti: Milan Rúfus, Margita Figuli, Ľubomír Feldek, Miroslav Válek, Stanislav Šmatlák, Jaroslav Rozsíval, Karol Vlachovský, Anton Habovštiak, Mária Medvecká, Martinko Feldek, Vladko Cipár a iní. Z klasikov slovenskej literatúry to boli napríklad P. O. Hviezdoslav, Martin Rázus, Andrej Sládkovič, Janko Matuška, Svetozár Hurban Vajanský, Karol Kuzmány a ďalší.

Bibliofilie zameriaval tematicky. Vydával antológie, rukopisné práce autorov, vlastnú tvorbu, básne, poéziu pre detského čitateľa ale aj odborné texty viažuce sa k literatúre a slovu. Zaujímavá je Florinova poézia v bibliofiliách. Vydal ich niekoľko a to hned' v prvých rokoch edície. Graficky spolupracoval s českým grafikom Robertom Brožom. Sú to napríklad bibliofílie *Krásna Biddy z Leicestru*, *Pútnik s mesačnou nocou*, *Môj dom*, *Ahasver*, *Alekos*.

Antológia, ktoré vydával mali vysokú pridanú hodnotu. Napríklad antológia *Opakovanie poézie* je návrat k básnikom, ktorí boli verejnosti známi. Išlo o výber básní z básnických zbierok 20. a 30. rokov minulého storočia. Florin pracoval s textom zaujímavým spôsobom, úryvok z básne postavil do konfrontácie s literárnym kritikom, ktorý napísal sprievodné slovo k básnikovi a jeho dielu. Určite jedným z cieľov bolo zvýšiť záujem o poéziu, ktorá vznikla v medzivojnovom období. Sú to nadčasové texty a pri ich čítaní stále aktuálne. Básne do tejto bibliofílie vybrali a sprievodné slovo písali literárni kritici Stanislav Šmatlák, Július Vanovič a Karol Vlachovský (Florin, 1965).

V bibliofiliach objavujeme aj rukopisné práce. Napríklad básnik Milan Rúfus publikoval zbierku básní *Chlapec* (Rúfus, 1966). Viaže sa k nej aj jedna konkrétna udalosť, ktorú doslovne odcitujeme: „*Takto prvý raz predstúpil pred čitateľov v podstatnom výbere starý zápisník vo svetlohnedej plátennej väzbe, zvonku podobný tým, z akých si dievčence robia pamätníčky... zaplnený jeho rukou kedysi na samom konci roku 1952. Vyšla prvá básnická zbierka jedného z najvýznamnejších slovenských básnikov*“ (zost. Škrabák, 1980, s. 50). Rukopisné práce boli mimoriadne vzácne pre účastníkov HK. Florin okrem Rúfusovho *Chlapca*, vydal aj *Životopisné legendy* od Margity Figuli. Spisovateľka pochádzajúca z Oravy

bola jeho blízka priateľka. Je to pútavý napísaný text o jej pôvode, rode, ale aj o tom aký odkaz jej zanechali predkovia. Vytvorila rodinné príbehy, ktoré nasmerovali a ovplyvnili jej život a tvorbu. Je to aj osobná spoved' spisovateľky (Figuli, 1969).

Ďalšie zaujímavo tematicky ladené bibliofilie boli pre detského čitateľa. Florin oslovil deti, aby tvorili a kreslili. V bibliofílii *Čisté srdce* krátke básničky písal syn slovenského básnika Ľubomíra Feldeka štvorročný Martinko Feldek. O ilustrácie sa postaral syn slovenského maliara Mira Cipára päťročný Vladko Cipár (Florin, 1970). Je to veľmi zaujímavý projekt, o ktorom vtedajšia dobová tlač písala: „*V týchto dňoch vyšla tlačou jedinečne mimoriadna a zaujímavá knižôčka štvorročného Martinka Feldeka s ilustráciami päťročného Vladka Cipára čisté srdce. Knižka vyšla v edícii Bibliofílie Hviezdoslavovho Kubína, ktorú založil a rediguje básnik Theo H. Florin. Malí i veľkí účastníci Hviezdoslavovho Kubína iste s radost'ou prijmú tento skvost detskej poézie.*“ (Orava, 1970, č. 36–37)

Z tejto edície chceme ešte upozorniť na bibliofíliu *Oravské vzpomínky* od Jaroslava Rozsívala. Sú to spomienky umelca, ktorý istý čas žil v Dolnom Kubíne. Jeho otec bol riaditeľom Obchodnej akadémie. V bibliofílii píše o spisovateľoch a umelcoch, ktorí navštívili Oravu sú to napríklad bratia Jozef a Karol Čapek, ktorí boli v Oravskom Podzámku ale aj Medzihradnom v Dolnom Kubíne. Tiež sú to hudobníci a skladatelia Václav Talich a Jaroslav Křička a iní významní kultúrni dejatelia, ktorí milovali Oravu. V knižke sú minimalistické Čapkove ilustrácie z Oravského regiónu (Rozsíval, 1970).

Florin hovoril, že edíciu Bibliofílií HK založil preto, lebo sa chcel zavďačiť účastníkom Sviatku poézie HK. Úzkemu okruhu milovníkov umeleckého slova. Na druhej strane dostal priestor a vďaka HK sa mu otvorili cesty, a literárne pookrial. Ako mnohí autori o ňom píšu, stal sa dušou Hviezdoslavových Kubínov. V roku 1973, kedy náhle zomrel bola slovenská literárna obec zaskočená a zasiahnutá. *Bulletin HK 1973* venovali Theovi H. Florinovi. Publikovali výber z jeho tvorby, uverejnili fotografie z jeho posledných dní, prejavy a kondolencie kultúrnych dejateľov. Odišiel človek, ktorý v žil v nehostinnom období. Florin sa vymykal bežnej dolnokubínskej, slovenskej spoločnosti. Možno bol nepochopený, ale určite si zachoval svoju originalitu a ako mnohí svedkovia vtedajšej doby píšu, bol nadľudsky ľudský.

Obr. č. 2 a 3: Bibliofilie

Zoznam bibliografických odkazov

CABADAJ, Peter. *Básnické dielo Thea H. Florina*, In Zborník Oravského múzea 2003, Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2005, s. 107–109.

FIGULI, Margita. *Životopisné legendy*. Príležitostná tlač HK, Ružomberok, 1969.

FLORIN, H. Theo (ed). *Čisté srdce*. Pre účastníkov XVI. HK, Ružomberok 1970.

FLORIN, H. Theo (ed). *Opakovanie poézie*. Príležitostná tlač k XI. Hviezdoslavovmu Kubínu, Prípravný výbor XI HK, Dolný Kubín, 1965.

FLORIN, H. Theo. *Oravci v slovenskej kultúre*. Okresný dom osvety, Dolný Kubín, 1964.

KLEŇ, Milan. *Florin*, Dolný Kubín: ZUŠ Petra Michala Bohúňa, 1998, 164 s.

MAŤOVČÍK, Augustín. *Theo H. Florin ako biografista*, In: Zborník Oravského múzea 2003, Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2005, s. 110–112.

Orava, 9. septembra 1970, č. 36–37, roč. 4, s. 5.

PARENICKA, Pavol. *Európan s pristrihnutými krídlami (Florinov životný vzostup a pád)*. In: Zborník Oravského múzea 2003, Dolný Kubín: Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2005, s. 102–105.

ROZSÍVAL, Jaroslav. *Oravské vzpomínky. Bibliofílie Hviezdoslavovho Kubína založil a rediguje Theo H. Florin*. Pre účastníkov XVI. HK, Ružomberok 1970.

Florinove bibliofilie

RÚFUS, Milan. *Chlapec*. Príležitostná tlač k XII. Hviezdoslavovmu Kubínu, Prípravný výbor XII HK, Dolný Kubín, 1966.

Slovenské pohľady 2011, č. 1, roč. 4, s. 92–98.

ŠTEPITOVÁ, Otília (ed). *Florin. Pamiatke Thea Herkeľa Florina*. Oravská knižnica AH, Dolný Kubín, Regionálne oddelenie.

zost. ŠKRABÁK, Peter. *Tak prišla k nám poézia*, Pamätnica k XXV. Hviezdoslavovmu Kubínu. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1980, 120 s.

„ČRIEPKY Z HISTÓRIE“ ZACHOVANÉ V LOKÁLNYCH PERIODIKÁCH

Mgr. Andrea Smolková

Považská knižnica v Považskej Bystrici

Spracovaním príspevku chceme poukázať na jedinečné regionálno-historické a kultúrne zaujímavosti vo vybraných rubrikách, ktoré sú uverejňované v lokálnych periodikách. Pracujeme s periodikom *Polazník* (obecné noviny obce Papradno, okres Považská Bystrica), s rubrikou *Najznámejšie rody v Papradne*. V lokálnych novinách *Naša Beluša* a *Belušan* (obecné noviny obce Beluša, okres Púchov) sme sa zamerali na rubriku *Z galérie rodákov*. Tretím vybraným periodikom sú *Dubnické noviny* mesta Dubnica nad Váhom (okres Ilava) a rubrika *Obrazy z minulosti*. V príspevku uvádzame informácie o autoroch článkov rubrík a údaje z prieskumu – názov periodika, periodicitu, autor/i rubriky, uverejňovanie (roky) a počet článkov rubrike.

By processing the article, we want to highlight unique regional-historical and cultural interesting facts in selected columns, that are being published in local periodicals. We work with the periodical ‘*Polazník*’ (newspaper of the village of Papradno, Považská Bystrica district) and with the column ‘*Najznámejšie rody v Papradne*’ (*Most famous family lineages in Papradno*). In the local newspapers ‘*Naša Beluša*’ and ‘*Belušan*’ (communal newspaper of the village of Beluša, Púchov district), we have focused on the section ‘*Z galérie rodákov*’ (*From the gallery of natives*). The third selected periodical is the ‘*Dubnické noviny*’ (*Dubnica newspapers*) of the city of Dubnica nad Váhom (Ilava district) and the section ‘*Obrazy z minulosti*’ (*Pictures from the past*). In the post, we provide information about the authors of the articles of the selected sections, and data from the survey – name of the periodical, periodicity, author(s) of the section, years of publishing and number of articles in the section.

Anglický preklad: Mgr. Marta Majerčík

Zámerom spracovania príspevku je poukázať na jedinečné regionálno-historické a kultúrne zaujímavosti uverejňované vo vybraných rubrikách v lokálnych periodikách v rámci regiónov Stredné Považie a Horné Považie (obecné noviny *Polazník*, okres Považská Bystrica; obecné

noviny *Beluša* a *Naša Beluša*, okres Púchov; mestské noviny *Dubnické noviny*, okres Ilava¹). Údaje potrebné na prieskum vybraných rubrík v rámci uvedených lokálnych periodík sme čerpali z fondu Považskej knižnice v Považskej Bystrici² – čísla lokálnych periodík *Polazník* (roky spracovania 2012 – č. 3/2023), *Belušan* (roky spracovania 2005–5/2023) a *Naša Beluša* (roky spracovania 2011–2019), *Dubnické noviny* (roky spracovania 2019–9/2023). Kontaktovali sme sa s autormi článkov jednotlivých rubrík a potrebné informácie nám poskytli aj pracovníci redakcií *Dubnické noviny*, *Naša Beluša/Belušan*. Vykonali sme prieskum vybraných rubrík z lokálnych periodík, ktorého údaje budeme v príspevku prezentovať. Periodická tlač sa definuje podľa zákona ako: „*Periodická tlač sú noviny, časopisy alebo iná tlač, vydávaná pod rovnakým názvom, s rovnakým obsahovým zameraním a v jednotnej grafickej úprave, najmenej dvakrát v kalendárnom roku.*“³ Periodická tlač sa delí na noviny a časopisy, na ktoré bezprostredne vplývajú typologické znaky ako sú periodicita, obsahové zameranie a územné pôsobenie. V rámci delenia sa rozlišuje regionálna tlač a lokálna tlač. Regionálna tlač sú periodiká, ktoré vychádzajúce v určitom regióne (okres, oblasť, kraj) a lokálna tlač sú periodiká vychádzajúce v určitej lokalite (mesto, obec, sídlisko, podnik)⁴ (Tušer, 2010, s. 205, 213). Lokálne médium (mestské/obecné noviny) má najväčšiu schopnosť informovať, orientovať a integrovať (každodenný život) adresáta. Obsahom textov v regionálnej a lokálnej tlači by mala byť predovšetkým regionálna a lokálna novinárska informácia, ktorá informuje o javoch či udalostiach z regiónu a lokality, pričom ovplyvňuje myslenie, cítenie a konanie adresáta. Z uvedeného vyplýva, že meradlom regionálnosti a lokálnosti nie je miesto vychádzania či názov periodika, ale miera jeho pôsobenia v hraniciach určitého regiónu a lokality (Tušer, 2010, s. 47–51). Jedna z funkcií lokálnej tlače je funkcia integračná, ktorá vychádza z blízkosti problematiky pre občana, schopnosti pestovať jeho regionálnu alebo lokálnu identitu. Z najdôležitejších predností regionálnej/lokálnej tlače môžeme spomenúť bezprostrednosť pôsobenia, úzky kontakt a styk redakcie s čitateľmi, pohotová reakcia na kritiku, chválu či priebeh udalosti (Tušer, 2010, s. 53–54). V príspevku sa pokúsime na základe prieskumu k spomínaným tvrdeniam priblížiť.

1 Obr. č. 1 – mapa okresov Považská Bystrica, Púchov a Ilava a obr. č. 2 – obálky lokálnych periodík *Polazník*, *Beluša* a *Naša Beluša*, *Dubnické*.

2 Taktiež z Archív Obecnej knižnice v Beluši.

3 Zákon č. 167/2008 Zb. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov definuje periodickú tlač v Čl. I, § 2, ods. 1.

4 Podľa novinovedcov však nemožno jednoznačne definovať hranicu medzi pojмami regionálna a lokálna tlač.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

Obr. č. 1: Mapa okresov Považská Bystrica, Púchov a Ilava (zdroj: <https://www.povs.sk/wp-content/uploads/2016/02/mapoz.jpg>)

Obr. č. 2: Archív PK v PB – obálky lokálnych periodík *Polazník*, *Beluša* a *Naša Beluša*, *Dubnické noviny*

Polazník

Za okres Považská Bystrica sme si pre spracovanie príspevku vybrali obecné noviny obce Papradno – *Polazník*⁵, ktoré vydáva Obec Papradno od apríla 2003 až do súčasnosti štvrtročne (4 čísla do roka). Vznik názvu novín vzišiel z nápadu poslanca obecného zastupiteľstva (Ambróza Balušíka) s myšlienkovou mať v obci vlastné noviny⁶. Redakčnú radu tvorili štyria obyvatelia obce bez skúseností. V roku 2013 do redakcie nastúpila mladšia generácia a obecné noviny sú dostupné aj online v digitálnej podobe. Medzi dlhodobými prispievateľmi patrili/ia starostovia, obyvatelia obce, regionálny autor povestí Štefan Meliš, farári Peter Klech, Jozef Hlinka a i. (in: *Polazník*, č. 2, 2017, s. 5). V obecných novinách sa objavovali/objavujú články o osadách, dolinách v obci Papradno, o histórii obce počas 1. sv. a 2. sv. vojny, povesti Štefana Meliša, články o zvykoch v obci, o Podjavorníku, horároch, bačovoch, cirkvi, náboženstve a i. uverejňované v rôznych rubrikách⁷. My sa bližšie zameriame na rubriku *Najznámejšie rody v Papradne*.

⁵ „Polazník čítajú nielen domáci, ale aj Papradňania ako repa žijúci v rôznych častiach Slovenska či Česka, ktorým ho pravidelne posielajú rodinní príslušníci, kamaráti z mladosti, susedia alebo známi.“ (In: Polazník, č. 1 (2023), s. 7)

6 Čo znamená slovo „Polazník“? (Mal by to byť muž, ktorý na Vianoce príde do domácnosti a zaželá rodine šťastie a požehnanie).

⁷ Ako napríklad: Čriecky z histórie..., Čeriecky z Podjavorníka, Papradno Kedysi a dnes, Z kroniky obce a Potulky po papradniacskych dolinách, Premeny nášho chotára..., Premeny Papradna na starých fotografiách, rozprávanie pamätníkov a ī.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

Rubrika Najznámejšie rody v Papradne

Začiatok rubriky môžeme nájsť v č. 4/2012, s uverejňovaním až do súčasnosti (obr. č. 3). Zostavovateľmi rubriky sú Magda a Ambróz Balušíkovci⁸, z podkladov ako ich popísal regionálny autor, zberateľ povestí Štefan Meliš⁹ (obr. č. 4). Z úvodníku rubriky vyberáme: „*V niekoľkých ďalších príspevkoch v Polazníku chceme priblížiť najstaršie a najznámejšie papradnianské rody (ako ich popísal Štefan Meliš) a zároveň, podľa evidencie občanov Papradna ukázať, kol'ko rodín a ich príslušníkov z týchto rodov v Papradne v súčasnosti žije (rodinu v našich príspevkoch budú predstavovať osoby, žijúce pod jedným popisným číslom).* Našim zámerom nie je zostavovať rodokmene, to by bolo náročné, len ukázať kedy sa tieto rody v Papradne prvýkrát objavujú – spomínajú, prípadne ako široko boli rozvetvené a v ktorých gruntoch, či hoštákoch žili“ (In: *Polazník*, č. 4, 2012, s. 5). Počas svojej existencie mala rubrika niekoľko rokov krátku prestávku, vďaka veľkému ohlasu ju opäťovne začali uverejňovať.¹⁰

Obr. č. 3: Archív PK v PB – rubrika *Najznámejšie rody v Papradne* (In: *Polazník*. – Roč. X, č. 4 (2012), s. 5)

Obr. č. 4: Štefan Meliš (Archív Považskej knižnice v Považskej Bystrici – PK v PB)

- 8 Magda a Ambróz Balušíkovci pripravovali podklady do rubriky podľa kroniky, rozprávania pamätníkov (orálna história) a i. V roku 2010, 2011, 2012 mali uverejnené články v rubrike *Kde sme bačovali* od Magda a Ambróz Balušíkovci, v predchádzajúcich rokoch uverejňovali články v rubrike *Premeny Papradna v starých fotografiách a podľa rozprávania pamätníkov* (In: *Polazník*. č. 3, 2010, s. 5–7).
- 9 Štefan Meliš, regionálny autor, zberateľ povestí, rezbár, amatérsky archeológ, numizmatik, kronikár sa amatérsky venoval aj genealógii a v archívoch pátral po informáciách o rodoch žijúcich a pochádzajúcich z obce Papradno. Spolupracoval s vedeckými inštitúciami na Slovensku (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Archeologický ústav SAV v Nitre). Napísal súkromnú kroniku *Dejiny našej dediny – kniha o Papradne (Moje starosvetské Papradno, 2020)*.
- 10 Citácia z obecných novín: „*Asi najväčší ohlas mala rubrika *Najznámejšie rody v Papradne*, ktorú tvorili Magda a Ambro Balušíkovci a sme radi, že po krátkej prestávke sa rozhodli v nej pokračovať.*“ (In: *Polazník*, č. 2, 2017, s. 5).

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

V rámci prieskumu sme si dali za úlohu zistiť počet článkov v danej rubrike a na vzorke 83 čísel periodika *Polazník* (roky 2003 – č. 3 /2023) uvádzame získané údaje v spracovanej tabuľke (obr. č. 5, tab. č. 1 *Polazník – Rubrika Najznámejšie rody v Papradne*). Celkový počet článkov v rubrike predstavuje aj v rámci č. 3/2023 – 31 článkov.

Rok/č.	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	SPOLU
č. 1													7+1
č. 2													7+1
č. 3													6+1
č. 4													8
SPOLU	1	4	1			3	4	4	4	4	3	3	31

Legenda: zelená (Rubrika *Najznámejšie rody v Papradne*); žltá (Rubrika *Najstaršie rody v Papradne*)

* Spolu: 31 článkov v rubrike *Najznámejšie rody v Papradne* (zač. 4/2012) a v zmenenom názve **rubriky** *Najstaršie rody v Papradne* (od č. 1/2023)

* Od č. 2 v roku 2017 opäťovné uverejňovanie príspevkov v rubrike *Najznámejšie rody v Papradne*, zostavovateľmi zostali Magda a Ambróz Balušíkovci

Obr. č. 5, tab. č. 1: *Polazník – rubrika Najznámejšie rody v Papradne*.
(Spracovala: Andrea Smolková)

Belušan, Naša Beluša

Obecné noviny *Belušan* (obr. č. 6) začali vychádzať v roku 1967¹¹ a vychádzajú dodnes. Viackrát zmenili vizuálnu stránku, grafiku a od roku 2008 vychádzajú vo farebnom prevedení. Od roku 2010 sú dostupné online na webovej stránke obce Beluša, ktorá je zároveň aj ich vydavateľom. V roku 2020 prešli obecné noviny výraznou grafickou zmenou, ktorá platí až do súčasnosti. Vytvorili sa stále rubriky, vychádzajú raz za dva mesiace v náklade 2 150 kusov – dvojmesačník. Redakčnú radu tvoria 2 zamestnanci obecného úradu, 2 z radov poslancov a 1 z radov občanov. Aby mal občan aktuálne informácie z diania v obci každý mesiac, od roku 2011 do roku 2019 vychádzal aj Spravodaj nezávislého Občianskeho združenia – *Naša Beluša* (obr. č. 6). Obe periodiká boli graficky i obsahovo rovnaké, s dvojmesačnou periodicitou.¹²

¹¹ Vo fonde Považskej knižnice v Považskej Bystrici máme k dispozícii noviny od roku 1969 až po súčasnosť (niektoré ročníky nemáme vôbec, niektoré sú neúplné). V redakcii *Belušanu*, na obecnom úrade, sú archivované všetky čísla obecných novín.

¹² Informácie pre potreby spracovania príspevku poskytla Mgr. Jana Huliačková, z redakcie obecných novín – *Belušan*.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

(In: *Belušan*, č. 8 (25.5.1969), s. 1)

(In: *Naša Beluša*, č. 11 (2011), s. 1)

číslo 4 - september 2005

Obr. č. 6: Archív PK v PB – obálky lokálnych periodík *Belušan* (r. 1969) a *Naša Beluša* (r. 2011)

Obr. č. 7: Archív PK v PB – rubrika Z galérie rodákov (In: Belušan, č. 4 (2005), s. 8)

Rubrika Z galérie rodákov

Rubrika *Z galéria rodákov* sa prvýkrát objavuje v č. 4/2005 (obr. č. 7). Predchodom rubriky je niekoľko článkov venovaných významným rodákom z obce Beluša.¹³ Autorom článkov v rubrike je pán Ladislav Sivák (1936)¹⁴, ktorý sa v nej zameriava na predstavenie významných rodákov a osobností obce Beluša pôsobiacich v rôznych kultúrno-spoločenských oblastiach života. Telefonicky sme ho kontaktovali¹⁵, aby nám zodpovedal na otázky týkajúce sa jeho prispievania do obecných novín *Belušan*:

Prečo ste začal písat' články do rubriky *Z galérie rodákov*?

„V tejto oblasti som laik, nie som historik, ale chcem, aby d'alšie generácie v našej obci vedeli o významných rodánoch, ktorí u nás pôsobili a pochádzajú z obce Beluša. Aby sa tieto informácie o nich nestratili, pretože sú to väčšinou osobnosti známe nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí.“¹⁶

¹³ Lekári, kňazi – duchovní, pedagógovia, archivári, historici, publicisti, chemici, vojenské osobnosti, poetka – vychovávateľka a ľ. a.

14 Narodil sa v Beluši, kde získal aj základné vzdelanie. Neskôr sa vyučil v obore strojárstvo a celý jeho profesijný život pracoval v ZŤS Dubnica nad Váhom ako konštruktér, až do roku 1994. Počas dôchodku sa rozhodol, že si opäťovne zasadne do školských lavíc. Dvakrát absolvoval Univerzitu tretieho veku. Na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave a na Trenčianskej univerzite Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

¹⁵ Telefonický rozhovor s p. Ladislavom Sivákom sa uskutočnil v októbri 2023, so súhlasom na autorizáciu.

Články o významných osobnostiach a rodákoch z obce Beluša pripravuje a do novín spracováva takmer dve desaťročia. Okrem tejto oblasti sa venuje aj tématom životného prostredia na lokálnej úrovni ako občiansky aktivista, spolupracoval so Slovenskou akadémiou vied.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

Na spoluprácu autora s redakciou a obľúbenosť rubriky sme sa spýtali priamo Mgr. Jany Huliačkovej, z redakcie novín:

Aká je spolupráca s autorom rubriky *Z galéria rodákov*?

*„Spolupráca s pánom Ladislavom Sivákom je bezproblémová. Ako hlavný prispievateľ a iniciátor rubriky *Z galéria rodákov* s dostatočným časovým predstihom, sám z vlastnej iniciatívy prináša do redakcie pripravené články o jednotlivých osobnostiach z dejín obce, ktorých si v tom ktorom roku pripomíname – jubileá narodenia či úmrtia. Čerpá z historických a odborných publikácií, časopisov a do redakcie prináša články vo forme životopisov jednotlivých osobností. V redakcii oceňujeme jeho aktívny a zodpovedný prístup k pravidelnému prispievaniu, vzhľadom k jeho veku a k tomu, že texty ručne prepisuje na stroji a v takejto podobe ich dodáva redakcii.“*

Majú čitatelia obecných novín *Belušan* o túto rubriku záujem?

*„Priamu odozvu od čitateľov na túto rubriku nemáme, ale jeho pripravené články sú vždy spestrením ‚klasických‘ obecných tém a rubrík z diania obce. *Z galéria rodákov* je spestrením popri tradičných informatívnych článkoch a myslím si, že prispieva k tomu, že v obecných novinách je tak pre každého niečo – aj pre toho, kto chce vedieť len o tom, čo sa v obci deje, ale aj pre toho, kto sa chce začítať do dlhších textov, kto sa chce niečo dozvedieť, s návratom do minulosti.“*

Obohacuje rubrika obsah obecných novín *Belušan*?

„Hoci sa obsahy jeho článkov pri jednotlivých výročiach osobnosti sčasti opakujú (raz za 5 rokov napr.), je dobré si touto formou pripomínať história obce, jej významných rodákov, významné osobnosti cirkevného, spoločenského, lekárskeho sveta z dávnejšej i nedávnej minulosti a sprítomňovať tak ich prácu a prínos najmä mladšej generácií. Často o týchto osobnostiach mnohí ani netušia a uverejnené texty im tak môžu pomôcť napr. aj pri štúdiu.“

Z prieskumu sme zistili počet článkov v danej rubrike na vzorke 124 čísel periodika *Belušan* (roky 2005 – 5/2023)¹⁷ a 47 čísel periodika *Naša Beluša*. Celkovo bolo v rubrike uverejnených 23 článkov v periodiku *Belušan* a 16 článkov v periodiku *Naša Beluša*, ktorých

¹⁷ V č. 3/2022 bol názov rubriky použitý ako *Z galéria osobností*.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

autorom je Ladislav Sivák. Číslovanie periodík sa počas rokov niekoľkokrát menilo. Spomenuté údaje uverejňujeme v prehľadných tabuľkách (obr. č. 8, tab. č. 2 *Belušan* – rubrika *Z galéria rodákov* a obr. č. 9, tab. č. 3 *Naša Beluša* – rubrika *Z galéria rodákov*).

Tab. č. 2 *Belušan* – Rubrika *Z galéria rodákov*

Rok/č.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	SPOLU
č. 1																				2
č. 2																				3
č. 3																				4
č. 4																				4
č. 5																				5
č. 6																				3
č. 7																				1
č. 8																				
č. 9																				
č. 10																				1
č. 11																				
č. 12																				
SPOLU	1	1	4	2					3	4		1	2	1		1		2	1	23

Legenda: zelená (Rubrika *Z galéria rodákov*); žltá (Rubrika *Z galéria osobnosti* - použitie v č. 3/2022)

* **23 článkov** uverejnených v rubrike *Z galéria rodákov*/Z galéria osobnosti v obecných novinách *Belušan*

* Číslovanie *Belušanu* použité v rokoch **2011** a **2012** - č. 2, 4, 6, 8, 10, 12

* od r. **2013** číslovanie (1-6), v roku 2022 bolo uverejnené aj č. 7

* č. **4** v roku 2013 a 2014 uverejnené spoločne s periodikom *Naša Beluša*

Obr. č. 8, tab. č. 2: Belušan – rubrika Z galéria rodákov.

(Spracovala: Andrea Smolková)

Tab. č. 3 *Naša Beluša* – Rubrika *Z galéria rodákov*

Rok/č.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	SPOLU
č. 1 / č. I.										1
č. 2 / č. II.										4
č. 3 / č. III.										2
č. 4 / č. IV.										1
č. 5 / č. V.										2
č. 6 / č. VI.										2
č. 7										1
č. 8										
č. 9										1
č. 10										
č. 11										2
SPOLU	2	4		1	1	1	4	3		16

Legenda: oranžová (Rubrika *Z galéria rodákov*)

* **16 článkov** uverejnených v rubrike *Z galéria rodákov* v obecných novinách *Naša Beluša*

* č. **4** v roku 2013 a 2014 uverejnené spoločne s periodikom *Belušan*

* Číslovanie periodika v roku 2011 a 2012 - č. 1, 3, 5, 7, 9, 11

* Číslovanie v roku 2014 - 2019 - č. I., II., III., IV., V., VI.

Obr. č. 9, tab. č. 3: Naša Beluša – rubrika Z galéria rodákov.

(Spracovala: Andrea Smolková)

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

Dubnické noviny

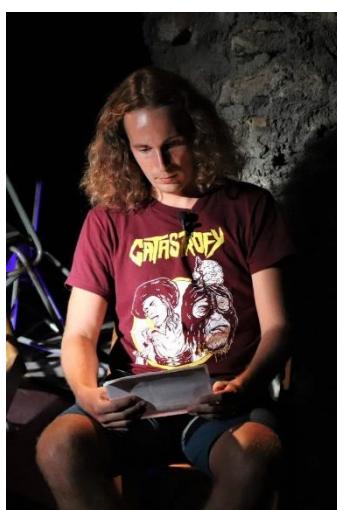
Lokálne médium *Dubnické noviny* vychádzajú ako mestské noviny mesta Dubnica nad Váhom, ktoré je od marca roku 1997¹⁸ jeho vydavateľom (obr. č. 10). Vychádzanie periodika nadviazalo na činnosť *Dubnického spravodaja*, pred ním vychádzali v meste fabrické noviny *Škodovák*, *Predstih*. Z pôvodného rozsahu 12 strán sa rozšírili až na 24, čiernobielu tlač nahradila farebná. Noviny sa v súčasnosti distribuujú zadarmo do každej dubnickej domácnosti.¹⁹ V rámci prieskumu sa budeme venovať vybranej rubrike z novín – *Obrazy minulosti*.

Obrazy minulosti **Pavlíkov hostinec**

Záber zo súčasnosti. Súčasťou obrazu je aj historická fotografia Pavlíkova hostince, ktorá je významnou pamiatkou mesta. Hostinec bol postavený v 18. storočí a je známy ako jedna z najstarších budov v meste. V súčasnosti je využívaný ako kultúrny priestor a je často organizované rôzne kultúrne akcie.

Obr. č. 10: Archív PK v PB – Dubnické noviny, č. 1 (1997), s. 1

Obr. č. 11: Archív PK v PB – rubrika Obrazy z minulosti (Archív PK v PB – In: Dubnické noviny, č. 1 (2019), s. 10)

Obr. č. 12: Samuel Valuch (FB Mestská knižnica Dubnica nad Váhom)

Rubrika Obrazy z minulosti

Rubrika bola po prvýkrát uverejnená v č. 1/2019 pod názvom *Obrazy minulosti* (obr. č. 11). Od č. 8/2019 zmenila názov na *Obrazy z minulosti*, ktorý má až do súčasnosti. Témy rubriky sú rôzne – historické centrum mesta, asanované budovy/objekty v centre mesta, história škôl, história ulíc v meste Dubnica nad Váhom, paneláky, amfiteáter, Dom kultúry, mlyny, kultúrno-historické budovy v meste, kaštieľ, sídliská, námestia a i. Autorom rubriky je od jej vzniku až do súčasnosti Samuel Valuch²⁰ (obr. č. 12). Na vznik rubriky, jej posolstva sme sa opýtali priamo autora²¹ článkov:

¹⁸ Periodicita novín – mesačník (od roku 2016 vychádza 12 čísel do roka), niektoré ročníky nevychádzali mesačne. Od roku 2005 sú dostupné v digitálnej podobe na webovej stránke mesta Dubnica nad Váhom.

¹⁹ Informácie pre potreby spracovania príspevku nám poskytol Samuel Valuch z redakcie novín.

²⁰ Samuel Valuch (1986) sa narodil v Trenčíne. Študoval na základnej škole a Strednej priemyselnej škole v Dubnici nad Váhom, vysokoškolské štúdium absolvoval na UKF v Nitre, kde získal diplom v odbore

Odkedy pracujete v redakcii Dubnických novín?

„Do redakcie som sa vrátil v roku 2019 po viac ako siedmich rokoch, predtým som v rokoch 2011 a 2012 ešte ako nováčik vo verejnej správe pôsobil v pozícii šéfredaktora. Už v tom čase som však zaradil do novín, ktoré boli aj javiskom pre politické škriepky, články o histórii mesta – akýchsi predchodcov Obrazov z minulosti. Členom redakcie našich novín som po návrate už piaty rok.“

V roku 2019 sa v Dubnických novinách začali objavovať články v rubrike *Obrazy minulosti*, neskôr v rubrike *Obrazy z minulosti*. Kde/komu vznikla myšlienka o vytvorenie rubriky a prečo?

„Ako vyštudovaný žurnalist som sa dostal k Dubnickým novinám, neskôr mi bola ponúknutá funkcia kronikára. A tu sa začal aj príbeh Obrazov z minulosti. Pri svojej práci som sa stretal so starými Dubničanmi, väčšina z nich o niekdajšej podobe nášho domova hovorila s nostalgiou, ale aj zápalom. Postupne mi niektorí z nich zverili svoje fotografické archívy a porozprávali mi mnoho vecí o Dubnici, ktorá bola akoby z iného sveta. Naše mesto totiž prešlo dramatickou premenou, za bývalého režimu bola prakticky celá stará časť asanovaná a nahradená novou výstavbou. Vo svete, do ktorého som sa narodil, z pôvodných domov a iných budov veľa neostalo. A tak som si povedal, že skúsim dostať niekdajšiu podobu obce a neskôr mesta do Dubnických novín.“

Chýbali Vám v novinách takto zamerané články?

„Najprv som si všimol, že veľa mojich rovesníkov o podobe svojho rodného mesta pred desaťročiami nič netuší. Dubnické noviny sa zaoberali skôr správami o aktuálnom dianí, napadlo mi teda, že by sa podobné texty mohli stretnúť so záujmom. Zámer sa podaril, ide o rubriku s veľmi dobrou odozvou, ktorá napokon presiahla aj priestor novín a nedávno sa stala aj základom zaujímavej výstavy. Verím, že vďaka rubrike spoznávajú Dubničania každý mesiac svoje stále ešte mladé mesto (mestom sme len od roku 1960) a zistujú, že jeho históriu netvorí len Iléňháziovský kaštieľ, grotta a kostol.“

žurnalistika. Pracuje ako knihovník, kronikár a redaktor miestnych novín, autorsky sa podieľa na tvorbe scenárov literárnych podujatí či rôznych výstav a iných projektov. Venuje sa aj literárnej tvorbe, okrem úspechov v literárnych súťažiach publikovali jeho texty aj časopisy, nedávno mu mesto Dubnica nad Váhom vydalo detskú knižku *Záhadu strateného duba* (2023). Vo voľnom čase sa venuje rodine, behu, čítaniu, turistike, práci na záhrade a žije všetkými druhmi kultúry (Informácie pre potreby spracovania príspevku nám poskytol S. Valuch).

²¹ Odpovede so súhlasom autora uverejňujeme v upravenej verzii.

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

Odkiaľ čerpáte informácie, aké sú vaše zdroje pri príprave článkov?

„Základným zdrojom informácií boli od počiatku rozhovory so starými Dubničanmi. S viacerými som sa stretol aj u nich doma, porozprávali mi mnoho zaujímavého. Tieto informácie sú, samozrejme, čoraz vzácnejšie, pretože len málokto si dnes pamäta, aký bol napríklad význam či funkcia konkrétnej budovy počas Slovenského štátu. Navyše, treba počítať s tým, že nie každá spomienka musí byť stopercentne pravdivá, že môže byť už aj skreslená či nepresná. Ak sa potrebujem oprieť o fakty, pomôže mi monografia mesta, prípadné iné publikácie, ktoré o našom meste vyšli.“

Vaše články sú doplnené zaujímavým fotografickým materiálom – zdroj uvedený pri jednotlivých článkoch sa uvádza, zaujíma ma však, že či okrem Archívu mesta Dubnica nad Váhom vám zasielajú fotografie napríklad aj obyvatelia Dubnice nad Váhom...

„Až na niekoľko výnimiek som vždy uviedol ako zdroj fotografií archív města.“

Aké sú ohlasy na rubriku *Obrazy z minulosti* od obyvateľov/mesta Dubnica nad Váhom? (Ak sú – klady/zápory/napr.)

„Ukázalo sa, že rubrika má dva hlavné efekty. Mladí ľudia vidia, čo stálo na mieste, kde sa dnes k nebu dvíha ich panelový dom či kde je dnes nové námestie. Ide teda o poznávanie, objavovanie bývalej a netušenej tváre notoricky známych lokalít. Pre starších je zase rubrika pripomienkou mladosti, prináša im spomienky, nostalgiu. Reakcie sú prakticky len pozitívne, z času na čas mi niekto pošle pripomienku, návrh na úpravu či nejaký iný podnet, čo ale tiež považujem za pozitívne, lebo ide o tvorivú diskusiu.“

Z prieskumu sme zistili počet článkov v danej rubrike a na vzorke 199 čísel periodika *Dubnické noviny* (roky 2005 – 9/2023) uvádzame získané údaje v spracovanej tabuľke (obr. č. 13, tab. č. 4 *Dubnické noviny* – Rubrika *Obrazy z minulosti*). Celkový počet článkov v rubrike predstavuje do č. 9/2023 – 57 článkov. Rubrika sa po prvýkrát objavila v č. 1/2019 (obr. č. 14, tab. č. 5 *Prehľad základného prehľadu vybraných rubrik*) sme spracovali pre prehľadnosť získaných údajov a rýchlejšiemu zorientovaniu sa vo výsledkoch prieskumu.

Veríme, že sme spracovaním príspevku naplnili náš cieľ a poukázali na jedinečné regionálno-historické a kultúrne zaujímavosti vo vybraných rubrikách v rámci konkrétnych lokálnych periodík. Zároveň si myslíme, že zanietenosť autorov jednotlivých rubík, ich záujem o lokálnu kultúru a históriu miesta, v ktorom žijú, sú tým „základným hnacím motorom“ pre vytváranie obsahu rubík. Autori článkov vo vybraných rubrikách zároveň

„Čriepky z histórie“ zachované v lokálnych periodikách

napĺňajú integračnú funkciu lokálnych periodík, a to schopnosť pestovať lokálnu identitu a prispievať k zachovávaniu historicko-kultúrnej pamäte danej lokality.

Tab. č. 1 Dubnické noviny – Rubrika Obrazy z minulosti (v č. 1 – č. 7/2019 bol názov rubriky *Obrazy minulosti*)

Rok/č.	2019	2020	2021	2022	2023	SPOLU
č. 1						5
č. 2						5
č. 3						5
č. 4						5
č. 5						5
č. 6						5
č. 7						5
č. 8						5
č. 9						5
č. 10						4
č. 11						4
č. 12						4
SPOLU	12	12	12	12	9	57

Legenda: zelená (Rubrika *Obrazy z minulosti*); žltá (Rubrika *Obrazy minulosti*)

* 7 článkov uverejnených v názve rubriky *Obrazy minulosti* (č. 1-7/2019)

* 50 článkov uverejnených v názve rubriky *Obrazy z minulosti*

Obr. č. 13, tab. č. 4: Dubnické noviny – rubrika *Obrazy z minulosti*.
(Spracovala: Andrea Smolková)

Názov rubriky	Názov periodika	Periodicita	Autor/i rubriky	uverejňovanie (roky)	Počet článkov v rubrike
<i>Obrazy minulosti/ Obrazy z minulosti</i>	<i>Dubnické noviny</i>	<i>mesačník</i>	Samuel Valuch	2019-9/2023	57
<i>Z galéria rodákov/ Z galéria osobností</i>	<i>Belušan</i>	<i>dvojmesačník</i>	Ladislav Sivák	2005-5/2023	23
<i>Z galéria rodákov</i>	<i>Naša Beluša</i>	<i>dvojmesačník</i>	Ladislav Sivák	2011 - 2019	16
<i>Najznámejsie rody v Papradne/ Najstaršie rody v Papradne</i>	<i>Polazník</i>	<i>štvrtročník</i>	Magda a Ambróz Balušíkovi (z podkladov Štefana Meliša)	2012-3/2023	31

Obr. č. 14, tab. č. 5: Prehľad základného prieskumu.
(Spracovala: Andrea Smolková)

Spracované (autorizované) odpovede p. Ladislava Siváka, Samuela Valucha, p. Huliačkovej (10/2023) na otázky autorky príspevku.

Zoznam bibliografických odkazov

TUŠER, A., 2010. *Ako sa robia noviny*. Bratislavská vysoká škola práva; Eurokódex, 2010. 288 s. ISBN 978-80-89447-23-7.

Obecné noviny – *Belušan (1969-5/2023)*, *Naša Beluša (2010–2020)* – Fond Považská knižnica v Považskej Bystrici, Archív Obecnej knižnice v Beluši.

Mestské noviny – *Dubnické noviny (1997– 9/2023)* – Fond Považská knižnica v Považskej Bystrici.

Obecné noviny – *Polazník (2003– 3/2023)* – Fond Považská knižnica v Považskej Bystrici.

Dostupné online: <https://www.belusa.sk/pre-obcanov-2/belusan-noviny>

Dostupné online: <https://www.papradno.sk/noviny-obce-polaznik>

Dostupné online: <https://www.dubnica.eu/mesto/dubnicke-noviny/>

Dostupné online : <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/167/20181011.html>
[cit. 2022-10-13]

XXV. kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů

Sestavila: Mgr. Zdeňka Mikulecká

Jazyková korektura českých textů: PhDr. Božena Klabalová, Mgr. Zdeňka Mikulecká

Jazyková korektura slovenských textů: Klára Doležalová

Jazyková korektura anglických abstraktů: Marek Špáta

Edice: E-knihy SVK HK

Vydala Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, Hradecká 1250,

500 03 Hradec Králové

V SVK HK 1. vydání

Verze 1. z 2024-11-18

ISBN 978-80-7052-165-6 (pdf)